

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI**

**ENGELLİ BİREYLERİN KONUT HAKKINA ERİŞİMİ:
ALTINDAĞ TOKİ KONUTLARI ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Berfin POLAT

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

ENGELLİ BİREYLERİN KONUT HAKKINA ERİŞİMİ: ALTINDAĞ TOKİ
KONUTLARI ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Berfin POLAT

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Tayfun ÇINAR

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
(KENT VE ÇEVRE BİLİMLERİ)
ANABİLİM DALI

ENGELLİ BİREYLERİN KONUT HAKKINA
ERİŞİMİ: ALTINDAĞ TOKİ KONUTLARI ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Tayfun ÇINAR

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Tayfun ÇINAR

Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU

Doç. Dr. Can Giray ÖZGÜL

İmzası

.....

.....

.....

Tez Sınavı Tarihi: 05.01.2023

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Tayfun ÇINAR danışmanlığında hazırladığım “Engelli Bireylerin Konut Hakkına Erişimi: Altındağ TOKİ Konutları Örneği (Ankara, 2023)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim. Saha araştırması için gerekli etik kurul kararı Ek-2’de yer almaktadır.

Tarih: 05.01.2023

Ad Soyad ve İmza: Berfin POLAT

TEŞEKKÜR

İlk olarak lisans eğitimimden bu yana kentbilimi bana tanıtan ve akademik motivasyonumun temelini oluşturan, bakış açımı geliştirmem için her daim alan tanıyan, tez yazım sürecimde değerli fikirleri ile bu araştırmayı bir yüksek lisans tezine dönüştürmeme destek olan danışman hocam Prof. Dr. Tayfun ÇINAR'a emeği, sabrı ve kıymetli fikirleri için teşekkürlerimi sunarım. Tez savunmam sırasında değerli öneri ve fikirleri ile araştırmanın son haline ulaşmasına katkı sağlayan Prof. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU ve Doç. Dr. Can Giray ÖZGÜL'e teşekkür ederim.

Tez sürecinin öncesinde ve her anında desteklerini yanımda hissettiğim, bu çalışmaya yönelik bakış açımın temelini sağlayan ve değerli fikirleri ile beni her an geliştiren sevgili babam Cemal POLAT ve motivasyonu ve enerjisi ile her an devam etmemi sağlayan, araştırmanın ilerlemesine yönelik çabası ve katkılarını esirgemeyen sevgili annem Zeynep POLAT'a ne kadar teşekkür etsem az kalacaktır.

Tez araştırması sırasında her koşulda yanımda olan, katılımcılara ulaşma aşamasında yardım ve çabaları ile yazım sürecimi kolaylaştıran, yorgunluğumu azaltan ve bu araştırmanın geliştirilmesine yönelik fikir ve yorumları ile beni besleyen sevgili arkadaşlarım Merve, Edanur, Onur ve Eda'ya teşekkür ederim.

Son olarak; bu çalışmanın amacını, konusunu ve yöntemini oluşturan, beni evlerinde misafir ederek çalışmayı benimseyen ve besleyen, katkılarını esirgemeyen katılımcılarıma teşekkür eder, engelsiz ve kapsayıcı bir kentte, sağlamlılıktan arınmış bir dünyada buluşmayı dilerim.

İÇİNDEKİLER.....	i
TABLO, GRAFİK VE ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR	v
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu ve Problemi	3
Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri	4
Araştırmanın Önemi, Sınırlılıkları ve Kapsamı	5
1.BÖLÜM.....	8
KONUT HAKKI VE ENGELLİ HAKLARI	8
1.1 Konut Hakkının Kavramsal Çerçevesi	9
1.1.1. Kent Hakkı Perspektifinden Konut Hakkı	10
1.1.2. Konut Hakkının Hak Sınıflandırmasında Yeri ve Hakkın Sağlanması Sürecinde Devletin Rolü	12
1.1.3. Yaşanabilir Konut Kavramı	16
1.1.3.1. Ödenebilir Konut	17
1.1.3.2. Erişilebilir Konut	19
1.1.3.3. Altyapı ve Diğer Kentsel Hizmetlerin Kullanımı	21
1.1.3.4. Hukuki Güvence	22
1.1.3.5. Mevki	23
1.1.3.6. Kültürel Yeterlilik.....	24
1.1.3.7. Oturmaya Elverişlilik.....	25
1.1.4. Konut Hakkına Yer Veren Uluslararası Hukuk Belgeleri	26
1.1.4.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi	26
1.1.4.2. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi.....	27
1.1.4.3. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı	28
1.1.4.4. BM İnsan Yerleşimleri Programı.....	28
1.2. Engellilik Kavramı.....	30
1.2.1. Engelliliğe Yaklaşım Modelleri.....	33
1.2.1.1. Ahlakî/ Dini Model	34
1.2.1.2. Hayır İşî/ Sadaka Modeli	35
1.2.1.3. Tıbbî/ Medikal Model	36
1.2.1.4. Sosyal Model	38
1.2.1.5. İnsan Hakları Modeli	39
1.2.2. Sağlam-Engel İkiliği ve Öjeni	41

1.2.3. Uluslararası Hukukta Engellilik.....	46
1.2.3.1. Birleşmiş Milletler	47
1.2.3.2. Avrupa Konseyi	51
İKİNCİ BÖLÜM	54
TÜRKİYE’DE ENGELLİLİK VE KONUT HAKKI	54
2.1. Türkiye’de Evrensel Tasarım ve Erişilebilirlik.....	55
2.1.1. Evrensel Tasarım	57
2.1.2. Erişilebilir Konut	61
2.1.3.Erişilebilir Kent.....	63
2.2. Konut Hakkına Yer Veren Ulusal Hukuk Belgeleri	64
2.2.1. Anayasa.....	64
2.2.2. Kanunlar.....	68
2.2.2.1. 6098 Sayılı Borçlar Kanunu	68
2.2.2.2. 7269 Sayılı Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara İlişkin Kanun.....	70
2.2.2.3. 5393 Sayılı Belediye Kanunu	72
2.2.2.4. 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu	73
2.3. Türkiye İç Hukukunda Engellilik	76
2.3.1. 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun	77
2.3.2. Diğer İlgili Kanunlar	79
2.3.3. Engelli Bireylere Yönelik Bakımevleri Hakkında Yönetmelik ve Genelgeler. 81	
2.3.4. Türkiye’de Engellilik Politikaları ve Diğer Hukuki Düzenlemeler	82
3. BÖLÜM.....	88
ALTINDAĞ TOKİ KONUTLARINDA ENGELLİ BİREYLERİN YAŞANABİLİR KONUTA ERİŞİMİ	88
3.1. Yöntem.....	88
3.2. Konuta Dair Bulgular.....	91
3.2.1. Konutun Oturmaya Elverişliliği.....	92
3.2.2. Konutun Erişilebilirlik Durumu	96
3.2.3. Konutun Ödenebilirliği	100
3.2.4. Hukuki Güvencenin Varlığı.....	103
3.2.5. Kültürel Yeterliliğin Sağlanması	105
3.3. Konut Çevresine Dair Bulgular	109
3.3.1. Konum Etkeni	110
3.3.2. Konut Çevresi Erişilebilirlik Değerlendirmesi	113

3.3.2.1. Sosyal ve Kültürel Etkinliklere Erişim	118
3.3.2.2. Kamu Hizmetlerine ve Temel İhtiyaçlara Erişim	120
3.3.2.3. Kent İçi Ulaşım.....	120
SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA	127
EK-1	146
EK-2	150
ÖZET	151
SUMMARY	153

TABLO, GRAFİK VE ŞEKİL LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye Özelinde Erişilebilirlik Çalışmaları.....	50
Tablo 2: Evrensel Tasarım İlkelerine Dair Türk Standartları.....	85
Tablo 3: Katılımcı Listesi.....	89
Grafik 1: Türkiye’de Konut ve Çevre Problemleri.....	90
Grafik 2: Altındağ Konut Fiyatları Artış Grafiği.....	110
Şekil 1: Katılımcının evin giriş kapısına eklediği elektronik kapı gözü.....	95
Şekil 2: Mutfak dolabının altına eklenen ayarlanabilir dolap ayağı.....	95
Şekil 3: Konut İçi Rampa Aracı.....	98
Şekil 4: Farklı Bir Evde Konut İçi Rampa.....	98
Şekil 5: Mahallede bir sarı şerit kesintisi.....	112
Şekil 6: Mahallenin farklı bir sokağında sarı şerit kesintisi.....	112
Şekil 7: Apartman arka girişi.....	114
Şekil 8: Site içi sokak geçişi.....	114

KISALTMALAR

AHURI: Avustralya Konut ve Kent Araştırmaları Enstitüsü

AİHS: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Akt: Aktaran

BM: Birleşmiş Milletler

DSÖ: Dünya Sağlık Örgütü

EGO: Elektrik Gaz Otobüs Genel Müdürlüğü

EHS: Engelli Haklarına Dair Sözleşme

ESKHK: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi

K: Katılımcı

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

TOKİ: Toplu Konut İdaresi

TS: Türk Standartları

TSE: Türk Standartları Enstitüsü

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

GİRİŞ

Konut, basit anlamı ile temel malzemeler ile üretilen ve kişinin içinde güvenli ve sağlıklı bir şekilde yaşayabileceği yapıyı anlatır. Fakat bu tanımın; sığınak, barınak gibi kelimeler ile aynı anlama gelmesi nedeni ile konutun ayırıcı unsurlarına dikkat etmek gerekmektedir. Modern kentlerde görülen yaşam biçimi, modern konutları beraberinde getirerek konut algısını değiştirmiştir. Gerekli ve kaçınılmaz bir şekilde yaşanan bu değişim; konutun ve evin anlamı üzerinde tekrar düşünmeyi zorunlu kılmaktadır.

Konut üzerinde yapılan salt teknik anlatımın bir adım dışına çıkıldığı takdirde, konutun mekânsal anlamı ve kişinin konut ile ilişkilenme biçimleri görünür hale gelecektir. Konut ile; konut çalışmaları içerisinde sık sık aile, huzur, güven, kişisel değerler ve sağlık gibi terimler ile açıklanan bir kavram olarak karşılaşılmaktadır. Akademik alan dışında ise eve dair birçok şiir, film, roman üretilmiş ve evin değeri vurgulanmıştır. Bu bakış açısı ile evin pejoratif anlamı geride kalabilmektedir. Öte yandan “sevilen” ve “özlenen” ev, yaşanabilir konut standartlarını karşılayan evdir. Romantizmden sıyrılarak yaşanabilir konut standartlarını sağlamayan bir evin sağlıklı, güvensiz ve huzursuz olacağı varsayımının üzerinde durmak önemlidir. Bu şekilde konut hakkının; salt barınma mekanı olmaktan çıkarılarak yaşanabilir konut hakkı olarak algılanmasının önünün açılacağı düşünülmektedir.

Konuta yönelik beklentiler kişisel, kültürel ve mekânsal özellikler ile değişebilir. Buna rağmen pek çok kişinin ısınma, güvenlik, konum, makul ödenebilirlik düzeyi gibi ölçütler doğrultusunda konut seçimi yaptığı bilinmektedir. Bu kriterler; toplumların ekonomik gelişmişlik düzeyine ve toplumsal yapıya göre farklı seviyelerde kabul edilerek yaygın hale gelebilecektir. Benzer şekilde iklim koşulları, kültürel öge ve gelenekler de yaygın bir kabul gören konut tipi üzerinde belirleyici olabilecektir. Bu kabule ulaşan konut tiplerinin bir takım fiziksel özellikleri değişebilecek olsa da, konut

hakkının özünü kaybettirecek değişikliklerden kaçınılması gereklidir. Apartmanların kot kısımlarında bulunan daireler; güneş almama ve bu doğrultuda ısınma zorlukları ile karşılaşma, karanlık bir konutta yaşama gibi sonuçları nedeni ile konut hakkının özünü kaybettiği durumlara örnek oluşturmaktadır.

Konut hakkının, insan onuruna yakışır biçimde gerçekleştirilmesi adına atılacak ilk adım, konut hakkının; yaşanabilir konut hakkı biçiminde okunması olacaktır. Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Komitesi tarafından belirlenen yaşanabilir (yeterli) konut standartları, literatürde gördüğü kabul ile bu okumaya zemin kazandırılabilir. Öte yandan hakkın tanınması, Komite'nin; 4, 5 ve 7 sayılı Genel Yorum raporları ile bir arada okunması ile mümkündür. Bu sayede, 'herkes için eşit konut hakkı' kavramı ile anlatılan eşitliğin, aynılık ile farklı anlama geldiği anlaşılabilecektir. Farklı fiziksel özelliklere sahip kişilerin konut hakkına eşit bir biçimde ulaşması adına, erişilebilirlik standartları ve evrensel tasarım ilkelerinin kabulü gereklidir.

Konut; kent ile aramıza bir çizgi çekerken bir yandan da kent ile kurduğumuz ilişkiyi güçlendirir. Hukuki, ekonomik, psikolojik, politik ve daha pek çok alan ile kavranabilecek 'ev'; kültürel olarak farklı anlamlara gelebilir. Buna rağmen her bir anlamı ile ev, devlet tarafından korunması ve sağlanması gereken bir hakkın nesnesini oluşturur. Bu araştırma ile hakkın öznesi olarak engelli bireyler vurgulanacaktır. Engelin, çevre tarafından yaratılan bir özellik olduğı açıklanarak konut hakkına erişim sırasında üretilen engel ve ayrımcılık biçimlerinin görünür hale gelmesi planlanmaktadır. Süreç boyunca kapsayıcı tasarım, evrensellik ilkeleri, erişilebilirlik standartları gibi kavramlardan beslenilerek konut ve konut çevresine yerleşmiş engellere dikkat çekilecektir.

Bu araştırma, yaşanabilir konut hakkına eğilen ve engelli bireylerin eşit bir şekilde yaşanabilir konuta ulaşımını değerlendiren bir çalışma olarak kentbilimin ve engellilik

alışmalarının içerisinde değerlendirilebilecektir. Araştırma kapsamında her iki alanın kavramları da açıklanacak ve bu alanların sunduğu literatürden faydalanılacaktır. Araştırma; kent hakkı, konut hakkı, engelli hakları sistematigiinden yola çıkılarak varılan kabuller sonucunda hak temelli bir değerlendirme olarak insan hakları çalışmalarının da alanı içerisinde okunabilecektir. Araştırma ile toplum tarafından genel kabul doğrultusunda “yeterli” görülen, “ucuz ve yakın” şeklinde nitelendirilen toplu konut yapılarına yönelik engelli bireylerin bakış açısı aktarılacaktır. Konut hakkı ve kent hakkı kapsamında yapılacak değerlendirmeler; sağlamcı bir bakış açısından uzak, engellilik alanında hak temelli yaklaşım ile zenginleştirilecektir.

Araştırmanın Konusu ve Problemi

Konut, kişinin mekan ile kurduğu bağın belki de en net şekilde gözlemlenebildiği mekanlardan biridir. Konut ile kurulan fayda ilişkisine mekânsal bağlılık eşlik etmektedir. Soyut ve somut anlamda kişi için önem arz eden konutun, küreselleşme ve kapitalizmin yükselişi ile anlamını yitirme tehlikesi ortaya çıkmıştır. Kullanım değerinin yerini değişim değeri alan konut, kent ile bağı hafife alınamayacak bir kent hakkı konusunu oluşturmaktadır. Engelli bireyler ise, fiziksel farklılıklar nedeni ile bu haktan yararlanması zorlaştırılan bir grubun içerisinde yer almaktadır. Araştırmanın problemi, engelli bireylerin yaşanabilir konut ile arasındaki mesafe ve bu mesafenin hangi yöntemler ve ilkeler ile yok edilebileceğidir.

Araştırmanın konusunu, engelli bireylerin yaşanabilir konut hakkına erişim durumu oluşturmaktadır. Yaşanabilir konut unsurlarının ayrı ayrı değerlendirileceği çalışmada her bir unsur, erişim durumuna yönelik etkileri ile incelenecektir. Türkiye’de sosyal konutun görünür tek yüzü olan ve araştırmanın evrenini oluşturan TOKİ konutlarının mevzuattaki yeri ve var olan durumu ele alınacaktır. Evreni Altındağ Gültepe TOKİ Konutları olan araştırmada, bu konutlarda yaşayan engelli bireylerin konut hakkından

yararlanım sürecinin konut çalışmaları ve engelli çalışmaları literatürleri kapsamında yer alan tanımlar ile açıklanması hedeflenmiştir.

Araştırmanın planlama aşamasında dahi zorunlu görünen engelliliğe hak temelli yaklaşım nedeni ile, erişilebilirlik ve evrensel tasarım araştırmanın konusu içerisinde önemli bir yere sahiptir. Yaşanabilir konut unsurları arasında sayılan erişilebilir konut, minimum standartlar dahilinde değil, engelli bireyin kentin eşit bir sakini olması doğrultusunda kentli haklarından yararlanması dahilinde konut çevresi ile bir arada konu edinilecektir.

Yaşanabilir konut unsurlarının, erişilebilir konut standartlarının ve engelli bireylerin konut ile kurduğu ilişkide haktan yararlanma durumlarının konu edinilmesi; araştırmanın probleminin anlaşılması sürecinde yardımcı olacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Araştırmanın amacı; yaşanabilir konutun tanımlanması ve engelli hakları ile bağlantısının kavranmasıdır. Engelli bireylerin yaşanabilir konuta erişiminin bir temel hak olarak anlaşılması ve Altındağ Gültepe Mahallesi özelinde bu erişimin test edilmesidir. Böylece, engelli bireylerin toplu konut alanlarında yaşadığı sorunlar ve hak ihlallerinin görünür hale gelmesi amaçlanmaktadır. Bu görünürlüğün sonucunda, iyileştirme ve hakkın gerçekleştirilmesi adına politika önerileri rasyonel bir şekilde oluşturulabilecektir.

Araştırmanın hipotezleri;

1. Herkesin eşit derecede yaşanabilir konuta erişimi temel haklar arasındadır.
- 1.1. Yaşanabilir konut ve konut çevresi, kent hakkı kapsamındadır.
- 1.2. Konut hakkı, yalnızca dört duvar arasını kapsamamaktadır. Konut çevresi ve konutun mevkii de konut hakkının kapsamı içerisinde yer almaktadır.

2. Devlet, bireyler için yaşanabilir konutun sağlanması ile sorumlu bir aktördür. Uluslararası hukuk ve Türkiye'nin iç hukuku bu sorumluluğu teyit eder niteliktedir.
 - 2.1. Hukuki düzenlemeler ve politika araçları ile TOKİ, belirli gruplara yönelik yaşanabilir konut üretimi ile görevli ve yetkilidir. Engelli bireyler, bu yetkinin sınırları içerisinde sayılmıştır.
 - 2.2. Toplumsal düzenin inşa ettiği 'standart' konutlar, engelli bireyler için yaşanabilir değildir.
3. Altındağ Gültepe Mahallesi TOKİ konutları, engelli bireyler için yaşanabilir konut standartlarını karşılamamaktadır.
 - 3.1. Altındağ Gültepe Mahallesi TOKİ konutları ve konut çevresi, erişilebilirlik standartlarına uygun değildir.
 - 3.2. Altındağ Gültepe Mahallesi TOKİ konutları ve konut çevresi için kültürel elverişlilik, ödenebilirlik ve konum unsurları yaşanabilir konut standartlarına uygun değildir.

Araştırmanın Önemi, Sınırlılıkları ve Kapsamı

Dimensions aracı üzerinden, “*adequate housing*” ve “*disability*” anahtar kelimeleri ile bir literatür taraması yapıldığı zaman; son 5 yıla ait engelli bireyler için yaşanabilir konut çalışmalarına dair veriler elde edilebilmektedir. Bu verilere göre söz konusu anahtar kelimeleri baz alan makalelerin yalnızca 3 tanesi kent bilimleri alanında yapılan çalışmalardır.¹ Engellilik çalışmaları alanından incelendiği takdirde ise yapılan çalışmalar büyük oranda mimari, eğitim bilimleri ve sağlık bilimleri temelli gerçekleşmektedir. Her bilim dalının sunduğu katkının değeri yadsınamaz boyuttur. Öte yandan engelli bireylerin konut hakkının araştırılmasının, Türkçe literatürde yeteri

¹ Analiz sonuçları için:

https://app.dimensions.ai/discover/publication?and_facet_source_title=jour.1025867&search_mode=content&search_text=adequate%20housing%20disability&search_type=kws&search_field=full_search&or_facet_publication_type=article&or_facet_year=2022&or_facet_year=2021&or_facet_year=2020&or_facet_year=2019&or_facet_year=2018&or_facet_for=80063&viz-st:aggr=mean Erişim tarihi: 07.08.2022

kadar ele alınmadığı gözlemlenmiştir. Erişilebilirlik, son yıllarda görece popüler bir konu haline gelmiştir. Fakat erişilebilirlik, yaşanabilir konut unsurlarından yalnızca biridir. Bu doğrultuda yaşanabilir konuta dair kapsamlı bir araştırmanın engelliliğe hak temelli yaklaşım ile bir arada yürütülmesi faydalı olacaktır.

Türkçe literatürde görünen eksiklik çalışmanın yalnızca önemini değil aynı zamanda sınırlılığını da oluşturmaktadır. Literatür taraması sırasında faydalanılabilecek araştırmaların büyük bir çoğunluğu Batı Avrupa ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri ve Avusturalya kökenlidir. Fakat kent bilimi içerisinde yapılan bu araştırmanın farklı kentler özelinde yapılan değerlendirmeler üzerinden ilerlemesi demek birçok unsurun denklem dışında bırakılması demektir. Mimari, politik, kültürel ve hukuki farklılıklar, gelişmiş engelli konut çalışmalarının örnek alınmasını zorlaştırmaktadır.

Çalışmanın sınırlılıklarından bir diğeri ise mahalle ölçeğinde yalnızca TOKİ konutlarını kapsayan bir araştırma konusu seçilmesidir. Bu seçim; dezavantajlı hale getirilen sosyal grupların çıkarlarına yönelik konut üretimi ile yükümlü Toplu Konut İdaresi'nin ürettiği konutlar ile sınırlandırılmıştır. Bu şekilde, çeşitli evrensel tasarım ilkelerini gözettiği öne sürülen ve ödenebilirlik açısından görece uygun olan bir evren tanımlanarak; 'en iyi ihtimalin' yetersizliği ortaya konulabilmiştir. Fakat TOKİ'nin rapor ve verilerinin yeterli olmadığı araştırma boyunca tekrar tekrar görülmüştür.

Tek bir mahalle örneği ile yola çıkılan çalışmanın her bir bölümünde, mahalle özelinde verilere ulaşma, bu çaba sırasında Altındağ Belediyesi ve Toplu Konut İdaresi açık verilerinin eksikliği deneyimlenmiştir. Bu eksikliğe, engelli bireylerin konut hakkı kapsamında Türkçe literatür eksikliği eşlik etse dahi sınırlılık gibi yorumlanabilecek bu durum çalışmanın sınırlarını genişleterek verilerin katılımcıların görüşleri doğrultusunda yorumlanmasını kolaylaştırmıştır.

Birinci Bölüm ile konut nedir, yaşanabilir konut nedir, konut hakkı nedir soruları cevaplandırılmıştır. Yaşanabilir konut kavramının oluşumuna katkı sağlayan

uluslararası hukuk belgeleri incelenmiştir. Bu bölüm ile aynı zamanda engelli hakları ile kapsamlı bilgiye ve yaklaşım modelleri açıklanarak engelli bireylerin konut hakkı açıklanmıştır. Engelli bireylerin konut hakkına ulaşması sürecinde ortaya çıkan zorluklar, sağlamlılık ideolojisi ile bağdaştırılmıştır. Bu şekilde fiziksel farklılıklara yönelik tahammül eksikliğinin ve ‘öteki’nin mekânsal dışlanması açıklanması konu edinilmiştir. Bu dışlama ve ideolojinin tarihine karşı gelişen hakların, uluslararası hukuk alanında karşılığı değerlendirilmiştir. İkinci Bölüm ile ise Türkiye sınırları içerisinde engelli hakları ve konut hakkı düzenlemeleri aktarılmış ve iç hukuk belgeleri incelenmiştir. Erişilebilirlik kavramı irdelenerek Türkiye politikalarında yeri değerlendirilmiştir.

Birinci ve İkinci Bölümle ortaya konulan kavramsal çerçeve ve hukuki zemin ile; araştırma, Altındağ Gültepe TOKİ Konutları’nda yaşayan engelli bireylerin yaşanabilir konuta erişim durumunun değerlendirilmesini konu alan üçüncü bölüme hazırlanmıştır. Bu bölüm; katılımcılar ile yapılan görüşmelerin aktarılması ve değerlendirilmesi, mevcut duruma bir çerçeve çizilerek verilerin anlaşılır hale getirilmesini konu almaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KONUT HAKKI VE ENGELLİ HAKLARI

Araştırmanın temel aldığı kavramsal çerçeveyi açıklamak adına ilk olarak konut hakkı ikinci olarak ise engellilik kavramı ile ilgili kapsamlı bir değerlendirme gerekmektedir. Konut hakkı, 1982 Anayasası dahil çok sayıda ulusal ve uluslararası metin içerisinde sosyal haklar kapsamında ele alınmıştır (Kılıç, 2020: 75-76). Bir sosyal hak olarak tanımlanan konut kavramının, konut çevresinden ayrıştırılarak tartışılması; bireylerin konut seçimi sırasında ön plana çıkan mevki ve kültürel çevre gibi özelliklerin göz ardı edilmesi tehlikesi taşımaktadır. Bu doğrultuda konut hakkı çevreden bağımsız dört duvar ve bir tavan düşüncesi ile aktarılmamalıdır. Yaşanabilir konut kavramının kabulü ile genişleyen konut hakkının sınırları, engelli bireylerin yararlanabileceği bir şekilde anlaşılmalıdır.

Kavramsal çerçevenin diğer temelini ise engellilik çalışmaları oluşturmaktadır. Beden; klasik sosyolojiden bugüne, toplumsal ilişkileri ve doğa bağlamında sosyolojinin önemli gündemlerinden biri olmuştur. Engelli beden ve zihin, normatif olanı tarih boyunca zorlamıştır (Vaidya, 2018). Antik Yunan döneminde “sağlam erkek” bedenler savaşçı olanı ve ideal bedeni temsil etmiş, bu doğrultuda toplumda hak sahibi hale gelmişlerdir (Önver, 2018: 4). Hem Antik Yunan hem de Antik Roma’da engelli doğan çocuklar Tanrıların öfkesi olarak yorumlanmış ve ölüme terk edilmiştir (Stiker, 2019: 39-45).

Beden-mekan ilişkisi ise, mekanın doğası gereği değişken ve toplumun değişkenliği dahilinde geçicidir. Aborjin toplumlarda; yaşlı ve sakat bedenin bilgeliğe ve saygı duyulması gereken bir bedene işaret ettiği bilinmektedir (Doğan, 2008). Engelli bedene yaklaşım, toplum ve zaman kavramları ile diyalektik bir şekilde değişkenlik göstermiştir. Bu doğrultuda mekanın da bu değişime ayak uydurduğu görülmektedir.

Dünya genelinde yankı bulan engelli aktivizmi, sağlamcı ideoloji ile çatışma halindedir. Engelli haklarının uluslararası alanda gelişimi, sağlamlılığın görünür hale gelmesine ve engelli bireylerin kentin öznesi olarak tanınmasına katkı sağlamaktadır. Bu doğrultuda konut hakkının ve engelli haklarının kavramsal çerçevesinin çizilmesi ve uluslararası hukuk temelinde güvencelerinin kapsamının değerlendirilmesi, Altındağ TOKİ konutlarında yaşayan engelli bireylerin yaşanabilir konut hakkının test edilmesini mümkün hale getirmektedir.

1.1 Konut Hakkının Kavramsal Çerçevesi

Konut, bireylerin sağlığını ve güvenliğini tehdit etmeyecek şekilde, barınma ihtiyacını karşılayabilecek, temel malzemeleri bulunduran yapı şeklinde tanımlanabilmektedir (Kaboğlu, 1996). Salt teknik anlamının bir adım dışına çıktığında ise konutun anlamı ve kişinin konut ile kurduğu ilişkilene biçimleri çeşitlenmektedir.

“Ev, düşü barındırır, düş kuranı korur; ev, dinginlik içinde düş kurmamızı sağlar... Ev, insan yaşamında, kazanılmış şeylerin korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar.” (Bachelard, 2018: 34)

Gündelik hayat pratiklerinin sahnesi olan ev, değişen toplumsal yapı ve mekânsal farklılaşmaya karşı bireyin yaşam tarzını koruyabileceği bir mekandır. Aynı zamanda ev, yaşam tarzını belirleyen ve yaşam tarzı tarafından belirlenen özelliklere sahip bir alandır.

Konut hakkı ilk olarak Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı sonucunda kabul edilmiş olan Habitat Gündemi’nde kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir (Önver, 2018: 17). Bu konferansta konut hakkına dair *“herkesin sağlıklı, güvenli, emniyetli, erişilebilir ve ödenebilir olan ve temel hizmet, kolaylık ve konfor unsurlarını içeren, konut ve yasal yararlanma güvencesi konusunda ayrımcılıktan arınmış yeterli*

konutu olabilmesi” ifadesi yer almaktadır (Habitat Gündemi, 1996: md.39). Bu belge ile yapılan yeterli konut tanımı ve sayılan özellikler, yaşanabilir konut standardı unsurlarının da tanımlanmasına zemin oluşturmaktadır.

1.1.1. Kent Hakkı Perspektifinden Konut Hakkı

Kent hakkı; 1960’lı yılların sonlarında Henri Lefebvre tarafından kavramlaştırılan ve dönemin sancılı değişim isteği ile karşılıklı körüklenen, kentin kentliye geri verilmesini düşleyen çatı bir haktır. Lefebvre, kent hakkını şu kelimelerle ifade eder:

“Şehir hakkı kendini üstün bir hak biçimi olarak ortaya serer: özgürlük hakkı, toplumsallık içinde bireyleşme hakkı, habitat ve mesken hakkı. Yapıt hakkı, katılım ve sahiplenme hakkı da (mülkiyet hakkından belirgin biçimde farklıdır) şehir hakkının içinde yer alırlar.” (akt. Kuran, 2015: 655)

Kent hakkı, 2001 tarihli ilk Dünya Sosyal Forumu’ndan bugüne dek hem akademik hayatta hem de sivil toplumda tartışılmaya devam etmektedir (Uzunçarşılı Baysal, 2011: 34). Bu aşamada David Harvey’in kavrama olan katkısı göz ardı edilemeyecektir. Kentli haklarından bahsederken yazar, kent hakkını yalnızca var olana ulaşma hakkı değil aynı zamanda var olanı dilediğince değiştirebilmek olarak nitelendirmiştir (Harvey, 2003).

Lefebvre de kent hakkına, kenti dönüştürme hakkını dahil etmektedir (Swyngedouw, 2006). Bu şekilde konutun, kentten bağımsız olarak ele alınamayacağını temel alan bu çalışmaya kentli haklarını temel alan bir çerçeve çizilmiştir. Kentte yer alan piyasa ilişkilerinin, toplumsal sınıfların ve ideolojilerin varlığı, yaşanabilir konut araştırması sırasında öncelikle kente dair bileşenlerin anlaşılmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda kentsel dışlama, kentsel yurttaşlık gibi kavramların içeriği ile zenginleşen kent hakkı, bu araştırmanın amacıyla ayrı düşünülemeyecek bir kapsama sahiptir. Ekonomik eşitsizliklerin kentin deneyimlenmesi sürecinde oluşturduğu negatif etki, bugün yalnızca ekonomik değil eşitsizliğin her biçimi ile daha da görünür hale gelmiştir. Bu bağlamda engelli bireylerin “sağlam” kente ve bu kentin sunduğu

kapsayıcı olmayan hizmetlere ulaşımının zorlaştırılması; kentli hakları içinde değerlendirilmelidir.

Kent hakkının görünür hale gelmesi ile birlikte bir kentte geçici süre ile de olsa yaşıyor olmanın getirdiği doğal haklar olduğu kabul edilmiştir. Bu hakların bir vatandaşlık bağı ile değil, kent sahnesinde bir özne olma ile kazanıldığı varsayımı üzerine yurttaşlık tanımının dönüşmesi, en azından tartışmaya açılması, kaçınılmaz hale gelmiştir (Holston, 2001: 339). Kentsel yurttaşlık talebi, politik ya da hukuki zeminini kazanmasa dahi akademi çevresinde ilgi çeken bir hareket olarak belirmiştir (Smith ve McQuarrie, 2012: 1-2). Hareketin bütünü, büyük oranda mülteci ve geçici koruma statüsündeki kişiler ile bağlantılı tartışılrsa da, genel anlamda kentsel yurttaşlığın kabulü; bütün ekonomik ve sosyal topluluklar için kazanım oluşturacak bir zemin içermektedir. Bu tez özelinde ise, kentin direkt öznelerinden olan engelli toplumunun konut ve erişilebilir çevre talebinde kentsel yurttaşlık önemli bir kavramdır.

Kentte yaşayan her bir bireyin kentsel yurttaşlık temelinde kentin eşit bir öznesi olarak kabul edilmemesi riski, kentsel dışlanma ile sonuçlanma tehlikesi barındırmaktadır. Kentsel dışlanma, genellikle sosyal ve mekânsal ayrışma ile bir arada anılmaktadır. Ekonomik, etnik, dini ya da sosyal bir fark nedeni ile kentsel mekanda farklılaşan grupları işaret eden mekânsal ayrışmanın çoğu çalışmada engellilik ile bir arada anılmadığı gözlemlenebilecektir. Öte yandan evrensel tasarıma uygun olmayan kentsel mekanlar doğrudan engelli bireyleri dışlayıcı bir yapı sergilemektedir. Konut çalışmalarında sıkça karşılaşılabilen mekânsal ayrışma kavramı, ödenebilir konut niteliği ile de yakın bir temas içerisindedir (Maffini ve Maraschin, 2018: 55-58). Kentin ayrışan mahalle veya bölgesinin konut piyasasında bir karşılık bulduğunu ve yatırımı elinde bulunduranlar tarafından daha az ilgi çekici hale geldiğini kabul etmek önemlidir (Andersen, 2002: 166). Bu şekilde kent merkezinden ekonomik ve sosyal farklılıkları dışlayan mekânsal ayrışma süreci kentsel dışlamayı etkileyerek konut çevresinin de

değerlendirmeye katılmasını gerektirir. Sermayeyi elinde bulunduranlar tarafından çekici bulunmayan konut çevresinin, kentsel hizmetlerden eşit yararlanma hakkının kullanımı sırasında geri planda kalma tehlikesi bulunmaktadır. Kent hakkının pratik bir karşılık bulmasının önünde engel oluşturan mekânsal ayrışma, konut hakkını değerlendirirken görmezden gelinemeyecektir.

Nitelikli konuta giden yolda değerlendirilmesi gereken kent hakkı, kentsel yurttaşlık ve mekânsal ayrışma temalarının anlaşılması ile konut hakkının da tanımı genişleyecektir. Bütün bu kavramsal çerçeve ile yakın bir ilişkisi olan konut hakkı, bir sosyal hak olmasının yanı sıra kentte yaşayanların yalnızca bu bağdan kaynaklanan barınma ihtiyacının içerisinde de kendini gösterir. Aynı şekilde sağlıklı ve nitelikli bir çevrede yaşama hakkı, kültürel ve sosyal imkanlardan eşit biçimde faydalanma hakkı kentli hakları arasında sıralanmaktadır (Ertan, 2008: 137-138). Bu noktada konut hakkı, barınma hakkını aşan bir tanım olarak genç bir kavramdır. Hak temelli bir yaklaşım ile ele alındığı zaman insan onuruna yakışır bir konutta yaşamanın bütün bireyleri kapsayıcı şekilde gerçekleşmesi sonucu doğmaktadır. Hakkın tanımlanışı sırasında yalnızca dört duvarı ve tavanı ile dış çevreyi ayıran bir sığınak olarak ele alınması yanlış olacaktır. Bu doğrultuda konut hakkı ile işaret edilen konutun nitelikli olması gerekir. Bu nitelikler de; sağlık hakkı, çevre hakkı ve sosyal gelişme hakkına ek olarak kent haklarının bütünsel kavranışından ayrı değerlendirilemez. Kent sahnesinde temel bir yer teşkil eden konutun, nitelikli ve herkes için ulaşılabilir olacak şekilde anlaşılması önemlidir. Konutun bu anlamlar dahilinde tanımlanması adına hak sınıflandırmasındaki yerini, diğer kentli hakları ile ilişkisini ve devletin hakkın gerçekleştirilmesi sürecindeki rolünü saptamak gerekmektedir.

1.1.2. Konut Hakkının Hak Sınıflandırmasında Yeri ve Hakkın Sağlanması Sürecinde Devletin Rolü

İnsan haklarına ilişkin sınıflandırmanın ilk defa 1892 yılında Georg Jellinek tarafından yapıldığı bilinmektedir (Gözler, 2010). Jellinek temel hakları; kişisel hak (negatif statü), sosyal hak (pozitif statü) ve siyasi hak (aktif statü) olmak üzere 3 başlık altında ve devletin konumuna göre ayırmıştır. Klasik sınıflandırma olarak da bilinen bu tasnife göre kişisel haklar, devletin yalnızca saygı göstermesi ve müdahale etmemesi gereken haklardır. Konut dokunulmazlığı, sınıflandırmanın bu bölümünde yer almaktadır. Siyasi haklar, bireyin yönetime katılımını sağlayan siyasi parti kurma gibi haklardır. Sosyal haklar ise; devletin koruma, iyileştirme gibi işlevler üstlenmesini gerektiren haklardır. Konut hakkı, eğitim hakkı gibi haklar bu başlıkta değerlendirilmektedir (İnce, vd., 2017: 22). Jellinek'in sınıflandırması, doğurduğu hak daraltıcı sonuçlar bakımından literatürde eleştirilse dahi (Turhan, 2013: 368-369) hala temel alınan sınıflandırmalar arasında yer almaktadır.

Temel haklara dair sınıflandırmaların en sık anılanlarından biri ise Karel Vasak'a aittir. Vasak 1979 yılında yaptığı tasnif ile hakları, tarihleri gelişimlerine göre ayıran ilk kişi olmuştur. Üç kuşak hak olarak oluşturduğu sistemde birinci kuşak haklar ile kişi özgürlüklerine ve siyasi haklara işaret etmektedir. İkinci kuşak haklar devlete yükümlülük veren sosyal hakları içerirken üçüncü kuşak haklar da 1960'ların özgürlük havasından sonra görünür hale gelen dayanışma haklarıdır (İnce, vd., 2017: 23). Bu sınıflandırma üzerine yapılan çalışmalar neticesinde araştırmacılar, dördüncü kuşak haklar başlığını da eklemiştir. Sonradan eklenen bu kuşak içinde su hakkı, bilim ve teknolojinin kötüye kullanılmaması gibi haklar yer almaktadır (Turhan, 2013: 375). Konut hakkı, Vasak'ın sınıflandırmasında ikinci kuşak haklar arasında yerini almaktadır. Bu şekilde temel haklar alanında en sık gönderme yapılan iki sınıflandırma içinde de (Jellinek ve Vasak) konut hakkının, devlete yükümlülük oluşturan bir hak türü olduğu ortaya koyulmuştur. Her iki sınıflandırmanın da eksiklikleri eleştiriye açık olmakla birlikte, konut hakkına bakış açıları benzerdir. Konut hakkının bir sosyal hak

olarak kabulü, yalnızca haklar sınıflandırmasındaki yerini çözmemektedir. Aynı zamanda bu kabul ile, yüzyıllardır insanların sığındığı, vakit geçirdiği, kendini güvende hissettiği konut; başat otorite olarak kabul edilen devletin koruması altına girmektedir. Bu koruma; ‘konuta keyfi el konulmaması, keyfi aranmaması ya da yıkılmaması’ gibi fiziksel öğelerden fazlasını içermektedir. Bir sosyal hak olarak konut hakkı; güvenli, erişilebilir, ödenebilir, oturmaya elverişli ve nitelikli konuta eşit şekilde ulaşım hakkını kapsamalıdır ve devletin koruması, devletin kendisine karşı da işlemelidir. Konutun idari mekanizmalar ve kurulan piyasa ilişkileri tarafından metalaştırılması, finansallaştırılması ve kentin keyfi bir inşaat alanına dönüştürülmesinin önünde de devlet durmalıdır.

Sosyal haklar, devlete ekonomik, kültürel ya da toplumsal yükümlülükler vererek devletin müdahalesini gerektiren haklardır (Kale, 2013: 7). Devletin müdahalesi ve yükümlülüğüne dair öne çıkan iki yaklaşım bulunmaktadır: Pozitif yükümlülük - Negatif yükümlülük ayrımı ve Maastricht İlkeleri ile çizilmiş üçlü ayrım.²

Konut hakkına (ve diğer insan haklarına) ulaşma sürecinde devletin rolü, geçmişten bugüne pek çok araştırma bazında negatif - pozitif yükümlülük ayrımı ile açıklanmıştır (Algan, 2007: 108). Geleneksel ya da klasik olarak nitelendirilebilecek bu yaklaşım içerisinde devletin hamle yapmaktan kaçınması ve ‘karışmaması’ negatif yükümlülüğün özetidir. Kişi hakları (negatif statü hakları) genellikle bu kapsamda kabul edilmektedir. Pozitif yükümlülük ise, sosyal haklar (pozitif statü hakları) ile birlikte anılmaktadır. Devletin pozitif ve negatif yükümlülükleri ayırımında, kelime anlamı ile de kolaylıkla görünür olan zıtlık, hakların anlaşılmasında da daraltıcı bir yoruma yol açabilmektedir. Bu farkındalık ile üçlü ayrımın yolu açılmıştır.

Üçlü ayrım fikrinin 1980’lerde Henry Shue tarafından oluşturulduğu bilinmektedir. Fakat ayrımı sistematik hale getiren kişi, BM raportörü Asbjørn Eide olarak kabul

² http://hrlibrary.umn.edu/instree/Maastrichtguidelines_.html Erişim tarihi: 12.09.2022

edilmektedir (Koch, 2005: 84). İkili ayrımın dezavantajlarını aşma amacı ile 1997 yılında Maastricht'te toplanan uluslararası bir kongre sonucunda, “Maastricht İlkeleri” (*Maastricht Guidelines*) oluşturulmuştur. Araştırmacılara, devletin yükümlülüklerini belirleme konusunda bir yol haritası çizen bu ilkeler (Algan, 2007: 110): saygı gösterme, koruma ve gereğini yerine getirme yükümlülükleridir.

Devletin insan haklarına saygı gösterme olarak kavramlaştırılan yükümlülüğü, bireyin temel haklarına saygı duyarak bu hakların gerçekleşmesi sırasında negatif etki etmemesidir. Bu unsur ile yalnızca devlet bir tüzel kişilik olarak kast edilmemiş, aynı zamanda tüm devlet organlarının ve devlet görevlilerinin de temel haklara saygı duyması gerektiği belirtilmiştir (Maastricht Guidelines, 1997: para.6). Saygı gösterme yükümlülüğünün ciddiye alınarak uygulanması, temel hakların keyfi sınırlandırılmasının önüne geçecektir.

Koruma yükümlülüğü, devlet ve devlet görevlilerinin; bireyin bütün hak ve özgürlüklerini kapsayacak şekilde hak ihlallerini önleme yükümlülüğüdür. Bu konuda devlete çizilen sorumluluk, bireyin temel hak ve özgürlüklerinin başka kişi veya topluluklarca ihlal edilmesini de önlemektir (Koch, 2005: 85). Koruma sorumluluğu, yalnızca bir önlem alma sürecini değil aynı zamanda hakkın ihlali sonrasında yapılacak işlemleri de kapsamaktadır. Bu doğrultuda temel hakların korunmasına yönelik etkili bir adalet sistemi mecburi görünmektedir (Algan, 2007: 177-178).

Yerine getirme yükümlülüğü ise devletin, temel hakların gerçekleştirilmesine yönelik önlemleri alma gerekliliğidir. İnsan haklarını koruyan belgelerin uygulanmasını kolaylaştıracak; ekonomik, sosyal, yasal ve diğer önlemler bu sorumluluğun kapsamında yer almaktadır (Maastricht Guidelines, 1997: para.6). Devlet, hakların gerçekleştirilmesi sırasında gerekli yasaları çıkarmak, idari düzenlemeleri yapmak, bütçe belirlemek gibi önlemler aracılığı ile daha etkin bir görev üstlenebilecektir.

Hangi sınıflandırmanın benimsendiği fark etmeksizin; bu yükümlölükler, teori ve pratikte farklı şekillerde işleyebilmektedir. Bu noktada yeni bir sistematik geliştirme çabası değerli olsa da, devletin sorumluluğunu görmezden gelmek riskli olacaktır. Bu tarz çatışmalı durumlarda temel haklar alanında, ya da bu araştırma özelinde konut hakkı konusunda, devletin rol ve sorumluluğu belirlenirken; insan hakları temelli yaklaşarak bireyin korunmasını öncelemek faydalı bir yaklaşım olabilecektir.

Devletin asli sorumluluğu; çeşitli sınıflandırma türlerine, yükümlölüklerin farklı yorumlanış biçimlerine ve diğer detaylara odaklanmaksızın; hakkın korunmasına odaklanmak olmalıdır. Konut hakkı özelinde bir değerlendirme yapıldığı takdirde, bu hakkı güvence altına alan çok sayıda uluslararası sözleşme bulunmaktadır. Yaşanabilir konut kavramının ortaya çıkışı, bu uluslararası belgeler aracılığı ile gerçekleşmiştir.

1.1.3. Yaşanabilir Konut Kavramı

Bu araştırmaya konu olan konut hakkına erişim, barınma hakkını karşılayan asgari fiziksel mekandan çok daha fazlası olan yaşanabilir konuta erişim hakkını ele almaktadır. Bu doğrultuda konut hakkının kent hakkı bakış açısı ile değerlendirilerek nitelikli, gelişmeye açık ve yaşanabilir konut olarak anlaşılması kaçınılmazdır.

Kent hakkı, kentte yaşayan bireylerin bir izleyici olmaktan çıkarılıp özne olarak sahneye çağrılışına işaret eder. Kentin bir öznesi olarak kentli haklarına sahip birey, yeterli bir konut çevresi ve nitelikli konuta erişim hakkına da sahiptir. Bu noktada nitelikli ve yaşanabilir konut unsurları ile kastedileni aktarmakta fayda vardır. Bu çalışma ile araştırılan ve hedeflenen yaşanabilir konut, Ekonomik ve Sosyal Kültürel Haklar Komitesi'nin (ESKHK) Genel Yorum 4 (CESCR, 1992) ile çizdiği unsurlar ölçüt alınarak değerlendirilmiştir. Bahsi geçen unsurlar:

- Ödenebilirlik
- Erişilebilirlik

- Yeterli Altyapı
- Hukuki Güvence
- Konum
- Kültürel Yeterlilik Unsurları
- Oturmaya Elverişlilik olmak üzere 7 başlık altında kabul edilmiştir.

Bu araştırmada tanımlanan yaşanabilir konut unsurlarının CESCO yorumu kapsamında belirlenmesinin çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle, tek başına sağlıklı konut ya da güvenli konut gibi daraltıcı yorumlar, yaşamın doğrudan parçası olan konut hakkının içerdiği konut tanımı için yetersiz olabilecektir. Bir adım geriden bakıldığı takdirde konutun ev anlamına geldiği görülecektir. Son yıllarda COVID-19 salgınının etkisi ve bu doğrultuda evden çalışma biçimlerinin yaygınlaşması ile, evin imajı pek çok kişi için değişmiştir. Bu imaj değişiklikleri, gelecekteki konut tasarımlarını etkileyecek kadar küresel bir biçimde yaşanmıştır (Güney Yüksel, 2022: 91).

Değişen konut algısının yaşanabilir konut unsurları ile birlikte değerlendirilmesi, gelecekteki konut politikaları açısından yararlı olabilecektir. Öte yandan konutun nitelikli ve yaşanabilir olması gerektiğinin altını çizen salgın dönemi, konut ödenabilirliğini de etkilemiştir. Bu noktada yaşanabilir konutun bütün unsurlarının bir arada değerlendirilmesi gereklidir.

1.1.3.1. Ödenebilir Konut

Konut, kentte yaşayan herkes tarafından eşit bir şekilde ulaşılması gereken kentli hakları arasında yer almaktadır. Fakat ödenabilirlik unsuru, herkes için konut hakkının gerçekleşmesinin ve bu hakkın eşit bir şekilde kullanılmasının önündeki en büyük engellerden biridir. Bu noktada farklı coğrafyalarda farklı zamanlarda konut politikaları belirli grupların lehine olacak şekilde düzenlenebilmektedir (Russell, vd., 2021: 67-68).

Sosyal konut politikaları büyük oranda ‘alt gelir gruplarına’ yönelik olmaktadır. Alt gelir grubuna ait olma durumu ise; çeşitli meslek ve pozisyonlardan dışlanan kadınlar, erişilemez okullar ile eğitim hayatından dışlanan engelli toplumu, yine eğitim ve istihdamda çeşitli ön yargılar ile karşı karşıya kalan mülteciler gibi dezavantajlı hale getirilmiş kişilerce sıklıkla deneyimlenmektedir. Bu doğrultuda alt gelir grubunu oluşturan etmen, ekonomik verilere indirgenemeyecek bir toplumsal altyapı barındırmaktadır. Ekonominin yanında eğitim ve istihdam alanlarında da gözlemlenen bu ayrıştırma, konut hakkının uygulamadaki yansımalarını da etkilemektedir. Bu bakış açısı ile ele alındığı takdirde ödenebilirlik, dikkatli tanımlanması ve anlaşılması gereken önemli bir yaşanabilir konut unsuru haline gelmektedir.

Ödenebilir (*affordable*) konut kavramının tanımlanışı sırasında karşı karşıya kalınan ilk risk, düşük maliyetli konut ile eş anlamlı kabul edilmesidir. Ödenebilir konutun ölçümüne ilişkin artan endişeler, bu iki tanım arasındaki farkı da ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda ödenebilir konutun, yalnızca hane geliri- konut gideri oranı ile ölçümü yöntemi aşılmaya çalışılarak denkleme konut kalitesi, kira dışı konut giderleri, konut dışı giderler gibi belirleyenleri eklemek hedeflenmektedir (Stone, 2006: 473). Buna ek olarak, konutların düşük maliyetli olması ile genişletilen ödenebilir konut tanımına uyuyor olması arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu noktada konut kalitesi, altyapısı ve fiziksel-kültürel çevresinin özellikleri ile konut kirası arasında bir bağlantı kurma gerekliliği doğmaktadır.

Ödenebilir konut - düşük maliyetli konut ayrımının altını çizdikten sonra değerlendirmeye alınması gereken temel soru ödenebilir konutun nitelikleri ve hangi konutun ödenebilir olduğunun hangi yöntemle çözüleceği sorusudur. Bu soru ise bugün itibari ile üzerinde hala bir anlaşmaya varılamamış olan ödenebilirlik ölçümü tartışmalarına bağlanmaktadır.

Ödenebilir konutun standardı konusunda yaygın kabul edilen bir yöntem bulunmasa da, belirli bir yöntemsel zemine oturtulan ölçüm biçimleri mevcuttur. Bunlar arasında sık sözü geçen yöntemler:

- “1. Konut fiyatı, gelir/kazanç oranı*
- 2. Konut harcamasının gelire oranı*
- 3. Hane halkının elinde kalan gelir*
- 4. Konut arzı ölçümü”* şeklindedir. (Meen, 2018: 10-17)

Bu çalışmanın temel yöntemlerinden biri olarak kararlaştırılan oran yöntemi, hane halkının geliri ile konut maliyeti arasındaki oranın esas alınması yöntemidir ve pek çok devlet kurumu bu yöntem üzerinden hesaplama yapmaktadır (Ezennia ve Hoskara, 2019: 6). Yöntemin sıklıkla altı çizilen sınırlılıkları arasında konut maliyetinin bileşenleri bulunur. Oran yönteminin artı ve eksilerinin tartışıldığı çalışmalar; konut maliyetini yalnızca kira ya da konut satın alma ücretinden değil, aynı zamanda hane halkının konuta yaptığı yatırımlar (tamir, inşaat ve benzeri), ulaşım masrafları (özel araç ya da toplu taşıma fark etmeksizin), faturalar gibi maliyetler ile genişletme çabası içindedir (Venter, vd., 2004: 565).

Son yıllarda, konut ödenebilirliği çalışan araştırmacıların bir kısmı öznel eklemeler ile yöntemlerin genişletilmesi yolunu tercih etmiştir (Mulliner ve Maliene, 2011: 967). Bu doğrultuda Bramley, hane halkını yoksullaştırmayacak bir maliyetten bahsederken (Bramley, 1994) hala pek çok araştırmacının kanısı bu maliyetin %30 oranı ile hesaplanabileceğidir (akt. Emekçi, 2021: 852).

1.1.3.2. Erişilebilir Konut

Erişilebilir (*accessible*) konut; yaşanabilir konut nitelikleri arasında sahip olduğu yerin yanı sıra bu araştırmanın konusu ve amacı bakımından da önem teşkil etmektedir. Komite, dezavantajlı hale getirilmiş gruplar için konut ve çevresinin mutlaka erişilebilir

hale getirilmesinden bahsederken kadınlar, çocuklar, engelliler, yaşlılar gibi gruplardan söz etmektedir (CESCR, 1992).

Erişilebilir konut, bir sosyal yardım ya da bir ‘nimet’ olarak görülmemelidir. Ulaşılmak istenen hedef, engelli bireylerin insan onuruna yakışır bağımsız yaşam hakkı için kapsayıcı konut politikalarına geçiş ve bu politikaların başarısı için bir araç olabilecek evrensel tasarım ilkelerinin kabulüdür. Bu doğrultuda “engelli dostu konut” gibi söylemlerden kaçınarak evrensel tasarım ilkelerine dönmek ve her konutu her birey için eşit derece erişilebilir kılmak; hem yaşanabilir konuta hem de kent hakkına ulaşma yolunda önemli bir adımdır.

Türkiye’nin de tarafı olduğu Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme; evrensel tasarım ilkelerini, hizmet ürün ve çevrenin herkesçe eşit şekilde ulaşılabilir üretimi şeklinde tanımlamıştır (Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme, 2008: md.2). Evrensel tasarım kavramını ilk ortaya atan Ronald L. Mace ise kavramı “*Her tür ürün ve çevrenin en kapsayıcı şekilde tasarlanması*” şeklinde tanımlamıştır.³ Evrensel tasarıma uygun konutlar, içerisinde ya da çevresinde ek bir düzenleme gerektirmeksizin erişilebilir olan konutlardır. Evrensel tasarım, kendini büyük oranda yaşlılık çalışmaları ve engellilik çalışmalarında göstermektedir. Oysa evrensel tasarım ilkelerine sadık bir kent, içinde yaşayan her bireyi özgürleştirecektir. Bu şekilde ayrımcı ve “belirli standartlara uygun beden” için üretilen hizmetler, ürünler ve konutlar eşit şekilde ulaşılabilir hale gelebilecektir.

Gerek toplumsal yargıda gerek ise bu çalışmanın önceki kısımlarında büyük oranda olumlu çağrışımlar ile anılan konut, erişilebilir bir nitelik taşımadığı zaman güvenli barınmanın tam tersi negatif bir anlama dönüşebilir. Nitekim, erişilebilir olmayan konut, özellikle engelli toplumu ve yaşlı insanlar için huzursuz, güvensiz ve konforsuz bir mekan olarak belirlemektedir (Alonso, 2002: 25).

³ https://projects.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udprinciplestext.htm Erişim tarihi: 07.10.2022

1.1.3.3. Altyapı ve Diğer Kentsel Hizmetlerin Kullanımı

Yaşanabilir konutun unsurları arasında hizmet ve altyapının var olması kapsamlı bir nitelik sunmaktadır. ESKHK; bu unsur ile sağlık, güvenlik, konfor ve beslenme ihtiyaçları için gerekli imkanların sağlanmasını işaret eder. Komite, Genel Yorum 4. ile temiz su ve sanitasyona erişim hakkı, erişilebilir enerji, sağlık ve kaliteli yaşam gibi sürdürülebilir gelişme amaçlarını doğrudan nitelikli konut tanımının içerisine eklelemiştir. Benzer biçimde altyapı ve hizmet imkanları kısmında, bütün konut yararlanıcılarının bu imkanlara sürdürülebilirlik kapsamında erişebilmesi vurgusunu yapmıştır (CESCR, 1992). Bu kapsamda “diğer kentsel hizmetler” adlandırmasının yalnızca Genel Yorum 4. ile sıralanan unsurları karşılayacak daraltılmış bir bakış açısı ile değerlendirilmesi hatalı olacaktır.

Bu araştırma boyunca konu edilecek altyapı ve kentsel hizmetlerin kullanım imkanı; konforlu, sağlıklı ve güvenli yaşamın gerektirdiği bütün kentsel hizmetlere sürdürülebilir şekilde ulaşmayı içermektedir. Bu hizmetler arasında sokak lambasının düzenli bakım ve tamiri güvenlik ihtiyacına, düzenli atık toplama sağlıklı çevreye verilebilecek ve imkanlara erişimin kapsamını yerinde bir şekilde genişletebilecek örneklerdir. Benzer şekilde bu imkanlara ulaşım yalnızca konut içerisinde değil, konut çevresinde de karşılanması gereken haklar doğurarak nitelikli konut kavramını olması gerektiği yere ulaştıracak özellikler sergilemelidir.

Son olarak; kentsel hizmeti ulaştıran tüzel kişilik fark etmeksizin gerekli imkanların eşit bir biçimde bütün kentsel alana yayılması gerekmektedir. Konut politikalarında yetkili konumda olan özne, yetki alanının bir sonucu olarak altyapı yapma/ yaptırma yetkisine de sahip hareket ederek altyapı maliyetleri üzerinde de etki yaratabilmektedir. Bu noktada konu yalnızca bir imkana erişebilmekten çıkarak (su,

elektrik ve benzeri) bir kentsel hizmetin bedelinin karşılanması bağlamında konut ödenebilirliğinin de alanına girmektedir.

1.1.3.4. Hukuki Güvence

Hukuki güvence, konut satın alma ya da kiralama ilişki biçimi fark etmeksizin koruyucu ve güvenli bir mekanizma sunar. Hukuki güvence yalnızca evden zorla çıkarılmayı engelleyici değil, aynı zamanda çeşitli taciz ve zorlama biçimlerini de önleyici bir mekanizma olarak anlaşılmalıdır. Komite, bu niteliği kullanım hakkı/tasarruf hakkının güvence altına alınması (*tenure*) şeklinde açıklamıştır. Bu güvenceye sahip olmayan kişiler ile diyalog ve güvencenin sağlanması konusunda taraf devletler görevli kılınmıştır (CESCR, 1992).

COVID-19 salgınının dünyada gelir bölüşümünü daha da adaletsiz hale getirdiği bilinmektedir (Uymaz, 2022: 142). Bu etkiye konutların gitgide yatırım aracı haline gelerek finansallaşması (Madden ve Marcuse, 2016: 18-22) ve döviz kurunun dalgalı hali eklendiği zaman, kiralayan - kiracı ilişkileri kaçınılmaz bir çatışmaya dönüşmüştür. Konutun kullanım değerinin yerini değişim değerinin alması, konut ile kullanım ilişkisi kurmak isteyen kişileri zor durumda bırakmaktadır.

Bu araştırmanın örnekleminin ikamet ettiği Ankara kenti, yükselen konut maliyetleri karşısında hukuki güvencesi olmayan konut kullanıcılarına ev sahipliği yapmaktadır. Bu doğrultuda konutun ekonomik değişkenliği; ödenebilirlik niteliğini etkilediği kadar konut ile kurulan ilişkinin hukuki güvencesini de risk altına sokmaktadır. Nitekim; katılımcı görüşmeleri sırasında, katılımcıların bir kısmı; yasal zemine oturtulmasa dahi evden çıkarılma riski ile karşı karşıya olduklarını düşünmektedir. Komite'nin görevlendirdiği ve sorumlu olarak işaret ettiği taraf devletlerin, bu noktada göreve çağırılması ve konut yararlanıcısının sürdürülebilir şekilde korunması sağlanmalıdır.

1.1.3.5. Konum

Konutun bulunduğu konum, konut seçiminde en etkili unsurlardan biridir. Küresel ve kültürel boyutta farklı anlaşılabilecek konumun avantajları, yaşanabilir konuta ulaşma hakkının önemli bir bölümünü oluşturur. Mevki başlığı, kimi araştırmacılar tarafından konum ve erişim olarak da yorumlanmıştır (Russell, vd., 2021: 29). Fakat buradaki erişim ısı, elektrik gibi kentsel hizmetler ile değil; iş merkezlerine ve okul bölgelerine erişim gibi konuma dair veriler ile anlaşılabilecektir.

Konutun kent merkezine yakınlığı kimi bölgelerde hava kirliliği, trafik ve çeşitli sorunlar ile bir arada anılırken kimi bölgelerde ise eğitim, sağlık gibi hizmetlere yakın olmanın getirdiği bir avantaj şeklinde değerlendirilmektedir. Komite konumu; sağlık hizmetlerine, iş olanaklarına ve sosyal imkanlara yakın olmalı şeklinde tanımlarken bir yandan da kirlilik gözlemlenen alanlar içinde yer almaması gerektiğini belirtir (CESCR, 1992). Sanayi sonrası kentlerde hava kirliliği başta olmak üzere kirlilik türlerinden uzak fakat yine de kentsel hizmetlere yakın konut arayışı, konut politikalarının yanı sıra kent planlarının da baştan aşağı gözden geçirilmesi gerekliliğini doğurmaktadır.

Coğrafi farklılıklara rağmen farklı bölgelerden çeşitli araştırmacıların üzerinde ortaklaştığı kimi konum unsurları mevcuttur (Fierro, vd., 2009; Greene ve Ortuzar, 2002). Bu unsurlar arasında en sık ortak kabul görenler; okul bölgesine ve eğitim hizmetine yakınlık, sağlık hizmetlerine yakınlık, ana yol ve caddelere yakınlık, toplu taşıma araç ve duraklarına yakınlık, restoran ya da kafe gibi yeme alanlarına yakınlık, alışveriş merkezleri ve diğer sosyal alanlara yakınlık şeklindedir (Zeng, 2013: 48).

Yaşanabilir konut için konumun önemi, rant sahibi “inşaat devlerinin” kent merkezlerinde yüksek gelir gruplarına yönelik konut üretimi ile birlikte değerlendirildiği zaman nitelikli konutun herkes için eşit derecede ulaşılabilir olması zorlaşmaktadır (Erçetin, 2022: 1531).

1.1.3.6. Kültürel Yeterlilik

Kültürel yeterlilik, Komite'nin Genel Yorum 4 ile aktardığı üzere konutun ve konut çevresinin hem kültürel yapıya uygun inşasını hem de modernizasyonunda bu kültürel yapının korunmasını ifade eder. Bu unsur diğer yaşanabilir konut unsurlarından daha dar bir çerçeve çiziyor gibi görünse de, geniş bir yorumla okumaya müsaittir. Toplumsal - kültürel normlara uygun konut bu noktada en sık başvurulan yorumlardan biridir (Russel, vd., 2021: 4).

Konutun, kültürel olarak yeterli olabilmesi; sosyo-kültürel yeterlilik kavramı çatısında daha rahat anlaşılabilir. Bu doğrultuda konutta yaşayan kişinin, kültürel kimliğine uygun bir yaşam sürebilmesi gerekmektedir. Kültürel kimliğin, kişinin yaşam biçimi olarak düşünülmesi, kavrama yönelik anlayışı geliştirecektir. Bu bakış açısı ile kişinin gündelik yaşam pratiklerini rahatlıkla gerçekleştirebileceği bir konut kavramı çizilmektedir. Aşırı kalabalık konutlar, yeterli odanın bulunmadığı ve bireylerin kendine ait bir alanı olmadığı durumlar kültürel yeterlilik unsuru yönünden eksik olarak nitelendirilebilmektedir (Russel, vd., 2021: 26).

Kültürel açıdan yeterli konut, kelime anlamı gereği farklı yorumlanabilecek bir kavramdır. Bu nedenle, Sürdürülebilir Konut Hakkında BM Tüzüğü'nün kültürel yeterlilik unsurunda ön plana çıkardığı nitelikleri incelemek faydalı olabilecektir. Tüzüğe göre kültürel yeterlilik içinde değerlendirilmesi gereken konular: tarihi ve kültürel mirası destekleyen konut politikaları, sosyal ve kültürel aktiviteler için kamusal alanın geliştirilmesi, kültürel arka planı temel alan konutlar ve yerel toplulukların da katılımı ile oluşturulacak, kişilerin manevi refahını artırmayı hedefleyen sürdürülebilir mahallelerdir (UNECE, 2015).

Kültürel yeterlilik açıklanırken atlanılmaması gereken bir nokta ise yeterli konutun kişinin sürekli ikamet ettiği yer olma anlamında kullanılmadığıdır. Bu durum,

geçici koruma statüsündeki kişilerin geçici konaklamaları sırasında ve afet konutlarında geçici şekilde yaşayan kişilerin örneklerinde daha açık görülebilmektedir (Sukhwani, vd., 2021). Tüm bu konaklama türlerinde kişi, kültürel kimliğini rahatça ve eşitlik içinde ifade edebiliyor olmalıdır.

1.1.3.7. Oturmaya Elverişlilik

Oturmaya elverişli konut, yaşanabilir konut nitelikleri arasında belki de en geniş kapsamlı açıklanabilen unsurdur. Elverişlilik; konutun fiziksel özelliklerinin değerlendirilmesi ile kolaylıkla ölçülebilse de, bu ölçüme hangi verilerin katılacağı sorusu araştırmacının yaşanabilir konut algısı ile doğrudan bağlantılıdır.

Yaşanabilir konut üzerine yapılan pek çok çalışma içerisinde oturulabilir (elverişli) konut nitelikleri arasında; yeterli genişlik, yeterli ısınma, güneş ışığından faydalanma, nem ve rutubetten uzaklık, küf gibi fiziksel öğelerden arınma, kanalizasyon ve benzeri kokulardan uzak kalma ve balkon sahibi olma gibi özellikler sayılmıştır (Leijten ve Bel, 2020; Russel, vd. 2021).

Konutun fiziksel özellikleri, bütün bir dünyanın eve kapandığı COVID-19 sürecinde gitgide daha sık gündeme gelen bir tartışma konusu oluşturmuştur. Günlük hayat pratiklerinin büyük bir kısmının tanıdığı olan konutlar, sokağa çıkma yasağı dönemlerinde “hayatın sığdırılması” gereken mekanlar olarak değerlendirilmiştir. Kimi insanlar evden çalışırken kimileri de spor, sosyal aktivite ve hobilerini evde yürütmek durumunda kalmıştır. Bu noktada konutun yeterli genişlikte olması; her bir konut sakininin kendine ait bir odası bulunması ve ısınma, güneş ışığı gibi gerekliliklere sahip olması önem kazanmıştır.

Kullanılabilir bir balkonun nitelikli bir konutta ne derece önemli bir yeri olduğu, salgın dönemi ile üzerine düşünülen konulardan biri haline gelmiştir (Adıgüzel Özbek ve Melikoğlu Eke, 2022; Sağsöz, vd., 2021). Komite’nin gerek fizyolojik gerek

psikolojik bağlamda oturmaya elverişli olarak açıkladığı nitelikli konutlar için, boş alan ve balkon ihtiyacı bu doğrultuda tekrar ön plana çıkmıştır. Bu şekilde yaşamaya elverişli konutun unsurları, daha görünür hale gelmektedir.

Son olarak; rüzgar, yağmur gibi doğa olaylarına karşı koruyucu olması gereken oturmaya elverişli konut, doğal afetlere karşı da kişiyi koruyabilecek nitelikte olmalıdır. Bu doğrultuda konutların belirli bir yaşın üzerinde olmaması, depreme dayanıklı olması, yangın merdiveni bulunması gibi özellikleri de önem teşkil etmektedir. Yaşanabilir konut unsurlarının bir arada değerlendirilmesi ve özelliklerinin geliştirilmesi; nitelikli konutun uluslararası hukuk alanında tanımlanışı ve hukuki güvence altına alınışı ile mümkün olmuştur. Konut hakkının gündeme alındığı belge ve programlar aracılığı ile konut hakkının kapsamı geliştirilerek oturmaya elverişli konut, yaşanabilir konut gibi kavramlar önem kazanmıştır.

1.1.4. Konut Hakkına Yer Veren Uluslararası Hukuk Belgeleri

Konut hakkının hukuki güvence altında olması, yaşanabilir konuta ulaşımın önemli şartlarından biridir. Bu doğrultuda taraf devletleri belirli yükümlülükler altına sokan uluslararası antlaşmalar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, cezai bir yaptırımı ya da denetleyen bir mekanizması olmasa dahi belirli bir karşılığı olan uluslararası belgeler de mevcuttur. Bu kısımda, araştırmanın doğası gereği; konut hakkına yer veren bütün uluslararası belgeler değil, yalnızca çalışma evreninin yer aldığı Türkiye'nin iç hukukunda veya Türkiye'nin toplumsal yapısı bazında karşılık bulan belgeler incelenmektedir.

1.1.4.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Uluslararası hukuk belgelerinde konut hakkına rastlanan ilk belge 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesidir (Terminski, 2012: 223). İnsan hakları literatürünün

kurucusu olarak kabul edilerek sık sık göndermede bulunulan Bildirge, hak temelli çalışma ve uygulamalarda uluslararası alanda kabul gören bir belgedir (Kale, 2013). Bildirge'nin 25. maddesine göre: *“Her şahsın gerek kendisi gerek ailesi için yiyecek, giyim, mesken... imkanına hakkı vardır.”* Bu madde ile konut hakkının kapsamı düzenlenmese dahi, konutun bir hak olarak kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca, Bildirge'nin 12. maddesinde yer alan *“Kimse, ...meskeni hususunda keyfi karışmalara maruz bırakılamaz. Herkesin bu karışmaya karşı kanun ile korunmaya hakkı vardır.”* hükmü, konut güvenliğinin hukuki güvencesine dikkat çekmektedir.

1.1.4.2. BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

1966 yılında, BM tarafından düzenlenen ve ikiz sözleşmeler olarak da nitelendirilen BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ilan edilmiştir. Sözleşme ile taraf devletler, söz konusu hakların sağlanması ile yükümlü tutulmuştur. Türkiye'nin 2000 yılında tarafı olduğu sözleşme, bugün hakların kullanımında teorik ya da pratik nedenler dolayısıyla sık sık başvurulanan bir belgedir (Terminski, 2012: 224).

Türkiye Cumhuriyeti devletinin çekincesiz şekilde kabul ettiği Sözleşme'nin 11. maddesi: *“Herkesin yeterli besin, giyim ve konut dahil olmak üzere, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma ve yaşam koşullarını sürekli geliştirme hakkına sahip olduğu”* hükmünü içerir. Sözleşme, bu hüküm hakkında taraf devletlerin gerekli imkanları sağlamak ile yükümlü olduğunu da belirtir. Bu hüküm ile yaşanabilir konut için hukuki güvence sunmanın yanı sıra, yaşam koşullarının sürdürülebilir şekilde geliştirilmesi hakkı da gündeme getirilmiştir.

Sözleşme ana metninde, taraf devletlerin düzenli raporlar ile takip edilmesi düzenlenmiştir. 2008 yılında ise eklenen Seçmeli Protokol ile sözleşme düzenine

şikayet yöntemi getirilmiştir. 2013 yılından bugüne uygulanan bu yöntem ile Sözleşme'nin işlerliğinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir (Kale, 2013: 16).

1.1.4.3. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Sosyal Şartı, 1996 yılında gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hali ile imzaya açılmıştır. Avrupa Konseyi üye devletleri arasında imzaya açılan bu Şart, 1999 yılından bu yana yürürlüktedir. Türkiye ise gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı 2004 yılında imzalamıştır. Şart'ın konut hakkını konu edindiği 31. maddesi: *“Akit Taraflar, konut hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla*

- 1- yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etmeye;*
- 2- evsizliği, zamanla ortadan kaldırma amacıyla, önlemeye ve azaltmaya;*
- 3- ev fiyatlarını, yeterli kaynaklara sahip olmayanlar için uygun hale getirmeye yönelik önlemler almayı; taahhüt ederler.”* (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi, 1996)

Şart'ın üzerinde durulması gereken olumlu yanlarından biri, taraf devletlere konut hakkının yerine getirilmesini sağlama yükümlülüğü vermesidir. Yükümlülüğe konu konut hakkı, geniş bir yorumla aktarılmış ve “yeterli standartlara sahip bir konut” şeklinde belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, konut fiyatlarını ulaşılabilir hale getirmeye dair önlemleri vurgulayan Şart, yeterli konutun ödenebilir olması unsurundan da söz etmektedir.

31. maddesi ile doğrudan konut hakkının düzenlendiği Şart; 19. madde (göçmenlerin korunması), 23. madde (yaşlı bireylerin korunması), 30. madde (yoksulluğa karşı korunma), gibi önemli konu başlıklarında da eşitlik çerçevesinde sağlanması gereken konut hakkına yer vermektedir.

1.1.4.4. BM İnsan Yerleşimleri Programı

BM Habitat olarak da bilinen program, Vancouver’de 1976 yılında yapılan “I. BM İnsan Yerleşimleri Konferansı” ile başlatıldı. 2001 yılında BM’nin yardımcı organı olarak statüsü değiştirilen program (Kale, 2013: 13-14), bölgede insani yerleşim ve konut hakkına yönelik çalışmalar yapmaktadır.

Rapor hazırlama yöntemi ile çalışan yapı, cezai bir yaptırım sonucu doğurmasa da bu raporlar ile konut sorununun görünür hale gelmesi oldukça değerlidir. İki yıl aralıklar ile düzenlenen raporlar, BM Genel Kurulu’na sunulmaktadır.

1976 yılında toplanan Habitat I Konferansı sonrasında Vancouver Bildirisi kabul edilerek yayınlanmıştır. Bildiri ile konut hakkına eşit şekilde erişimin sağlanması, taraf devletlerin yükümlülüğü olarak belirlenmiştir (Bozlağan, 2004: 230). Buna ek olarak; yaşlı, çocuk ve engelli gibi dezavantajlı hale getirilmiş gruplar için fazladan önlemler alınması gerektiğinin altı çizilmiştir.

1996 yılında İstanbul’da yapılan Habitat II Konferansı’nın sonucunda ise “İstanbul Bildirgesi” ve “Habitat Gündemi” düzenlenmiştir. 171 ülkenin onayladığı belge, insan yerleşimlerinin yanı sıra kentin sürdürülebilir gelişimi ve konutların finansları gibi başlıklara sahiptir (Terminski, 2012: 228). Bildirge’nin “Herkes için yeterli konut” başlığı altında 39. ve 40. maddesi önemlidir. Bu hükümlerde; “güvenli içme suyu ve diğer hizmetlere” ulaşım imkanını sağlamak, “ödenbilir ev sahipliğine” ve ödenbilir kiraya yönelik politika ve teşvikler, haksız tahliyenin önüne geçerek hukuki güvenceyi sağlamak gibi yaşanabilir konut unsurlarına dikkat çekilmiştir.

İnsan Yerleşimleri Programı kapsamında değerlendirilecek olan son belge, Kito Bildirgesi’dir. BM Konut ve Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı’nın (Habitat III) sonunda düzenlenen bildirge, “Yeni Kentsel Gündem” adı ile de anılır. 2016 yılında Ekvator’un başkenti Kito’da toplanan Konferans sonucunda, evrensel şekilde konut hakkının sağlanması bir hedef olarak bildirilmiştir. Bildirge’nin 31. maddesi ile dezavantajlı hale getirilmiş grupların ihtiyaçlarına yönelik konut politikalarının

destekleneceği belirtilmiştir. Dezavantajlı hale getirilen gruplar arasında yer alan engelli bireylere yönelik politikaların belirlenmesi ve hak tanımlarının oluşturulması, engellilik kavramının çerçevesini ve tarihini bilmek ile daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

1.2. Engellilik Kavramı

Engelli, özürlü ve sakat arasından belirlenecek yol, yalnızca bir kelime tercihi değil aynı zamanda alana dair bir tavır seçimi doğurmaktadır. Engelliliğe yaklaşımı doğrudan belirleyen kelime seçiminin, engellilik çalışmaları içerisinde de üzerine ortak bir kabul geliştirilmiş değildir. Tercih edilebilecek her bir kavramın güçlü ve zayıf yönleri bulunmaktadır. Bu noktada kelimeleri ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir.

Türk Dil Kurumu sözlüklerinde; sakat: *“Vücudunda hasta veya eksik bir yanı olan, engelli, özürlü”*, özürlü: *“özürlü olan, engelli, defolu”*, engelli ise: *“Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal veya sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmiş, toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri çeken kimse”* şeklinde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda sözcüklerin aynı anlama geldiği sonucu çıkarılabilir olsa da, bu sözcüklerin günlük hayatta karşılığı, birbirine eş anlamları çağdırtmamaktadır.

İngilizce literatürde de benzer bir tartışma süregelmiş, son yıllarda ise bu kelimelerin kullanımına ve ifade ettikleri anlama ilişkin belirli farklılıklar ortaya konulmuştur. Impairment, uzvun tamamının ya da bir kısmının işlevsiz olmasını karşılarken disability bu işlevsizliğin mekânsal ve toplumsal açıdan yarattığı engellere işaret etmektedir. Bu anlamı ile disability, engeli engelli kişide değil toplumsal pratiklerde bulmaktadır (Yardımcı, 2015: 9).

Geçtiğimiz yıllarda; engellilik çalışmalarının ve engelli hareketinin geliştiği Anglosakson toplumlarda, ‘disability’ kullanımı üzerine yaygın bir kabul olduğu görülmektedir. ‘Disability’ kelimesinin Türkçe karşılığı ise kimi araştırmacılar

tarafından engelli, kimileri tarafından ise sakat olarak kabul edilmiştir. Engelliliğin kavramsal çerçevesi üzerine yapılan araştırmalarda sık sık Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) sınıflandırmasına gönderme yapılmaktadır. Demircioğlu tarafından bu sınıflandırma:

“Impairment-noksanlık bozukluk; sağlık bakımından psikolojik fizyolojik ve anatomik yapı veya fonksiyonlardaki eksikliği veya anormalliği(dengesizliği) ifade eder. Disability-yetersizlik-sakatlık sağlık alanında bir noksanlık sonucu meydana gelen normal sayılabilecek bir insana oranla iş yapabilme yeteneğinin kaybedilmesi ve kısıtlanması durumudur. Handicap-maluliyet, bir noksanlık ve yetersizlik sonucunda belirli bir kişide meydana gelen o kişinin yaş cinsiyet sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunmasını önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durum” şeklinde çevrilmiştir (Demircioğlu, 2008: 59).

DSÖ’nün 1980 yılında yayınladığı bu tanımların, medikal bir boyuta indirgendiğine dair ciddi eleştiriler gelmiştir. Oliver, DSÖ şemasına dair eleştirisinde, ‘impairment’ kavramının fonksiyonel anormalliğe işaret ederek ‘normal’ bedende anormal karşılandığını ifade etmektedir. Şemada yer alan ‘Handicap’ tanımının ise, sosyal yetersizliğe işaret ettiğini belirtmektedir (Oliver, 1990: 4-6). Benzer eleştiriler, Birleşik Krallık’ta etkin bir engelli örgütü olan UPIAS (Union of the Physically Impaired Against Segregation) tarafından da getirilmiştir (Önver, 2018: 16). Yükselen tartışmalar sonucunda 2001 yılında, DSÖ bu sınıflandırmayı güncellemiştir.

DSÖ tarafından yayınlanan güncel şemanın bulunduğu rapor, “Engellilik Raporu” (International Classification of Functioning) olarak bilinmektedir. Bu raporda, engellilik deneyimlerinin çok sayıda ve birbirinden farklı olması ve devletlerin farklı kavramsal yaklaşımları nedeni ile engelliliğin tanımlanmasının zor olduğu belirtilmiştir. Rapor, iki temel başlık belirlenmiştir. Bunlardan ilki ‘vücut işlevleri’ni açıklarken ikincisi kişisel ve çevresel unsurlara işaret etmektedir. Bu değişiklik ile tıbbi yaklaşımı andıran engellilik tanımlaması kavramın anlamı olmaktan çıkarılıp bir alt başlık haline getirilmiştir. Dış faktörler kısmında ise nötr söylemlere yönelinmiş ve orijinal

sınıflandırma içerisinde tanıtımda yer alan ve eleştirilen ‘abnormality’ gibi kelimeler terk edilmiştir (WHO, 2004: 3).

Foucault, söylemin nötr olamayacağını, zamandan ve toplumsal yapıdan bağımsız değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. Ona göre dil, koşullardan etkilenmektedir (Foucault’dan akt. Mazman ve Göver, 2018). Dilin nötr bir araç olmayışı, engelliliğin tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim 1990’lı yıllarda olumsuz bir anlam çağrıştırdığı düşünülen “sakat” kelimesi yerine özürlü kelimesi kullanılmaya başlanmıştır (Şişman, 2012: 74). Bu doğrultuda Türkçe’de; engelliliğe dair ilk çalışmalarda ‘özürlü’ kelimesi yer almış, 1997 yılında Özürölüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur (Önver, 2018: 83). Öte yandan zaman içinde ‘özürlü’ye de bir hakaret anlamı yüklenmiştir (Alemdar, 2021: 45). 2000’lerde özellikle Birleşmiş Milletler metinlerinde geçen ‘disability’ teriminin engelli olarak çevrilmeye başlanması ile bu sefer de ‘özürlü’ kelimesi terk edilerek ‘engelli’ kavramı kullanılmaya başlamıştır. Bu kelimeler arasında zamanla değişen seçimler, söylemin toplumsal pratik ile ilişkisini göz önüne sermektedir. Kavramlar arası çatışma; Türkçe’ye aynı metinlerin farklı çevirilerinde, Anayasa ve kanunlardaki kullanımda ve literatürdeki kullanım şekli ile de kendini göstermektedir.

Günümüzde özürlü kavramından bürokrasi alanında kullanımı dışında büyük oranda vazgeçilmiştir. Sivil toplum ve engellilik alanında çalışanların bir kısmı engelli kavramına yönelirken, sözü geçen ‘engel’in, topluma yönelik olduğu varsayımı ile hareket etmektedir. Fakat bu kabulün her daim gerçekleşmemesi, engelli kavramının; topluma ve mekana değil ‘sakat’ kişiye yönelik bir engel çağrıştırmasına yol açabilmektedir. Bu noktada kavramsal çerçevesini oluştururken ‘sakat’ı temel alan çalışmalar, bu çağrışıma yönelik eleştiri ile hareket edebilmektedir (Yardımcı, 2015: 9-10).

Kavramsal çerçeve oluşturarak bir tanım seçimi yapmanın önemi, engelliliğe yaklaşım modellerinde de kendisini göstermektedir. Engellilik kavramının kullanımı büyük oranda sosyal modele işaret etmektedir. Son yıllarda ise gelişen hak temelli yaklaşım ile araştırmacıların ‘sakat’ kelimesini tercih etme eğilimi artmıştır.⁴ Bu tercih içerisinde, dilin pejoratifliğini tersine çevirme çabası da yer almaktadır. Aynı altyapı kendisini, Amerika’da ırkçılığa karşı “Siyah Güzeldir” (*Black Lives Matter*) sloganında gösterirken bir diğer örneğini ise “queer”⁵ kelimesinin bir argo olarak kullanılması sonrası aktivistlerce sahiplenilmesi oluşturmaktadır (Yardımcı, 2015: 10).

Kavramın yorumlanış biçimi değerlendirildiği zaman; ‘sakat, sakatlık’ kelimelerinin sosyo-politik derinliği görünür olsa da, bu araştırma özelinde katılımcıların tercih ettiği engellilik kelimesinin kullanılmasına karar verilmiştir. Kelime seçimi sırasında, engelliliğin; engelli kişiye özgü olmadığı ve engeli asıl oluşturanın toplum ve karar alıcılar olduğunun anlaşılması umulmuştur.

1.2.1. Engelliliğe Yaklaşım Modelleri

Engelliliğin tanımları ve kavramsal çerçevesinin oluşturulması konusunda olduğu gibi engelliliğe yaklaşım modellerinin tanımlanması da üzerinde fikir birliği oluşturulmuş bir alan değildir. Kimi araştırmacılar modelleri yalnızca medikal ve sosyal model olarak ayırırken (bkz. Burcu, 2015) kimileri bu denkleme ahlaki modeli de katmaktadır (bkz. Çetin, 2017). Engellilik çalışmalarının daha yoğun sürdürüldüğü coğrafyalarda ise kültürel model gibi farklı yaklaşımlar da ele alınmaktadır (Devlieger, 2005: 3-6).

Bu çalışma ile engellilerin kent hakkı bağlamında konut hakkı ele alınmaktadır. Bu nedenle, hak temelli modelin kavramlaştırılması öncesinde en sık konu edilen modeller

⁴ Daha fazla bilgi için bkz: Küçükaslan, (2011), “Sakat Politikadır”, Bianet.

⁵ Türkçe diline “acayip, tuhaf” gibi kelimeler ile çevrilebilen queer kavramı cinsiyet temelli ayrımcılığa yol açan bir argo olarak kullanılırken 1990’lı yıllarda aktivistler tarafından sahiplenilerek anlamı dönüştürülmüştür (Boyacı, 2021: 36).

olan; ahlaki (dini model), hayır işi (sadaka) modeli, tıbbi (medikal) model, sosyal model ve insan hakları modeli değerlendirilmektedir.

1.2.1.1. Ahlaki/ Dini Model

Ahlaki model, engelli kişiyi günahkar/ kötü/ şeytani olarak kabul etmiştir. Bu yaklaşımın izlerine rastlanan pek çok toplumda engellilik kötü ahlakın ya da günahların bir sonucu olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda sık sık cadılık ve büyücülük ile ilişkilendirilerek engelli kişilerin korkulması gereken kişiler olduğu savını güçlendirmiştir. Bugünden bakıldığında tarihi geçmiş olarak yorumlanabilecek bu yaklaşım, dünya tarihinde yüzyıllar boyunca etkisi görülen ve görmezden gelinemeyecek bir model oluşturmuştur.⁶ İlk Çağ ve Orta Çağ boyunca etkisini gösteren ve hatta bugün belirli topluluklar içerisinde devam eden ahlaki model, engelli bireyleri ötekileştirerek ve hatta şeytanlaştırarak yoksullaştırılmalarına neden olmuştur (Nazlı, 2012: 20).

Ahlaki modelin tarihi, Antik Yunan dönemine kadar sürülebilmektedir. Bu dönemde engelli doğan çocuklar, Tanrıların öfkesinin bir sonucu olarak yorumlanmıştır. Bu çocukların bedeni ve akıbeti hakkında yalnızca ebeveynler değil aynı zamanda polis (kent devleti) de yetkili kılınmıştır. Bu yetki büyük oranda çocuğun suda boğulması ya da bir çukurda bırakılması ile sonuçlanmıştır (Stiker, 2019: 40).

Antik Roma, Antik Yunan ile benzer bir engellilik tarihine sahiptir. Bu dönemde engel, bugün olduğundan farklı bir kategorizasyon ile anlaşılmıştır. Perdeli eller ya da çarpık ayaklar, ‘göz ardı edilebilir bir anormallikken’, ‘bütün doğmamış’ olan çocuk; bir hastalık ya da farklılık değil, bir lanet olarak nitelendirilmiştir. Engelli doğan bebeğin nedeni Tanrıların hiddetiyken sonucu da bütün topluma zarar vermesi olarak

⁶ Antik Yunan uygarlığı ve Sanayi Devrimi arasında geçen zaman kast edilmektedir.

yorumlanmıştır. Bu nedenle yaşamlarına son verilmesi, toplum gözünde meşru bir zemine çekilmiştir (Stiker, 2019: 39-41).

Engelliliğe karşı dini model, tek Tanrılı dinlerin ortaya çıkışından sonra belirgin bir değişikliğe uğramamıştır. Ortaçağ Avrupa'sında Hristiyanlık ve engellilik arasında karmaşık bir ilişki gözlemlenmektedir. Engelliler kilise topluluklarının içerisinde yer alırken Martin Luther gibi bilinen din insanlarının da fiziksel engellilik deneyimi olduğu bilinmektedir (Creamer, 2012: 341). Erken Hristiyanlık döneminde engelli kişilerin, Tanrı'nın gücü ile iyileşebileceği ve başkalarına ilham olabileceğine inanılmıştır. Fakat bu ilişkinin bir diğer yönü, engelliliğin kişi için bir inanç sınavı olabileceğine, bu engelin bir günahın sonucu oluştuğuna yönelik inançtır. Engelli kişinin inancında bir eksiklik olduğuna inanılırken bu 'sorunun' çözümü de dinde bulunmuştur (Retief ve Letšosa, 2018: 2).

1.2.1.2. Hayır İşi/ Sadaka Modeli

Charity model olarak İngilizce literatürde sıklıkla değinilen hayır işi modeli, toplumsal hayatta da bugün hala karşılık bulan yaygın bir yaklaşım biçimidir (Retief ve Letšosa, 2018: 6). Bu yaklaşımda engellilik, bir mağduriyet olarak değerlendirilmektedir. Acıma duygusu ile bağlantısı kuvvetli olan hayır işi modeli, engelli kişiyi birine veya bir bakıma bağımlı olarak kabul eder.

Hayır işi modeli değerlendirildiği sırada hizmet verme ile sadaka verme arasındaki sınırı çizmek gereklidir. Hizmet, güçlendirici bir sonuç doğurabilecekken sadaka yaklaşımı paternalizm ile sonuçlanabilecektir. Engelli kişilerin devlet veya toplum tarafından hayır işi kurumunun bir nesnesi olarak görülmesi, hiyerarşik bir yapı ile sonuçlanmaktadır. Bu hiyerarşi bir tarafı sadakayı sürdüren olarak konumlandırırken bir tarafı da sürekli bir korumaya muhtaç konuma sokmaktadır. Bu yaklaşım, engelli kişilerin istismara açık hale getirilmesi ile sonuçlanabilecektir. Engelli aktivistler, bu

modelin hiyerarşiyi sürdürdüğünü düşünmektedir: Hayır işi yapan / yapabilecek olan hayır severin statüsü sürerken engelli kişinin de bu yardıma muhtaç ve ‘güçsüz’ olduğu varsayılmaktadır (Clifton, 2020: 4-7).

Ortaçağ Avrupası’nda; ahlaki model kadar baskın görüş olmasa dahi hayır işi modeli ile karşılaşılmalıdır. Özellikle geç Ortaçağ döneminde Hristiyanlığın etkisi ile, hayır işinin ve cömertliğin kişinin ‘kurtuluş’una giden yolda önemli olduğuna inanılmıştır. Kilise aracılığı ile vakıf benzeri sistemler oluşturulmuş, yoksullara ve engelli kişilere bağış yapılmıştır (Stiker, 2019: 65-87). Bu yaklaşım ile kurtuluş için gereken yapının sürdürülmesinde bir ‘yardıma muhtaç’ kişinin varlığı zorunlu hale gelmiştir.

Türkiye’de, Osmanlı Devleti döneminden günümüze kadar belki de en sık karşılaşılan yaklaşım hayır işi modelidir. Osmanlı döneminde zihinsel engelli bireylere karşı ‘hoşgörülü’ bir tutum takınıldığı ve koruyucu yaklaşıldığı bilinmektedir. ‘Meczip, mecnun’ gibi kelimeler ile ‘hoşgörü’ yüklenen engelli kişiyi ‘sahiplenme’ eğilimi mevcuttur. İslam etkisi ile gelişen sadaka, zekat gibi pratiklerin engelli kişilerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir mekanizma olarak görülmüştür (Erkılıç, 2017: 56-57).

İstihdamda ayrımcılık, engelli bireyi yoksullaştırır. Nitelikli ve erişilebilir konuta ulaşma zorluğu, engelli kişiyi bakımevine mecbur eder. Engellerle dolu bir kent, görme engelli kişinin yaya ulaşımında ‘yardıma muhtaç’ görünmesini sağlayabilir. Ve bu şekilde toplumsal ve mekânsal pratiklerin yarattığı engeller, engelli kişiye yönelen yardım, sadaka ve hayır işi altyapısını hazırlar.

1.2.1.3. Tıbbi/ Medikal Model

Bireysel model olarak da adlandırılan tıbbi model; modern tıbbın doğuşu itibari ile baskın yaklaşım haline gelmiştir. Batı’da aydınlanmanın etkisi ile bedeni tanımlayan kilise olmaktan çıkarılmış ve yerine ‘akıl’ konulmuştur. Artık beden üzerinde söz sahibi

olan dini otoritenin yerini tıbbi otoriteye bırakma süreci başlamıştır (Nazlı, 2012: 21-22).

Tıbbi model, engelli kişinin ‘bireysel bir sorunu’ olduğunu ve bu sorunun ‘düzeltilmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bütün, standart beden normal beden olarak algılanırken farklılıklar da tedavisi gereken, anormal olan konumuna yerleştirilmiştir. Ahlaki model kapsamında korkulması ve cezalandırılması, hayır işi modeli ile acınması ve yardım edilmesi gereken engelli kişi, şimdi iyileştirilmesi ve tedavi edilmesi gereken bir yerdedir.

Tıbbi model, engellilik alanında yapılmış çalışmalarda yaklaşıma yöneltlen eleştiriler ile çokça gündeme gelmiştir (Özgökçeler ve Alper, 2010: 37). Bu noktada, eleştirilerin çıkış noktasına yer vermek, yanlış anlaşılardan kaçınmak adına gereklidir. Yeti yitimi durumuna tıbbi model ile yaklaşmanın ve modern tıbbın, uygunsuz bir yaklaşım olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Tıbbi modele yönelen eleştiri; modern tıbbın sağladığı tanı ve tedavi sürecine veya geliştirdiği araçlara yönelik değil, engelliliğe bakış açısına yönelik gelişmiştir. Tıbbi modelin yalnızca düzeltilmesi gereken, düzeltilmediği takdirde anormal ve sorunlu olarak işaretlenen engelli kişilerin bedeni bu yaklaşım ile tıbbi bir iktidar alanına sokulmaktadır. Uygulama sırasında engelli bireyin hayatına dair yetkisi; tanıyı koyan ve tedavi sürecini ele alan tıp kurumuna ya da bakımı üstlenen yakınlarına devredilmiştir (Yardımcı, 2015: 10-11).

Engelliliğe bireysel bir trajedi ve talihsizlik olarak yaklaşmak ve yalnızca biyolojik olarak düzeltme fikri, engelli kişinin yalnızca bedeni değil aynı zamanda bütün bir hayatı üzerinde karar sahibi olma tavrını beraberinde getirmiştir. Öyle ki bu yaklaşım ile; engelli kişilerin tanı sonrasında hangi kurumda eğitim göreceği dahi tıbbi otoriteye bırakılmıştır. Altını çizmek gerekir ki engellilik teorisyenleri, engellilik alanında modern tıbbın reddini talep etmemiş, engelliliğe yalnızca bir yeti yitimi olarak kısıtlı bir bakış açısı ile yaklaşmanın sona ermesi gerektiğini belirtmiştir (Oliver, 1990: 59).

Tıbbi model, engelli kişiyi yalnızca bir ‘hasta’ olarak konumlandırmıştır. Bu bakış açısı ile yeti yitimi, engelliliğe eş değer görülmüş ve medikal süreç dışında kalan tüm unsurlar göz ardı edilmiştir. Bu durum, ‘iyileşmeyen’ kişinin, hiçbir zaman tam anlamı ile bağımsız bir yaşam süremeyeceği algısına yol açmıştır (Yelçe, 2020: 5). Bu algı, sosyal modelin geliştirilmesine zemin hazırlayan bir sonuç doğurmuştur.

1.2.1.4. Sosyal Model

Sosyal modelin tarih sahnesine çıkışı 1960’lı yıllar Amerika Birleşik Devletleri’nin özgürlük havası ile bağlantılı gelişmiştir. Dönemin etkili hareketlerinden biri olan ve engelli aktivistlerce bu yılların sonuna doğru başlatılan Bağımsız Yaşam Hareketi, sosyal modelin hem nedeni hem de sonucu olarak değerlendirilebilecektir. Hareket’in felsefesini ve sosyal modelin özünü, engelliliğin bireyselliğinin reddi oluşturmaktadır. Tıbbi model ile engelli kişinin bir yeti yitimi olarak indirgenmiş olan engellilik denkleminde toplumsal etmenlerin eklenmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. Engelli kişinin ‘neler yapamadığını’ sıralayan tıbbi modele karşılık ‘neler yapabileceğinin’ cevabı oluşmuştur. ABD’de başlayan ve yayılan Bağımsız Yaşam Hareketi; engelli bireylerin üniversiteye eşit biçimde kabulünden kamuoyunun bilgilendirilmesine kadar pek çok başarı elde etmiştir (Ünal ve Gençöz, 2018: 43-45).

1960’larda oluşan sosyal model fikrine rağmen tıbbi modelin kabulü, 1990’lara dek sürmüştür. Bu zaman aralığında “rehabilitasyon, psikoloji, tıp ve sosyal hizmetler” engelliliğin açıklanması sırasında baskın kavramlar olarak kalmıştır. Finkelstein, 1981 tarihli çalışması ile; “*çoğunluğunu tekerlekli sandalye kullanan bireylerin oluşturduğu ve mekanın da bu doğrultuda düzenlendiği bir toplum*” resmi çizmiştir. Bu varsayım ile engelliliğin fiziksel bariyerler ile inşa edildiği fikrinin altı çizilmektedir. 1990’lı yıllarda ise “sosyal politika, sosyoloji ve eğitim bilimleri” alanında gelişen çalışmalar sosyal modelin etkisini artırmıştır (Goodley, 2016: 11-12).

Önemli bir kaynağını tıbbi modelin eksikliğinden alan sosyal model, ikili karşılaştırma ekseninde daha rahat anlaşılabilir. Tıbbi model, engelli kişiye salt yeti yitimi üzerinden yaklaşırken sosyal model bu yeti yitiminin nedenlerinin yanı sıra sonuçlarını da hesaba katar. Zarb iki model arasındaki bu farkı, “*tıbbi model yeti yitimine, sosyal model ise engelliliğe odaklanır*” şeklinde özetlemiştir (Zarb, 1995: 24).

Sosyal model içerisinde; fiziksel çevre, ekonomik çevre ve toplumsal çevrenin oluşturduğu engeller, engelliliğin asli bileşenleri olarak görülmektedir. Bu doğrultuda toplu taşıma, kapalı mekanlar ve konutlar gibi alanlarda fiziksel erişilebilirlik unsurları görünür hale gelmiştir. Toplumsal örgütlenmenin bir sonucu olarak yaklaşılan engellilik, engelli kişilerin her gün toplumsal hayatta karşılaştığı zorluklar ile bir arada değerlendirilmektedir.

Engelli kişi tıbbi modelin nesnesi iken sosyal modelin öznesi haline gelir. Engeli ‘kalıcı bir eksiklik/ hastalık’ olarak nitelendiren tıbbi modelin karşısında sosyal model, engelliliğin zamana ve mekana bağlı olarak değişken bir süreç olduğunu söylemektedir (Meşe, 2014: 86). Engelin değişkenliğini daha net bir şekilde anlamak için çocuklar için tasarlanmış bir oyun evinin kapısından geçmek isteyen ve oldukça uzun boylu bir kişi tahayyül edilebilir. Bu kişi, sosyal modelin bakış açısı ile; mekana bağlı şekilde engelli olarak tanımlanabilecektir.

Sosyal model kenti ve mekanı, engellilik çalışmalarının bir bileşeni haline getirerek engelli kişiyi kentli haklarına sahip görmenin altyapısını hazırlamıştır. Engelliliğin mekanla ilişkisinde kurulan doğal bağın görünür hale getirilmesi ile, bu engeli oluşturan çevrenin değiştirilmesi mümkün hale gelmiştir. Gerek kent hakkı gerek ise kent hakkı ile tohumları aynı dönemlerde ekilen sosyal model, kenti arzu edilen ve ihtiyaç duyulan biçimde dönüştürmeyi umut eder.

1.2.1.5. İnsan Hakları Modeli

İnsan hakları modeli, engellilik çalışmaları alanında diğer modellere göre genç bir yaklaşımdır. Tıbbi model ve sosyal modelin gelişimine benzer bir şekilde alandaki eksikliği doldurmak üzerine yapılan çalışmalar ile ortaya çıkmıştır. Öte yandan insan hakları modelini sosyal modelin bir eleştirisi olarak değerlendirmek eksik bir yorum olacaktır. Nitekim sosyal model ve insan hakları modeli, birbirlerini besleyen iki farklı yaklaşım olarak engellilik çalışmalarını güçlendirme fırsatı doğurmaktadır (Lawson ve Beckett, 2021). 2006 yılında BM Engelli Kişilerin Haklarına Dair Sözleşme'nin hazırlanması ile insan hakları modeli hızla yayılmıştır. Türkçe literatürde ise sosyal modelin bir alt başlığı olarak ele alınabilmektedir.⁷

Shakespeare ve Watson, 2002 yılında yayımladıkları makale ile sosyal modelin etkilerini ve yeterliliğini tartışmışlardır. Bu çalışma ile sosyal modelin faydaları kabul edilmek ile birlikte idealize edilmiş ortodoks bir sosyal model eleştirilmektedir. Engelliliğin kabulü ile yeti yitiminin gündem dışına atılması tehlikesinin engelli bireyleri engellilik hareketinden uzaklaştırabileceği belirtilmiştir. Özünde Birleşik Krallık ekolünün sosyal modelini eleştiren bu araştırma, sosyal modelin eksilerini tartışma konusu haline getirmiştir. Araştırmacılar, bu çalışma ile ulaşmak istedikleri hedefin, ortodoks bir sosyal modeli 21. yüzyıla taşıyarak yeni bakış açıları kazandırmak olduğunu belirtmiştir (Shakespeare ve Watson, 2002).

İnsan hakları modeli, engellerin bir insan hakları sorunu olduğunu ortaya koymaktadır. Engelli kişilerin 'kendi kaderini tayin hakkı', kendi yaşamını yönetme hakkı olduğunu savunan hak temelli yaklaşım, bunun için uygun bir çerçeve çizilmesi gerektiğini belirtir (Oliver, 1990). Engellilere yönelik sosyal devlet hizmetlerinin, engelliler ile birlikte oluşturulması gerekliliğini öne süren hak temelli model içerisinde, katılım hakkının da engelliliğe yaklaşım denklemine eklenmesi ön görülür. İnsan hakları modelinin belki de en belirgin farkı; engelliliğin tanımı ve kavramsal

⁷ Bkz. (Burcu, 2015)

bağlantılarını kendine asıl odak belirlemek yerine politika önerilerine ve bağlantılı haklara yönelmiş olmasıdır (Retief ve Letšosa, 2018: 5).

İnsan hakları yaklaşımı ile bakıldığı zaman engelli bireylerin konut hakkı; engelli kişiye bir konut verilmesi ile değil, engelli kişinin özgürce kendi tercih ettiği konuta ulaşabilmesi ile sağlanacaktır. Bu ulaşım; eğitim hakkının gerçekleşmesi ve gelir düzeyinin yükselmesi, istihdamda eşit olanakların sağlanması ve her konutun erişilebilir olması gibi unsurların gerçekleşmesi ile bir arada mümkün olacaktır.

Bu araştırma, sosyal modelin açtığı fiziksel engeller başlığını doğrudan kullanmakta ve konut veya konut çevresinin, konut politikalarının ve yasalardaki eksikliklerin konut hakkına erişimi kısıtlayan engeller olduğunu kabul etmektedir. Fakat kent hakkının ve nitelikli konuta erişim hakkının doğası gereği, insan hakları modelinin temel alınması kaçınılmaz görünmektedir. Bu şekilde engelli bireylerin yaşanabilir konuta ve erişilebilir çevreye ulaşması temel bir insan hakkı olarak ele alınabilecektir. Yaşanabilir konuta erişimin test edilmesi için mevcut durumun anlaşılması, sağlamlık ve öjeni politikalarının görünür hale getirilmesi ile kolaylaşmaktadır. Bu noktada sağlam-engel ikiliği; konut tipinin hak temelli yaklaşıma uzaklığını, öjeni ise mevcut kent planlamasının ve konut politikalarının ‘sağlam bedenlere’ uygunluğunu değerlendirme açısından önemlidir.

1.2.2. Sağlam-Engel İkiliği ve Öjeni

Agamben felsefesinde *homo sacer*, ‘kurban edilemeyen ama öldürülebilen’dir. Modern devletin yasa ve sistem ile çatısı altına alarak dokunulmaz kıldığı *homo sacer*, kutsal hale gelirken aynı zamanda istisna halinin öldürebileceği bir konuma sokulmaktadır. Agamben’e göre, biyopolitikayı görünür hale getiren ve kamusal alanın bütününe tezahürünü sağlayan modern devlet, çıplak hayatı üretendir. Ancak düşünürün

temel aldığı biyopolitika tanımı, Foucault'dan farklı olarak yaşatmayı hedefleyen değil, kimilerinin yaşamı için gözden çıkarabilendir (Agamben, 2013).

Agamben; '*homo sacer*'i daha net tanımlamak için çıplak hayatta yakılan, Hitler'in modern devletinde yaşayan Yahudileri örnek verir. Ona göre: "*Bu kıyım, ne din boyutunda ne de hukuk boyutunda değil; biyosiyaset boyutunda gerçekleştirildi.*" (Agamben, 2013: 140)

Biyoiktidarın kurban edilmemesine ya da öldürülebilmesine karar verdiği, biyopolitikanın çıplak hayatı yönettiği durumun modern devletlerdeki somutlaması büyük oranda "soy/ ırk" üzerinden çalışılmıştır. Fakat Agamben biyopolitika tanımında "içerideki ve dışarıdakinin" kesin sınırlar ile değeri olan ve olmayanın tanımlandığını belirtir. Bu noktada öjeniye tanınan biyopolitikayı anlamaktan geçtiğini ifade eder (Agamben, 2013: 159).

Antik Çağ'dan bugüne biyopolitikanın varlığını ve öjeni ile ilişkisini kabul etmek, engelli- sağlam olarak ayrılan 'öteki'nin varlığını anlamlandırma yolunda önemlidir. Engelliliğin, yüz yıllardır bütün toplumlarda rastlanan bir olgu olması, zıttını da beraberinde getirmiştir. Engelliliğe biçilen ötekilik rolü, 'sağlam beden' ile 'kusurlu beden' ekseninde sonu gelmeyen bir ikiliğe dönüşmüştür.

Foucault, modern iktidarın bedeni merkeze aldığını söylemiştir. Ona göre beden üzerinde iktidarın iki tür politikası gelişmiştir: ilki, "bedenin terbiyesini, yeteneklerinin geliştirilmesini" amaçlayan beden politikası iken ikincisi "sağlık düzeyi, yaşam süresi" gibi etmenlere yönelen biyopolitikadır. Yeni egemenlik biçimini yaşatma politikaları ile ilişkilendiren ve bu biçimi modern Batılı devlete dayandıran Foucault, bu sistemin kapitalizm ile ilişkili geliştiğini kabul etmektedir (Foucault, 2007). Bu noktada, modern kapitalizmde kimin, ne pahasına, ne için yaşatıldığı sorusu; engelli bireylere yönelik sağlamcı ideolojinin altyapısını görünür hale getirecek bir cevaba sahiptir. 'Sağlam' ve 'üretken' bedenin işler halde kalması ile tekil bedenler üzerinden yola çıkan

biyopolitikanın aslında kitlesel bir sömürünün alt metni olduğu yorumunu getirmek, tartışmaya açık olsa dahi yanlış olmayacaktır.

Öjeni, en kısa özeti ile insanın biyolojik sınırlarını genişletme ve bedensel işlevlerini artırmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Çeşitli yöntemler ile tüketilen ya da insan eli ile kullanılan bitkilerin ve hayvanların genetiği ile oynayarak verimliliğini artırma çabası, öjeninin kaynaklarından biri olarak kabul edilebilir (Halidi, 2017: 111-112). Kelime anlamı Antik Yunan dilinde “iyi doğmuş” olan öjeni, insan bedenini maksimum verimlilik ile donatma çabasıdır. Üstün soyu üretme fikri ve Hitler politikaları nedeni ile öjeni, ırka dayalı soykırım örneklerinde belirgin bir şekilde görünür hale gelmektedir. Öjeninin altı çizilmesi gereken bir ayağını da engelli politikaları oluşturmaktadır.

Öjeni yaklaşımında kalıtsal farklılıkların görünmez hale gelmesi için doğum politikaları aracılığı ile yalnızca ‘sağlıklı’ kişilerin üremesi planlanır. Açıkça görünmektedir ki bu ideolojide ‘sağlıklı’ olarak tanımlanan beden ‘sağlam’ bedendir. Bedensel farklılıkların silinmesi ve toplumun biyolojik olarak homojenleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu şekilde sağlam olanın karşısına engelli yerleştirilir ve silinmesi meşrulaştırılır.

Sağlamcılık, toplumsal hayata ve günlük hayata büyük oranda sirayet etmiş, uç örnekler olmadığı sürece dikkat dahi çekmeyen bir ideolojinin yansıması. Bu ideoloji ile sağlam ve normal bir bedenin ve aklın standardı belirlenir ve hedef, ona ulaşmak ya da ne pahasına olursa olsun onu kaybetmemek haline gelir. Pek çok kültürel boyut barındıran sağlamcılık; bedeni yalnızca sakat/ engelli ayırımına tabi tutmaz, aynı zamanda çirkin/ güzel, normal/anormal, hantal/dinç, zeki/ eksik gibi ikiliklerin tamamına sızan bir karşılaştırmaya tabi tutar (Garland Thomson, 2011: 525). Bu ikilikler; sağlamcılık, engellilik, ötekilik ve öjeni arasındaki bağlantının görünür hale gelmesini kolaylaştırmaktadır.

Siebers, günlük hayatta yansımaları kolay tespit edilemeyebilecek sağlamlılık ideolojisini belirli örnekler üzerinden açıklamaktadır. Bu örnekler arasında “ölmek daha iyi ya sakat kalırsa”, “engelli kişiler kızgın olabiliyor” gibi masum görünen düşünceler yer alır (Siebers, 2008: 10-11). Engellilik çalışmalarının görünür hale geldiği günümüzde dahi toplumsal pratiklerde gözlemlenebilen sağlamlılık ideolojisinin tarihi Antik Yunan dönemine kadar sürülebilmektedir.

Engelliliğin, insanlık tarihinin başlangıcı ile eş değer olduğu bilinmektedir. Buna rağmen toplumsal olarak öteki haline gelmiş engelli kişilere karşı ayrımcı yaklaşım ve sağlamlılık, düz bir çizgide seyretmiş gibi görünmektedir. Yunan mitolojisinde, Afrodite’in kendisine acıdığı için evlendiği Hephaistos, ‘sağlam’ ve üstün Tanrılar arasında aşağılanan ve gülünen ‘topal’ ve çirkin bir Tanrı’dır. Hephaistos’a dair efsaneler, Antik dönemin engelliliğe bakış açısına dair pek çok bilgi sunmaktadır. Bir yandan acıma ve üzülmeye duygusunun aktarıldığı mitolojik hikayelerde bir yandan da farklı olduğu için ayrımcılığa uğrama ve dalga geçilme hali yansımıştır.

Antik Çağ’da sağlamlı ideolojinin bir getirisi olarak korkulan engelli bebeklerin ölüme terk edilmesi, gerek Antik Yunan gerek ise Antik Roma kayıtlarında mevcuttur. Dini model Roma’da tek Tanrılı dönemde de devam etmiş ve engelli bebeğin doğumunun ebeveynlerin, büyük olasılıkla annenin, günahı nedeni ile oluştuğuna inanılmıştır. Bu dönemde fiziksel engelli çocuğu olan bir kadın “şeytanla birlikte olduğu” iddiası ile çocuğu ile birlikte yakılmıştır. Castelanni, bu örneğin istisna olmadığını belirtmektedir (akt. Croce, vd., 2017: 74).

Sağlamlılığın bir diğer yüzü ise eğlence amaçlı fiziksel sömürü şeklinde görülmektedir. Yakın tarihe dek sirkler, panayırılar, müzeler ve freak show olarak bilinen çeşitli ‘eğlence’ biçimleri aracılığı ile sağlam olmayan, farklı bedenler sergilenmiştir. 15. yüzyılda Paris’te yaşayan anonim bir tarihçinin aktardığı şu sözler bu ‘eğlencenin’ anlaşılmasında kolaylaştırıcı olacaktır:

“Pazar günü bir eğlence gerçekleşti. Görme engelli dört kişi bir parka götürüldü ve ellerine sopalar verildi. Güçlü bir domuz da yanlarına konuldu ve eğer domuzu öldürmeyi başarırlarsa onlarda kalabileceği söylendi. Domuza vurduklarını sandıklarında birbirlerine vurdular ve eğer gerçek silahları olsaydı birbirlerini öldürürlerdi.” (akt. Wheatley, 2010: 1)

Yukarıda aktarılan ‘eğlence’ biçimi, Orta Çağ Fransası’na özgü kalmamıştır. Benzer dönemlerde Roma’da da cücelerin, kadınların, hayvanların ve görme engellilerin dövüştürülmesi bir eğlence biçimi olarak kullanılmıştır (Doğan, 2008). Sağlamcılığın bir biçimi olarak engellilerin eğlenceli ve ‘ucube’ algılanışı, 19. yüzyıl Amerika’sında etkileri yakın tarihe kadar yaşanmış olan “freak show” kültüründe kendini göstermiştir.

İslam inancında engelliliğe yaklaşım modellerine dair çalışmalar sınırlı olmakla birlikte son yıllarda literatürde ciddi bir gelişme görülmüştür (Yelçe, 2020: 8-11). Scalenghe bu kısıtlılığın Arapça dilinde engelliliğin tanımlanmasının zorluğu ve engellilik çalışmalarının Batı merkezli olması nedenlerine bağlamıştır (Scalenghe, 2014: 1). Bütün bu sınırlılıklara rağmen İslam coğrafyasında engelliliğin algılanış biçimine dair değerli çalışmalar mevcuttur. Scalenghe çalışmasında, modernite öncesi Arap coğrafyasında engellilerin haklarını koruyan yasalar olduğunu belirtmiştir. Toplumsal pratiklerin kesin kanıtı olmasa dahi bu yasalar dönemin toplumsal yapısına dair olumlu bir izlenim yaratmaktadır (Scalenghe, 2014). Öte yandan Hamdar, modern Ortadoğu edebiyatı üzerine yaptığı çalışmada Arap coğrafyasında engellilik çalışmalarının ve yansımalarının sınırlı olmasının nedenini, toplumsal olarak engelliliğin ‘depresif’ bir görüntü çizmesine, ailelerin engelli doğan çocuklarından utanmalarına ve saklama çabalarına bağlamıştır (Hamdar, 2019: 128).

Osmanlı Devleti saraylarında (Batı kültüründe de pek çok kere rastlanıldığı üzere) hatırı sayılır bir cüce nüfusu olduğu bilinmektedir. Dikici; çalışmasında, 15. yüzyıldan Osmanlı Devleti’nin yıkılış dönemine dek sarayda ‘kadrolu’ ve padişahın yakın çevresinde bulunan cüceler olduğunu belirtmektedir (Dikici, 2014: 17-20). Bu

çalışmada görüldüğü üzere; Avrupa’da da tasvirleri görülen ‘engelli bireylere’ bir eğlence unsuru olarak yaklaşma hali Osmanlı döneminde kaydedilmiştir.

Antik Çağ’ın korkulan, Orta Çağ’ın acınan ve canavar ilan edilen, neredeyse her dönemde ve her toplumda dalga geçilip aşağılanan engelli algısı; sanayi devrimi ile kapatılan ve yönetilen haline gelmiştir. Üretim biçimlerinin değişmesi ile standartlaşan iş gücü, fabrikalarda hızlı üretime uyum sağlarken engelli bireyler bunun dışında bırakılmıştır. Emek piyasasından ayrıştırılan engelliler, bu dönemde yapıların dönüşümünden de olumsuz etkilenmiştir (Çetin, 2017: 96-98). Sağlam beden arzulayan kapitalist üretim, sağlam olmayanı kapatma yoluna gitmiştir. Artık Foucault’nun panoptik mekanları sahneye çıkmış; engelli bireyler, sağlam olandan kapatılmış mekanlar ile ayrılmıştır. Akıl hastaneleri, klinikler mekânsal ayrışmayı besleyecek şekilde düzenlenirken sağlamlılığın yeni bir yüzü ile karşı karşıya kalınmıştır.

İki dünya savaşı engelli nüfusunu artırırken çalışan nüfusta da gözle görülür bir azalma yaşanmıştır. Engelli bireyler ile iş gücü açığının karşılanması fikri, rehabilitasyon ile ‘normalleştirme’ döneminin kaynaklarından biri olmuştur. Aynı dönemde sağlamlılığın belki de en görünür yüzü olan Nazizm ortaya çıkmış ve sosyal Darwinizm ile el ele vererek üstün ırka ulaşma hedefine yönelmiştir. Nazi Almanyası’nda engelliler ‘sağlam ve üstün’ toplumun sırtında bir yük olarak görülerek ‘güçlü olanın hayatta kalması’ uğruna katledilmiştir. Bu dönemde ‘soyun geliştirilmesine’ yönelik öjeni barındıran deneylerde engelli bireyler ‘kobay olarak’ kullanılmış, soyu alçaltacağı varsayılan engelli bireylerin çocuk sahibi olma hakkı yasa ile engellenmiştir (Çarkçı, 2011: 22-24).

1.2.3. Uluslararası Hukukta Engellilik

2. Dünya Savaşı ve Nazi politikaları ile tırmanan öjeni ideolojisi, engellilik alanında hak temelli çalışmaların artmasında rol oynamıştır. Aynı süreçte dünya

savaşları sonrasında, engelli kişi sayısı artış gösterirken engellilik uluslararası boyutta tartışılmaya açılmıştır (Alkan Meşhur ve Tekin, 2018: 96-97). Tıbbi modelin hakim yaklaşım olduğu bu dönemlerde gaziler; ‘koruyucu, savaşçı erkek’ olarak nitelendirilerek engelli kişilere yönelik baskın yaklaşım değişikliğe uğratılmıştır. Sanayi Devrimi’nin etkili olduğu döneme denk düşen savaşlar, çalışan nüfusun ciddi bir oranda ‘sakatlanması’ ile sonuçlanmıştır. Bu durum, o güne dek ‘çalışamaz’ olarak nitelendirilen engelli bireylerin iş gücüne katılımını sürecine katkı sağlamıştır. Rehabilitasyon ve medikal yaklaşım hala daha temel belirleyen olmakla birlikte, bu dönem itibari ile hak mücadelesi daha da görünür hale gelmiştir. Savaştan etkilenen ülkelerin gelişmiş ülkeler olması bu görünürlüğü artırırken (Çetin, 2017: 98) söz konusu görünürlük, uluslararası anlaşmalarda engelli haklarının düzenlenmesini kaçınılmaz kılmıştır.

1.2.3.1. Birleşmiş Milletler

Birleşmiş Milletler tarihinde engelli hakları ilk defa İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ile açıkça konu edilmiştir (Önver, 2018: 99). Beyanname’nin her bireyin sağlık, güvenlik ve refah hakkını konu alan 25. maddesine göre “hastalık, sakatlık, ihtiyarlık” gibi irade dışı gelişen durumlarda bu hak sağlanmalıdır.

1960 yılında düzenlenen UNESCO konferansı ile “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme” imzalanmış, sözleşme kapsamında engelli bireylerin eğitimde ayrımcılığa uğramaması konu alınmıştır. 1975 yılında “BM Sakat Hakları Bildirisi” yayınlanmıştır. Bildiri’nin yasal bağlayıcılığı sınırlı olsa dahi ülkelerin iç hukukuna etkisi bulunmaktadır. Bildiri ile bağımsız yaşama dair öğeler ele alınarak insanlık onuruna vurgu yapılmıştır. Bildiri, sosyal modelin kabulü sürecinde bir dönüm noktası olarak ele alınabilmektedir (Çetin, 2017: 109). BM Genel Kurulu 1982 yılını “Engelli Yılı” ilan etmiş, 1993 yılında ise “Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Konusunda Standart Kurallar”ı

oluşturmuştur (Çitil ve Üçüncü, 2018: 244). Standart Kurallar ile engelli kişilere eşit ve erişilebilir eğitim hakkının sağlanması devletin sorumlulukları arasında belirtilmiştir (Çağlar, 2012: 568-569).

1994 yılında düzenlenen 11. Oturum'da kabul edilen Genel Yorum 5 ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, engellilik ve engelliliğe yönelik politikaları ele almıştır. Bu Genel Yorum'a göre; *“Engelliliğe yol açan koşulları ortadan kaldırma yükümlülüğü ve engelliliğin sonuçlarıyla ilgilenme yükümlülüğü Hükümetlere aittir.”* Devlete verilen bu sorumluluk açıkça erişilebilir çevreyi ve kamu hizmetinde eşitlik ilkesini garanti altına almaktadır. Engelle yol açan unsurlar büyük oranda fiziksel ve sosyal çevre sonucu gerçekleşmektedir. Bu doğrultuda devlet, bu engelleri kaldırmak ile görevli kılınmıştır. Genel Yorum ile devletin sorumlulukları arasına “engelliliğe bağlı ayrımcılığın” sona erdirilmesi de eklenmiştir. Bu noktada Yorum'un genişletici bir perspektif ile değerlendirilmesi ve engellerin ortadan kaldırılması kapsamında eğitim, ulaşım, istihdam gibi alanların bütününe düzenleyici müdahaleler talep edilmesi faydalı olacaktır. Son olarak, Genel Yorum 5 ile engelli bireylerin “en iyi eğitime genel eğitim sistemi içinde” ulaşabilecekleri belirtilmiştir (Çağlar, 2012: 554). Bu bakış açısı, ayrımcılığın önlenmesi ve hizmetlerden eşit yararlanım hakkı kapsamında dikkate değer bir veri sağlamaktadır.

Engelli bireyler, insan haklarını düzenleyen temel sözleşme ve anlaşmalar kapsamında eşitlik çerçevesinde hak talep edebilecek olsa dahi, bu anlaşmalar ile engelli haklarının sağlanmasına yönelik yeterli tedbirler alınmamıştır. Bu doğrultuda 1990'lar itibari ile engelli kişiler, günlük hayatta yaşadıkları ayrımcılığa karşı daha fazla bir araya gelmeye başlamıştır. Engellilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum araçları artarken Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde açılan davalar da dikkat çekici olmuştur (Gül, 2015: 50). Bu doğrultuda gözler, küresel çapta engelli bireylerin eşit haklarını

düzenleyen kapsamlı bir belge oluşturulması adına, uluslararası alanda güçlü bir özne olan Birleşmiş Milletler'e dönmüştür.

Birleşmiş Milletler'den beklenen ve talep edilen adım 2006 yılında gelmiştir. Geçmiş belgelerin eksikliği ve güncel koşulların değiştiği kabulü ile BM 2006 yılında kabul ettiği “Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme”yi (EHS) 2007 itibari ile imzaya açmıştır. Türkiye'nin 2008 yılında taraf olduğu sözleşme ile denetim organı olarak Engelli Hakları Komitesi de kurulmuştur.

EHS Madde-3 genel ilkeler içinde “fırsat eşitliği, bireysel özerklik, erişilebilirlik ve katılım” ilkelerini saymaktadır. Bu ilkeler dolaylı şekilde engelli bireylerin yaşanabilir konuta erişimini yasal güvence altına almaktadır. Bağımsız yaşam doğrultusunda kullanım değeri oluşturan erişilebilir konut, engelli bireylerin temel hakları arasında yer almaktadır ve topluma katılım ilkesi ile, engelli bireylerin konut üretim sürecine doğal bir bileşen olarak tam katılımının sağlanması gerekmektedir. “Bağımsız yaşayabilme ve topluma dahil olma” başlıklı 19. madde, ‘konut içi ve diğer’ hizmetlerin sağlanmasını garanti altına almıştır. “Yeterli yaşam standardı” başlıklı 28. madde ise “*Engellilerin toplu konut programlarına erişimini sağlamak*” hükmünü taraf devletlerin sorumlulukları arasına eklemektedir. Sözleşme'nin özü dikkate alınarak yorumlanması gereken bu maddeden, söz konusu toplu konutların erişilebilir ve evrensel tasarım yaklaşımı ile oluşturulması anlaşılmalıdır.

EHS 9. maddesi ile erişilebilirliği düzenlemiştir. Taraf devletlerin önlem alması ve düzenleme yapması gereken konular kapsamlı bir şekilde sıralanmış, gerek kentsel gerek kırsal alanda bu önlemlerin uygulanması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Devletlerin önlem almaları gereken hususlar arasında sayma yolu ile belirtilen konular:

“(a) Kamuya açık veya kamu hizmetine sunulan tesis ve hizmetlere erişime ilişkin asgari standart ve rehber ilkelerin geliştirilmesi, duyurulması ve bunlara ilişkin uygulamaların izlenmesi;

- (b) Kamuya açık tesisleri işleten veya kamuya hizmet sunan özel girişimlerin engellilerin ulaşılabilirliğini her açıdan dikkate almalarının sağlanması;
- (c) İlgili kişilerin engellilerin karşılaştığı ulaşılabilirlik sorunlarıyla ilgili olarak eğitilmesi;
- (d) Kamuya açık binalar ve diğer tesislerde Braille alfabesi ve anlaşılması kolay nitelik taşıyan işaretlemelerin sağlanması;
- (e) Kamuya açık binalara ve tesislere erişimi kolaylaştırmak için rehberler, okuyucular ve profesyonel işaret dili tercümanları dahil çeşitli canlı yardımların ve araçların sağlanması;
- (f) Engellilerin bilgiye erişimini sağlamak için onlara uygun yollarla yardım ve destek sunulmasının teşvik edilmesi;
- (g) Engellilerin İnternet dahil yeni bilgi ve iletişim teknolojilerine ve sistemlerine erişiminin teşvik edilmesi;
- (h) Erişilebilir bilgi ve iletişim teknolojileri ve sistemlerinin tasarım, geliştirme ve dağıtım çalışmalarının ilk aşamadan başlayarak teşvik edilmesi ve böylece bu teknoloji ve sistemlere engelliler tarafından asgari maliyetle erişilebilmesinin sağlanması.”

şeklindedir. (Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme, 2009: md. 9)

EHS, erişilebilirlik önlemlerini kapsamlı bir şekilde düzenlemiş dahi olsa hukuk; erişilebilirliğin sağlanması yolunda -ne kadar etkili de olsa- yalnızca bir araçtır (Gül, 2015). Bu aracın etkili kullanımı, politikalar ile mümkün olacaktır. Öte yandan Türkiye’de erişilebilirlik çalışması yapan araştırmacıların birçoğu olumsuz sonuçlar ile karşılaşmaktadır.⁸

TABLO-1: Türkiye Özelinde Erişilebilirlik Çalışmaları

Yazar ve Yıl	Çalışmanın Konusu
--------------	-------------------

⁸ Bkz. Tablo-1

Özışık Yapıcı, 2022	Samsun Kent Müzesi özelinde evrensel tasarım ilkelerinin incelenmesi
Kaplan, Ulvi, 2009	Konya kentinde kaldırım ve yaya geçidinde kaza riski
Dostol, Güller, 2021	İzmir Ege Perla alışveriş merkezi özelinde tasarımın erişilebilirliği
Afacan, 2015	Çukurambar kentsel dönüşüm bölgesinin incelenmesi
Mermer, 2020	Gaziantep kentinde devlet hastanelerinin erişilebilirliği
Akçalı, 2015	Görme engelli kütüphanelerinde erişilebilirlik incelemesi
Berkün, 2016	Bursa kentinde kamu kurumlarının erişilebilirliği değerlendirmesi
Türkmen, 2018	Otellerde bulunan ortak alanların engelsiz tasarımı
Bekar, 2021	Karadeniz Teknik Üniversitesi kütüphanesinin evrensel tasarım ilkeleri kapsamında incelenmesi

Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo-1 ile aktarılan çalışma konuları; alışveriş merkezleri, müzeler, kütüphaneler, devlet hastaneleri, oteller, kamu kurum binaları, yollar ve mahalleleri ele almıştır. Birbirinden farklı kentlerde ve mekanlarda yapılan bu çalışmaların tamamı sonucunda araştırmacılar; erişilebilirlik ve evrensel tasarım ilkelerinin uygulanmadığı ve engelli kullanıcıların eşit ulaşımı için yetersiz mekan tasarımları bulunduğu değerlendirmesine varmıştır. Bu tez ile de konut ekseninde savunulan teori ve pratik çatışması farklı çalışmalarda gözlemlenebilir haldedir.

1.2.3.2. Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi, insan hakları hukukunda önemli bir yere sahiptir. Konsey'in kabul ettiği anlaşma ve sözleşmeler ülkelerin iç hukukunu belirlemede etkili olabilmektedir. Türkiye, Konsey'in kurucu üyeleri arasında olup "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"

gibi temel hak sözleşmelerinin hatırı sayılır bir kısmına taraftır. Öte yandan AIHS, engelli bireylere ilişkin özel bir hüküm barındırmamaktadır.

Konut hakkının güvenceleri kısmında da ele alınmış olan Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nda, engelli hakları da yer almaktadır. Bu çalışma ile doğrudan ilgili kısmı, Madde-15 üçüncü fıkrada yer almaktadır. Buna göre taraf devletler:

“Özellikle, teknik yardımları da içermek üzere, iletişim ve hareket engellerinin üstesinden gelmeyi ve ulaşım, barınma, kültürel etkinlikler ve boş zaman kullanımını sağlamayı hedefleyen önlemler yoluyla özürliülerin toplumla tam olarak bütünleşmelerini ve toplum yaşamına katılmalarını teşvik etme” ile yükümlüdür (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi, 1996).

Sosyal Şart bu hüküm ile geniş bir erişilebilirlik vaat etmektedir. Yalnızca barınmanın değil ulaşım ve kültürel etkinliklerin de engelsizleştirilmesini devletin sorumluluğuna bağlayan bu hükmün işler hale gelmesi, yaşanabilir konuta erişimin önemli bir kısmını tamamlayacaktır. Türkiye, tarafı olduğu Şart'ın 15. maddesini çekincesiz kabul ettiğini beyan etmiştir (Resmi Gazete, 2007). Bu doğrultuda devletin, uluslararası anlaşmaların geçerliliğini esas alarak erişilebilirlik kapsamında iyileştirici adımlar atması gerekmektedir.

Avrupa Konseyi, temel anlaşma metinleri aracılığı ile olmasa dahi engellilik alanında sık sık çalışma yapmaktadır. Konsey ilke kararları ile engelli bireylere yönelik ayrımcılıkların birçok sektörde önüne geçilmesi hedeflemiş ve buna ek olarak 2003 yılını “Engelliler Yılı” ilan ederek bilinç artırıcı etkinliklere yoğunlaşmıştır (Çitil ve Üçüncü, 2018: 251). Avrupa Konseyi, kentsel erişilebilirliği düzenleyen önemli bir adımı Avrupa Kentsel Şartı ile atmıştır. Konsey'in 1992 yılında kabul ettiği Şart, yerel yönetimleri muhatap almıştır ve merkezi yönetimlere yönelik imzaya açılmamıştır. Avrupa Kentsel Şartı, sözleşme statüsü olmasa dahi Türkiye'de büyükşehir belediyeleri

tarafından atıf yapılan önemli bir belge ve el kitabı niteliğindedir.⁹ Kentli haklarının engelli bireyler için sağlanmasına yönelik önemli hükümler içermektedir. “Kentlerdeki özürlü ve sosyo-ekonomik bakımdan engelliler” başlığı ile engelli hakları, kentli hakları perspektifi ile ele alınmıştır. Bu doğrultuda temel alınan ilkeler:

- “1.Kentlerin, herkesin her yere erişebilirliğini sağlayabilecek şekilde tasarlanması*
- 2.Özürlü ve hareket kısıtlılığına sahip kişilere ilişkin politikaların, hedef gruplar için aşırı himayeci değil, toplumla bütünleştirici olması*
- 3.Özürlüler ve azınlıkları temsil eden derneklerin kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışması*
- 4.Evler ve işyerlerinin engellilere uyarlanabilir biçimde tasarlanması*
- 5.Seyahat, iletişim ve kamu ulaşımının tüm insanlar için erişilebilir olması” (Avrupa*

Kentsel Şartı, 1996: 4.7)

Şart’ın engellilerin sosyal ve kentli haklarını ele alış biçimi oldukça kapsamlı görünmektedir. Yerel yönetimlerin; toplu taşıma, konut ve konut çevresinde uygulanacak politikaların oluşturulma sürecinde bu hükmü esas alarak katılımcı bir yaklaşım ile hareket etmesi gerekmektedir.

⁹ Bkz. İzmir Büyükşehir Belediyesi, “Avrupa Kentsel Şartı” Işığında Ulaşım Ve Hareketlilikte İzmir’de Uygulanan Bütüncül Yaklaşım” Raporu, 2001; Ankara Büyükşehir Belediyesi, “Yerel Eşitlik Eylem Planı: 2019-2020”, 2017

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ENGELLİLİK VE KONUT HAKKI

Yaşanabilir konut hakkının içerdiği standartlar ile birlikte hukuki güvence altına alınması; gerek konut hakkının gerek ise engelli haklarının gelişimi için ihtiyaç duyulan gelişmeler arasındadır. Yaşanabilir konut kavramının erişilebilirlik unsurunu barındırması, engelli bireylerin eşit konut hakkına ulaşması açısından önemlidir. Buna rağmen Türkiye hukukunda yaşanabilir konut standardına uygun konut üretimini, erişilebilirlik ve engelli hakları ile bir arada konu alan bir düzenlemeye rastlanamamaktadır. Bu doğrultuda konut hakkının hukuki güvencesi ve engelli haklarına ilişkin hukuki düzenlemeler ayrı ele alınacaktır.

Konusu engelli bireylerin yaşanabilir konuta erişimi olan bu tezin amaçlarından biri engelli kişilerin konut, konut çevresi ve bu doğrultuda kentin bütününe kentli hakları doğrultusunda erişilebilir şekilde deneyimleme hakkının gerçekleştirilmesidir. Bu amaç ekseninde engelli bireylerin eşit haklarını ve erişilebilirliklerini güvence altına alan kanun ve yönetmelikleri değerlendirmek önemli bir yer edinmektedir.

Engelli bireylerin eşit yaşamı yolunda önemli bir durak olan erişilebilir konut, bireysel bazda değerlendirilmemelidir. Bir engelli bireye yönelik bireysel hatta medikal ve sosyal hizmet çözümleri o kişi için bir kolaylaştırıcı olabilse de geçici olacaktır (Adkins, vd., 2014: 31-33). Bu çözümlerin bütün toplumu kapsayacak şekilde yasal güvence kazanması ise, çözümlerin kalıcılığı için önemli bir adımdır.

Hukukta engelliliğe dair farklı hak türlerini içeren hükümler bulunsa dahi bu çalışma özelinde erişilebilirlik, ulaşım ve tasarım kapsamındaki hükümler ön planda tutulmaktadır. Bu şekilde erişilebilirliğe dair düzenlemelerin kapsamının anlaşılmasına ek olarak erişilebilir konut ve evrensel tasarım ilkelerinin iç hukuk bağlamında eksikliğini ortaya koymak mümkün olacaktır.

2.1. Türkiye’de Evrensel Tasarım ve Erişilebilirlik

Erişilebilirlik; kamusal ya da özel fark etmeksizin fiziksel çevreye dahil herhangi bir mekanın, hizmetin, ürünün herkes tarafından ulaşılabilir olmasını ifade eder. Fiziksel erişilebilirlik, tanımın içinde önemli bir yer edinse de bilgilere, hizmete ve teknolojiye erişilebilirlik gibi unsurların varlığının altını çizmek gereklidir. Erişilebilirliğin mevcut haklar ile iç içe geçmesi durumunda uygulamayı yorumlamak zorlaşabilmektedir. Erişilebilirlik, hem uluslararası sözleşmeler hem de spesifik kanunlar ile yasal güvence altına alınmıştır. Öte yandan teori ve pratik çatışmasına yol açabilecek ve erişilebilirliği zorlaştıracak çok sayıda uygulama mevcuttur.

Erişilebilirliğin uygulanması konusunda daha açıklayıcı olmak gerekir ise; Türkiye’de ilköğretim eğitimi ücretsizdir ve eğitim hakkı Anayasal güvence altındadır. Öte yandan tekerlekli sandalye kullanıcısı bir çocuğun rampasız/ asansörsüz ve yükseltili bir okula gitmesi mümkün dahi olsa, tercih edilebilir değildir. Bu noktada mekanın yarattığı engeller, eğitim hakkını erişilebilir olmaktan çıkarmaktadır. Aynı örnek üzerinden devam edildiğinde; COVID-19 döneminde yapılan çevrimiçi dersler, internet bağlantısı gerektirmiştir. İnternet erişiminin yokluğu, eğitim hakkının erişilebilirliğini de imkansız hale getirmiştir.

Erişilebilirlik engellilik çalışmalarında önemli bir yer kaplamaktadır. Bu durumun bir nedeni de; erişilebilir olmayanın engel olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada kabul edilen engellilik tanımı; engelin kişide değil toplumsal pratikler ve fiziksel çevrede olduğu yönündedir. Bu doğrultuda erişilebilir olmayan uygulama ve çevre, kişiyi doğrudan engelli hale getirmektedir. Bu durum yaşlılar, çocuklar, engelli bireyler ve fiziksel olarak “standartta uymayan” herkes için deneyimlenebilecektir.

Erişilebilirliğin konusu olan bütün unsurlar insanlar tarafından üretilmektedir: fiziksel çevre, ürün ve hizmetler... İnsan eli ile üretilen tasarımlar yine insana yönelik

kapsayıcı bir şekilde tasarlanabilecektir. Andrade, Dorneles ve Ely; çalışmalarında bu durumu şu şekilde özetlemiştir: *“Bütün mimari tasarım programları insanlar tarafından kullanılmak üzere tasarlanmıştır. Bu nedenle evrensel erişilebilirliği mümkün kılmak için olabildiğince kapsayıcı olmak hedeflenmelidir.”* (Andrade, vd., 2012: 3841)

Erişilebilirlik, birçok araştırmada ulaşım ve arazi kullanım bileşenleri ile alınmaktadır (Gülhan, vd., 2013: 48). Geurs ve van Wee ise, erişilebilirlik kavramının farklı araştırmacılar tarafından farklı yorumlar ile tanımlanabildiğini ve bu doğrultuda farklı ölçüm yöntemleri önerilebileceğini belirterek dört bileşen öne sürmüştür: “arazi kullanım bileşeni, ulaşım bileşeni, zamansal bileşen ve bireysel bileşen.” Arazi kullanım bileşeni, bir kentsel mekanın kullanımına ilişkindir. Mekanın içerdiği hizmetler, aktiviteler ve buna yönelik arz talep dengesini içerir. Ulaşım bileşeni, söz konusu arazi/ mekana ulaşım sürecini değerlendirir. Bu süreçte yolun uzunluğu, kullanılan araç biçimi ve konforu gibi özellikler devreye girmektedir. Zamansal bileşen, kişilerin sunulan hizmete erişebileceği saatleri ve var olan boş zamanını işaret etmektedir. Bireysel bileşen ise bütün bir erişilebilirlik sürecini etkileyebilecek olan bireysel özellikleri ifade etmektedir (Geurs ve van Wee, 2004: 128).

Erişilebilirlik kavramı gereği, bir kullanıcının dahi ulaşamadığı hizmet veya ürün, kullanıcı dostu değildir (Deffner, vd., 2015: 3). Bu kapsamda bir tanım; erişilebilirliği coğrafya, kent planlama, sosyal hizmetler, ulaşım gibi çeşitli alanların konusu haline getirmektedir (Geurs ve van Wee, 2004: 127). Bu çalışmada erişilebilirliğin yalnızca fiziksel çevre ve yapı boyutu, bu doğrultuda kentsel mekan ve konut ele alınmaktadır. Bu şekilde insan eli ile üretilen çevrenin erişilebilir hale getirilmesinin mümkün ve gerekli olduğunun altı çizilmektedir.

Türkiye’de erişilebilirlik, çeşitli hukuki belgeler ile güvence altına alınması nedeni ile teoride uygulanabilir görünmektedir. Hukuki belgelere; TSE tarafından

düzenlenen standartlar eşlik etmektedir. Bu standartların yaygın bir şekilde uygulama alanı bulmaması; Türkiye’de engelsiz kentlere ulaşma sürecinde bir eksiklik olarak gözlemlenmektedir (Erten ve Aktel, 2020). Erişilebilir mekan üretiminin farklı öznelere bırakılması ise; bir belediye sınırı içerisindeyken bir diğerinde yeterli erişilebilirlik düzenlemesinin bulunmaması gibi sonuçlar göstererek engelli bireyin serbest dolaşımı ve konut hakkını kısıtlamaktadır. Bu doğrultuda erişilebilirlik düzenlemelerinin ülke genelinde kamu hizmetinde bütünlük ilkesi gereğince kamusal alana yansıtılması; ek olarak konut, alışveriş merkezi, kafe ve restoran gibi alanların yapımı sürecinde erişilebilirlik denetimlerinin artırılması faydalı olacaktır. Erişilebilirlik kapsamının evrensel tasarım ilkeleri ile bir arada kabulü, kapsamın içeriğini zenginleştirecektir.

2.1.1. Evrensel Tasarım

Kapsayıcı tasarım ile aynı anlamda kullanılabilen evrensel tasarım, tasarım ürününün toplumdaki herkes için kullanılabilir olmasını ifade eder (Morrow, 2002: 1-3). Evrensel tasarım, herkes için erişilebilir olanı üretmeye işaret eder. Kişinin yetenekleri, fiziksel özellikleri ve becerilerinin hizmet veya ürüne ulaşımı sırasında bir fark yaratmaması gerekmektedir (Hacıhasanoğlu, 2003: 95). ‘Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme’nin tanımları içeren 2. maddesi evrensel tasarımı: *“ürünlerin, çevrenin, programların ve hizmetlerin özel bir ek tasarıma veya düzenlemeye gerek duyulmaksızın, mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilir şekilde tasarlanmasıdır”* şeklinde tanımlamaktadır.

Evrensel tasarım engellilik politikalarında önemli bir yere sahip olsa dahi ‘engelliler için’ özel bir tasarım olarak düşünülmemesi faydalı olacaktır. Bir engel türünü değerlendirerek değil, pek çok fiziksel uygunluğu esas alarak oluşturulacak ürün ve mekanlar hedeflenmelidir. Bir grup ya da özellik hedef alınmaksızın, herkesin kullanabileceği şekilde tasarlanan mekanlar; mekânsal dışlamanın da önüne

geçebilecektir. Aksi takdirde ‘özel ihtiyaçlar için’ tasarlanmış mekanlar, ‘sağlam’ı ve engelli kişiyi ayırarak kapsayıcılıktan uzaklaşacaktır.

Tatman, Google’ın metin okuma (*Google Speech*) teknolojisine dair çalışmasında; bu algoritmanın erkek sesine daha iyi yanıt verdiğini belirtmiştir. Yazılımın cinsiyet eşitsizliği içerdiğini ve erkek sesi ile yapılan konuşmalarda kadın sesine göre %70 daha fazla doğru tanınma oranı olduğunu belirten araştırmacı, ürün tasarımında görünen ön yargıyı açıklamaktadır (Tatman, 2016). Bu örnek, evrensel tasarımın önemine dair bir uyarı içermektedir. Cinsiyet, yaş ve benzeri özelliklere yönelik yapılan tasarımların kapsayıcı ve evrensel tasarım ilkelerine uygun olmadığı açıkça görünmektedir. Evrensel tasarım spesifik bir grubu hedeflemeyen; güvenli, konforlu ve eşit bir biçimde herkesin aynı tasarıma ulaşabilmesi hakkını içeren bir tasarım yaklaşımıdır.

Evrensel tasarım; engelliliği, dönemsel ve bölgesel şartlara göre değişken bir durum olarak ele almaktadır (Mamatoğlu ve Kaya, 2018: 57-60). Gerekli eğimde rampa bulundurmeyen bir alt geçit, bebek arabası veya ağır valiz taşıyan kişiler için engeller ile doludur. Bu örnek ekseninde düşünüldüğü takdirde evrensel tasarım, toplumun bütününe hitap eden kolaylaştırıcı bir mekanizma sağlayacaktır.

Tasarım, kullanıcı ihtiyacı ne kadar iyi biliniyorsa o kadar başarılı sonuçlanabilecek bir süreçtir. Fakat tasarımcının bütün bir toplumun ihtiyaçlarına hakim olması beklenemeyecektir (Salmen, 2011). Bu noktada katılım mekanizmasının devreye sokulması başarı bir sonuç doğurabilecektir. Kapsayıcı ve evrensel tasarımın gerçekleştirilebilmesi adına katılım, önemli bir araçtır. Kentsel mekanın düzenlenmesi sürecinde kentte yaşayan kişilerin; yalnızca kent sahnesinde tüketimin bir nesnesi olarak değerlendirilmemesi gerekmektedir. Kentli, kentin öznesi olarak denkleme katılmalı ve kentin ideal olan kapsayıcı tasarıma ulaşmasında aktif bir rol oynamalıdır.

Evrensel tasarımın kapsayıcı ve yeterli olması için kullanılacak bir diğer araç ise belirli standartlar ve ölçümler yapmaktır. Öte yandan evrensel tasarımın kavramsal

olarak kullanılmaya başlaması, beraberinde ufuk açıcı yorumları ve çalışmaları getirse de, belirli bir süre ile net ilkeleri ve yöntemi belirlenmemiştir. Erişilebilirlik ilkeleri ve pek çok araştırmacının yorumu ile uzun süre uygulanmaya çalışan evrensel tasarım süreci, uygulanabilirliği artıracak bir el kitabının eksikliğini deneyimlemiştir. 1994 yılında bu eksikliği kapatmak adına Amerika Birleşik Devletleri bünyesinde bulunan ‘Evrensel Tasarım Merkezi’ tarafından üç yıl süre ile bir proje (“*Studies to Further the Development of Universal Design*”) yürütülmüş ve proje sonucunda yedi adet evrensel tasarım ilkesi belirlenmiştir (Story, 2001).

A. Eşitlikçi Kullanım: Tasarımın, yararlanacak herkese eşitlik çerçevesinde hitap etmesi hedefini ifade eder. Bu ilke ile idealize edilen eşitlik, pozitif ayrımcılık temelinde değil; her bireyin farklılıklarını tasarım sürecine katan ve belirli bir grubu ayırmayan bir eşitliktir.

B. Kullanımda Esneklik: Ürünün veya hizmetin tasarımında katı ve tek bir yol olmaması gerektiğine işaret etmektedir. Bu ilkenin açıklanışı sırasında sık sık sağ el - sol el kullanıcıları örneği verilmektedir (Evcil ve Yaşar, 2011; Hacıhasanoğlu, 2003; Güller ve Zeyrek Çepehan, 2020). Makas tasarımının sağ ellerini kullanan kişiler baz alınarak tasarlanması, evrensel tasarıma uygun bir durum değildir. Kullanımda esnekliğin sağlandığı durumlar ise yüksekliği ayarlanabilir tuvaletler ile örneklendirilebilmektedir (Danford, 2001).

C. Basit ve Sezgisel Kullanım: Tasarımın, kullanıcının dili, deneyimleri, bilgi ve yetenekleri fark etmeksizin basitçe anlaşılabilir olmasıdır. Basit ve sezgisel bir şekilde kullanılabilen tasarım, herkes için eşit bir kullanılabilirlik sergileyecektir (Copeland, 2014: 11).

Ç. Pratik/ Algılanabilir Bilgilendirme: Tasarım gereği gerekli ve zorunlu bilgi kullanıcıya pratik bir biçimde sunulmalıdır. Karmaşık detaylardan uzak ve algılanabilir

bilgilendirmenin işitsel/ görsel/ hissedilebilir/ okunabilir biçimde kullanıcıya aktarılması gerekmektedir.

D. Hata Durumunda Toleranslı: Tasarımın güvenli ve sağlam olması gerekmektedir. İstenmeyen ve beklenmeyen kaza durumunda ise bu hatayı tolere edebilecek tasarım bulunmalıdır. Olası kaza durumu öngörülmesi ve kullanıcıya uyarı verilmelidir (Danford, 2001). Metro bekleme alanlarında bulunan sarı çizgiler, hata durumunda tolerans ilkesine bir örnek oluşturabilmektedir.

E. Minimum Fiziksel Efor ile Kullanım: Tasarımın kullanılabilirliği, kullanıcının fiziksel özellik ve yeteneklerine bağlı olmamalıdır. Kullanan kişi, mevcut fiziksel yapısını zorlayarak kullanmak zorunda kalmamalı, tekrarlayan zorlayıcı hareketlerden kaçınılmalıdır (Hacıhasanoğlu, 2003: 100). Fotoselli kapı sistemi, bu ilkenin uygulandığında iyi bir örnek oluşturmaktadır.

F. Kullanım ve Yaklaşım Sırasında Uygun Boyut ve Alan: Ürün veya hizmetten yararlanım sırasında kullanılacak ve yaklaşılacak yeterli alan bulunması gerekmektedir. Oturur pozisyonda olmak ya da ayakta durmak veya kısa boylu ya da uzun boylu olmak fark etmeksizin yeterli kullanım alanı bulunmalıdır.

Evrensel tasarım ilkeleri, birbirini tamamlayan ve benzer içerikleri bulunan ilkelere dir. Bu doğrultuda bir arada düşünülerek kullanılmaları herkes için tasarım sürecinde faydalı olabilecektir (Zeyrek Çepehan ve Güller, 2020: 395).

Çeşitli araştırmacılar çalışmalarında evrensel tasarım ilkelerine, değişen koşullar ve artan kapsayıcı kent yaklaşımı doğrultusunda yeni ilkeler eklemişlerdir. “İnsan sağlığı ve doğal çevre, ekonomik koşullar ve dayanıklılık, sosyal uyum ve katılım” önerilen değerli ilkeler arasında olmakla ve umut vadetmekle birlikte henüz üzerinde yaygın bir kabul oluşmuş ilkeler değildir (Alkan Meşhur ve Tekin, 2018: 106-108). Bu eksiklik, Türkiye’de konut politikalarının belirlenmesi ve erişilebilir konut üretimi sürecinde olumsuz etki yaratmaktadır.

2.1.2. Erişilebilir Konut

Erişilebilirliğin pek çok boyutu bulunmaktadır. Erişilebilir konut söz konusu olduğu takdirde, özellikle Türkçe literatürde akla ilk olarak ekonomik erişilebilirlik boyutu gelebilmektedir (bkz. Akalın, 2018). Bu tez özelinde ise erişilebilir konut, yaşanabilir konutun bir unsuru olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle yaşanabilir konutun bir diğer unsuru olan ödenebilir konut ile karışmaması amacı ile; erişilebilir konut kısmı, fiziksel erişilebilirlik bağlamında ele alınacaktır.

Oxford sözlük; erişilebilirliği “ulaşılabilir, kullanılabilir, elverişli” gibi kelimelerin eş anlamlısı olarak tanımlamaktadır. Öte yandan terimi kullanan araştırmacıların bir kısmı için erişilebilirlik, eş anlamlısı olarak görülen anlamları da kapsayan şemsiye bir terim olarak anlaşılmaktadır (Iwarsson ve Stahl, 2003: 58). Erişilebilir konut, bu çalışma kapsamında da kullanılabilir ve ulaşılabilir konutu içeren şemsiye bir terim olarak kullanılmaktadır.

Konut, kişilerin zamanının büyük bir kısmını geçirdiği yerdir. Konut çevresi ise konut ile birlikte ele alınması gereken bir mekandır. Kent içi ulaşım ve kentsel mekanların erişilebilir olmaması, bireylerin kentsel hareketliliğini doğrudan kısıtlayan bir unsurdur. Ulaşım kısıtlamasının da etkisi ile engelli bireyler ve yaşlı insanlar zamanlarının büyük bir çoğunluğunu konut çevresinde geçirmektedir (Temelova ve Dvoráková, 2012). Bu doğrultuda erişilebilir konutun yapısal olarak erişilebilir konut çevresini de içermesi gerekmektedir. Konut çevresi, konuta giriş çıkış sırasında karşılaşılan park yeri, bina girişi gibi alanları içine alarak genişleyebilecek soyut bir sınır olarak ele alınmalıdır. Nitekim Wang ve Li; Guangzhou özelinde geliştirdikleri çalışmalarında, konut çevresinin konutun fiziksel özelliklerine kıyasla daha önemli bir belirleyici olduğunu belirtmektedir (Wang, Li, 2006). Bu kapsamda yalnızca ikamet

edilen konutun değil, aynı zamanda konut çevresinin de erişilebilir olması konut erişilebilirliği için gerekli görünmektedir.

Türkiye’de erişilebilir konuta yönelik mevcut düzenlemeler çelişkili ifadeler içererek konut üreticisine geniş bir takdiri nitelikte yetki bırakmaktadır (Mankan, 2019: 63). Koç ve Kejanlı; Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan TOKİ konutlarını değerlendirdikleri çalışmalarında, konut çevresi tasarımının erişilebilirlik açısından yetersiz olduğunu vurgulamıştır (Koç ve Kejanlı, 2020: 1491). Türkyılmaz ve İskender ise; üç farklı gelir grubuna yönelik üç ayrı TOKİ projesini TS standartlarına uygunluk açısından inceleyerek tekerlekli sandalye kullanıcıları açısından erişilebilirliklerini değerlendirmiştir. Çalışmanın sonucunda; söz konusu projelerde yer alan konutlardan bir kısmının asansör, bir kısmının rampa genişliği gibi temel erişilebilirlik unsurlarından yoksun olduğu ifade edilmiştir (Türkyılmaz ve İskender, 2018: 322). Ayrıca bu çalışmanın verileri incelendiği takdirde TOKİ tarafından üretilen konut projelerinin belirli bir standarda uygun olmadığı ve erişilebilirliğin, ekonomik sınıf ile doğru orantılı bir şekilde arttığı görülmektedir. Bu gözlem, Türkiye’de sosyal konut bölgesinde dahi, her bireyin eşit bir şekilde yaşanabilir konuta ulaşım hakkının bulunmadığı anlamına gelebilmektedir.

Toplu konutların erişilebilir olmama hali, engelli bireylerin ödenebilir ve aynı zamanda erişilebilir konuta ulaşımını zorlaştırmaktadır. Konut için erişilebilir olmama hali, aynı zamanda engelli bireyler için erişilebilir konuta ulaşmanın maddi ve manevi külfeti üstlenme yolu ile gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Bu doğrultuda alt ve orta gelir grubunda yer alan engelli bireylerin yaşanabilir konut hakkının sağlanması adına TOKİ yapılarının planlama sürecinden itibaren erişilebilirlik standartlarına uygun üretilmesi gerekmektedir.

Kişinin; konuttan çıkıp, meslek hayatı ve sosyal aktiviteler dahil olmak üzere gündelik pratiklerini gerçekleştirerek konuta döndüğü süreç boyunca geçtiği açık veya

kapalı bütün mekanların erişilebilir olması; erişilebilirlik zincirini ifade etmektedir (Karadağ, 2020: 17-18) Erişilebilirlik zincirinin tanım ve anlamı; erişilebilir konut ve kent arasındaki bağın gücüne işaret etmektedir. Aynı zamanda konut çevresi ve kamusal mekanı kapsayan erişilebilirlik zinciri, kentli hakları içerisinde yer almaktadır. Türkiye’de ise erişilebilirlik zincirinin engeller ile kırılması yaygın rastlanan bir durumdur (Erten ve Aktel, 2020: 908). Zincirin kırılması, kentsel alanda engeller ile karşılaşma sonucunu doğurmaktadır ve erişilebilir kent mekanlarının önüne geçmektedir.

2.1.3. Erişilebilir Kent

Uluslararası alanda erişilebilir kent planları ve ulaşım sisteminin erişilebilirliği gibi konular son yıllarda popüler hale gelmiş ve engelli haklarının gelişimi ile bir arada anılmaya başlanmıştır (Cervero, 2005: 1-2). Avrupa kentlerinde engelli haklarına dair yükselen bilincin yanı sıra yaşlanan nüfus da erişilebilir kent tasarımlarında etkili bir unsur olmaktadır (Marchigiani, 2020). Avrupa’da Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler çalışmalarının da etkisi ile gelişen erişilebilir/ engelsiz kent araştırmaları ve projeleri, Türkiye’de de yer bulmaya başlamıştır.

Türkiye’de, kimi belediyelerin kenti erişilebilir kılmaya yönelik attığı adımlar bulunmaktadır. Ankara Büyükşehir Belediyesi¹⁰, İzmir Büyükşehir Belediyesi¹¹, İstanbul Büyükşehir Belediyesi¹² ve Bursa Büyükşehir Belediyesi¹³ gibi yoğun nüfuslu kentlerin yerel yönetim birimleri erişilebilirlik çalışmaları yapmaktadır. Eskişehir Büyükşehir Belediyesi’nin görme engelli bireyler için tasarlanmış engelsiz web sitesi ile

¹⁰ Bkz. <https://www.ankara.bel.tr/tr/haberler/abb-ye-bir-odul-daha-baskent-mobil-uygulamasi-engelleri-kaldiriyor-15890> Erişim tarihi: 14.10.2022

¹¹ <https://www.izmir.bel.tr/tr/Projeler/kent-yasaminda-ve-ulasimda-engelleri-azaltiyoruz/1574/4> Erişim tarihi: 14.10.2022

¹² https://yesil.istanbul/haber_erisebilirlik-1 Erişim tarihi: 14.10.2022

¹³ <https://engelsizbursa.bursa.bel.tr/erisebilirlik-calismalari/> Erişim tarihi: 14.10.2022

bilgi erişimini güçlendirmeyi hedeflemiştir.¹⁴ Belediyelerin engelli bireylere yönelik sosyal yardım, erzak gibi bireysel hizmetler yerine kentin her alanına etki edecek erişilebilirlik çalışmalarını gündeme alması, erişilebilir kent yapısının sağlanması açısından değerlidir.

Engelsiz kent; erişilebilir konut üretimi, evrensel tasarım ilkelerine uygun kent planlaması ve kentsel hizmetlerin bu ilkeler doğrultusunda düzenlenmesi ile mümkün olacaktır. Öte yandan iç hukuk düzenlemeleri ve politika belgelerinde engellilik ve konut hakkı, nadiren bir arada ele alınmıştır. Bu eksiklik, engelli bireylere yönelik konut hakkının sağlanması sırasında kimi yardım ve düzenlemelerin mevcut olmasına rağmen düzenli ve açık bir içtihat oluşmasını engellemektedir. Bu nedenle, engelli bireylerin eşit bir şekilde yaşanabilir konuta ulaşımı; konut hakkına ve engelli haklarına yer veren ulusal hukuk belgelerinin içeriklerinin ayrı başlıklar altında ele alınması ile incelenebilecektir.

2.2. Konut Hakkına Yer Veren Ulusal Hukuk Belgeleri

Nitelikli konutun temel unsurlarından biri, konutun hukuki güvence altına alınmasıdır. Bu doğrultuda en yakın güvence, ulusal hukuk kuralları ile sağlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında konut hakkına yer veren çeşitli belgeler bulunmaktadır. Anayasa, kanun ve diğer hukuk kurallarının eksiksiz uygulanışı, nitelikli konuta giden yolda yapı taşı olacaktır.

2.2.1. Anayasa

Normlar hiyerarşisinin en üstünde bulunan Anayasa'nın konut hakkına yer vermesi, ulusal hukuk açısından önemli bir göstergedir. Türkiye Cumhuriyeti de dünyada konut hakkını anayasa ile güvence altına alan ülkeler arasında yer almaktadır.

¹⁴ <https://ge.eskisehir.bel.tr/index.php> Erişim tarihi: 14.10.2022

1961 Anayasası'nda da, 1982 Anayasası'nda da konut hakkı, sosyal hak sınıflandırması içinde yer almaktadır. 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde ise Türkiye Cumhuriyeti sosyal devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda bir sosyal devletin sosyal haklara yaklaşımını yorumlamak faydalı olacaktır. Bir sosyal hak olarak konut, Anayasa ölçeğinde ya da diğer hukuk belgelerinde belirli yasal sınır ve yaptırımlar çizmemektedir. Bu durum, bir dezavantaja dönüştürülmek yerine sosyal hakka yönelik değerlendirmenin esnek tutulması ile çözülebilecektir. Sosyal hak kavramı her ne kadar hukuka içkin görünse de kavrama dair yasal sınırlılıklar aramak yerine; bir sosyal hak olarak konut hakkının bireyin özsaygısı ve insan onuru çerçevesinde yorumlanması gerekmektedir (Bengtsson, 2001: 273).

Türkiye anayasa tarihinde bir sosyal hak olarak konut hakkına ilk defa 1961 Anayasası'nda yer verilmiştir. 1961 Anayasası'nın 15 ve 16. maddeleri ile konut dokunulmazlığı güvence altına alınmıştır. Sağlık hakkı başlıklı 49. Madde'de, *“Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır”* hükmü bulunmaktadır. 1961 Anayasası'nın devlete verdiği görev, yoksul haneler için konut hakkının gerçekleştirilmesidir. Bu hükmün alt metni, 1982 Anayasası ile karşılaştırıldığı noktada daha açık şekilde gözlemlenebilecektir (Kalağan, 2021: 97-98). 49. Madde ile yalnızca sınımlanacak bir alan kast edilmemiş, sağlıklı konut vurgusu da aktarılmıştır. Bu maddede konut hakkının sağlık hakkı ile bir arada anılması, konut hakkı kavramının geliştirilmesinde önem teşkil etmektedir.

Yürürlükte olan 1982 Anayasası, 21. maddesi ile konut dokunulmazlığını düzenlemektedir. Söz konusu madde içerisinde, hakim kararıyla olmadığı sürece kimsenin konutunun aranamayacağı belirtilmiştir. Öte yandan, bu hakkın *“Millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâkın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri”* ile sınırlandırılabilmesi belirtilmektedir.

Anayasa'nın 56. maddesi ile sağlıklı bir çevrede yaşam hakkını güvence altına almaktadır. Bu hüküm, “çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirliliğini önlemek devletin ve vatandaşların ödevi” ibaresi ile konutla bir bütünlük içerisinde ele alınması gereken çevre üzerinde devlete çevrenin geliştirilmesine dair yükümlülük belirtilmiştir. 56. Madde ile birlikte sosyal haklar bölümünde yer alan madde 57 ise *“Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler”* şeklindedir. Maddeye konu olan konut; sağlıklı, erişilebilir gibi nitelikli konut unsurları ile bir arada anılmamıştır. Öte yandan, 56. ve 57. maddelerin bir arada değerlendirilmesi, hak temelli bir yaklaşım ile mümkündür.

1982 Anayasası ile konut hakkının öznesi yoksul aileleri aşarak genişletilmiştir. 1961 Anayasası'nın bir eksisi gibi görülen; yoksul ailelerin özne olma hali, bu öznenin sorumluluğunun doğrudan devlete yüklenmesi ve bu doğrultuda kesin bir yükümlülük sunması şeklinde olumlu bir yoruma da açıktır (İnce, vd., 2017: 31-32). Bu bağlamda 1961 Anayasası ile farkı görülebilen 1982 Anayasası'nın sunduğu konut hakkının yorumlanması, diğer temel haklar ile bir arada değerlendirilecek şekilde genişletilmelidir. Bu doğrultuda uluslararası sözleşmelerin bağlayıcılığı hatırlanmalıdır. Aksi halde, hakka konu olan konutun yalnızca bir barınma mekanı olarak anlaşılması riski doğacaktır.

1982 Anayasası 57. Madde ile ilgili önemli bir detay toplu konut yapımının anayasal zemine kavuşmasıdır (İnce, vd., 2017: 31). Bu hüküm, 1984 yılında çıkarılacak kanuna zemin hazırlamıştır.

Anayasa ile tanınan ve güvence altında alınan konut hakkı hükümlerini, bu hükümlerin sınırlandırılma durumu ve yöntemi ile bir arada ele almak gerekebilmektedir. Bu şekilde; hakkın kapsamını ve geçerliliğini değerlendirmek mümkün olacaktır. 1982 Anayasası'nın 13. maddesi, temel hak ve özgürlüklerin

sınırlandırılmasına dair bir çerçeve çizmektedir. Hakların sınırlandırılmasının, “*özlerine dokunulmaksızın, yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla*” gerçekleştirilebileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda maddenin devamında; yapılan sınırlandırmaların “*Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine*” uygun olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Konut hakkı gibi kapsamlı bir hak söz konusu iken, bu hakkın özünü saptamak zor olacaktır. Bu noktada kişi, evsiz kalmadığı sürece hakkın özüne dokunulmamıştır yorumu dahi çıkarılabilecektir. Maddenin yoruma açık olması, belirsiz bir olağanüstü halin yarattığı politik ortamda konut hakkının zedelenmesine yol açabilecektir. Zedelenmeyi önleyici bir mekanizma olarak, 15. Madde’yi değerlendirmeye katmak mantıklı olacaktır. Bu maddeye göre olağanüstü hallerde dahi uluslararası hukukun doğurduğu gereklilikler ihmal edilemeyecektir.

Anayasa’nın 15 maddesi, “savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde” ve “durumun gerektirdiği ölçüde” hakların durdurulabileceğini belirtmektedir. Konut hakkı, bu maddenin devamında olağanüstü hallerde dahi dokunulamayacak haklar arasında sayılmazken yaşam hakkı sayılmaktadır. Fakat yaşam hakkı, insan onuruna yakışır bir yaşam kavramı ile değerlendirildiği takdirde konut hakkını bu koruma içerisinde değerlendirmek mümkün olacaktır. Bu yaklaşım, 14. madde ile birlikte hukuki bir zemine oturtulabilecektir. 14. Madde: “*Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere... temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz*” şeklindedir. Bu maddenin önemi, yalnızca konut hakkı değil tüm temel hak ve özgürlüklerin korunmasında ortaya çıkacaktır.

Son olarak, Anayasa’nın “Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları” başlıklı 65. maddesine dikkat çekmek anlamlıdır. Bu maddeye göre devlet sosyal yükümlülüklerini yerine getirirken yükümlülüğün önceliklerini değerlendirerek ve “mali

kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde” hareket eder. Madde’nin olumlu yorumlanması mümkün olsa da, tüm sosyal hakların bütçe doğrultusunda ve bir hiyerarşi içerisinde yerine getirilmesi gibi sorunlu bir çıkarım da mümkündür. Öncelikleri değerlendirme yetkisi ve kaynakların bu önceliklere göre dağıtılması yetkisi, idarenin elindedir. Tam da bu çıkmaz içerisinde, Sandel’in sözlerini anımsatmak faydalı olacaktır: *“Adalet, sadece şeylerin doğru dağıtılmasıyla ilgili değildir. Aynı zamanda şeylerin doğru değerlendirilmesi ile de ilgilidir.”* (Sandel, 2017: 339)

Hakların sınırlandırılması Anayasa’da belirtilen geçerli sebepler ile gerekli hale gelebilecek olsa dahi, bu sınırlama ve önceliklendirme sırasında; hak temelli bir yaklaşım ve adaletli bir bakış açısı elden bırakılmamalıdır.

2.2.2. Kanunlar

1982 Anayasa dönemi öncesinde, konut ve konut hakkına dair hükümler içeren kanunların izi sürülebilmektedir. Fakat bu başlıkta ele alınacak kanunlar yalnızca yürürlükte olan ve konut hakkı ile doğrudan bağlantısı kurulabilen kanunlardır. Bu yöntem ile araştırmayı bir hukuk tarihi yönüne gitmekten kurtarmak amaçlanmaktadır. Aynı zamanda, konut hakkını doğrudan etkileyen toplumsal iz düşümü olan değişiklikler değerlendirilerek nitelikli konuta ulaşım yolunda değişen politikalara vurgu yapılacaktır.

2.2.2.1. 6098 Sayılı Borçlar Kanunu

Yaşanabilir konut hakkının unsurlarından biri olan ödenebilirlik ve hukuki güvence, kiralama ilişkisine dair bir yasal dayanak gerektirmektedir. Öte yandan kira zammının bir yüzde sınırına bağlanması, daha önceki yıllarda denenmiş ve Anayasa Mahkemesi tarafından; enflasyon beklentisinin öngörülemezliği nedeni ile

uygulanamadığı belirtilmiştir.¹⁵ Bu nedenle 2011 yılı itibari ile kira sınırına ilişkin hükümler Borçlar Kanunu kapsamına alınmıştır (Kale, 2013: 121).

Borçlar Kanunu 344. Madde, kira ücretinin belirlenmesini düzenler ve oranın, “önceki yıl tüketici fiyat endeksine” göre hesaplanacağını hükmeder. Öte yandan 5 yılı geçen kira sözleşmeleri için hakimin takdiri nitelikte yetkisi söz konusudur. Bu yetki, sınırsız bir yetki olmamakla birlikte “tüketici fiyat endeksindeki oniki aylık ortalamalara göre değişim oranı, kiralananın durumu ve emsal kira bedelleri” ile artışın, adalete dayalı bir şekilde kararlaştırılacağı belirtilmiştir.

“Kiracı aleyhine düzenleme yasağı” başlıklı 346. Madde ile “Yeniden kiralama yasağı” başlıklı 355. Madde de yaşanabilir konutun hukuki güvence unsurunun kapsamında sayılabilecektir. 346. Madde; hukuki güvence dışı kira gecikme cezasına dair anlaşmaları hükümsüz kılmaktadır. 355. Madde ise ev sahibinin kiracıyı “gereksinim amacı ile” evden çıkarması durumunda evden çıkarmanın meşruiyetini tehlikeye atmamak adına 3 yıl süre ile bir başkasına kiralamayı yasaklamaktadır.

Kira artışları ve artışın sınırlarına dair tartışmalar, geçtiğimiz yılda gerek toplumsal gerek ise politik gündemde sık sık yer edinmiştir. ¹⁶ Bu doğrultuda Adalet Bakanı, Haziran 2022’de yaptığı açıklama ile kiracı - ev sahibi arasında uzlaştırma için adımlar atıldığını ve “1 Temmuz 2023 tarihine dek” yapılacak kira sözleşmeleri için yapılacak artışın bir önceki yıl bedelinin %25 oranını geçmeyeceğini açıklamıştır.¹⁷ Bu açıklama, kiracının hukuki güvencesini koruyacak bir adım olarak değerlendirilse dahi kiralayan ve kiracı arasında bir hukuki boşluk oluşturduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu artış sınırı Borçlar Kanunu’na dahil edilmesine rağmen; kira artışında belirtilen sınıra uymamanın hukuki yaptırımını henüz bir içtihat oluşturmamış olup, bu durumun gözlemlenebilir bir belirsizliğe yol açtığı söylenebilecektir. Söz konusu tasarının;

¹⁵ Bkz: “4531 Sayılı Kanun”

¹⁶ Bkz. “Barınamıyoruz” Hareketi

¹⁷ <https://basin.adalet.gov.tr/adalet-bakani-bozdog-kira-duzenlemesi-ile-ilgili-detaylari-paylasti#:~:text=Adalet%20Bakan%C4%B1%20Bekir%20Bozdogda%C4%9F%2C%20kira,ini%20ge%C3%A7meyecek%20%C5%9Fekilde%20bir%20d%C3%BCzenleme> Erişim tarihi: 16.10.2022

hukuki karşılığı, kanuna eklenen bir madde ile yapılan düzenleme olmuştur. Borçlar Kanunu'na 8 Haziran 2022 tarihinde “Geçici Madde 1” başlığı ile 1 Temmuz 2023 tarihine kadar yenilenecek kira sözleşmeleri için kısıtlama getirilmiştir. Bu kısıtlama ile kira artışı: tüketici fiyat endeksine göre, önceki kiranın %25’ini geçmemek kaydıyla yapılabilecektir. %25 kısıtlaması, konutun ödenebilirlik unsurunu, kısıtlamanın Kanun’a eklenmesi de hukuki güvence unsurunu etkiliyor gibi görünmektedir. Öte yandan katılımcı görüşmeleriyle de gözlemlendiği üzere, kira artışlarının %25 oranından daha fazla uygulanabildiği açıktır. Bu doğrultuda söz konusu hükmün pratikte uygulanabilirliği tartışmaya açık hale gelmektedir.

2.2.2.2. 7269 Sayılı Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara İlişkin Kanun

Konut hakkının bileşenleri, küresel boyutta üzerine çalışmalar yapılan fakat belirli standartları farklı araştırmacılar tarafından farklı biçimlerde yorumlanan olgulardır. Bu doğrultuda Terminski, çalışmasında konut hakkının dört temel bileşenini açıklamıştır. Bu bileşenlerden biri, doğal afetler sonrasında konutların kurtarılmasıdır (Terminski, 2012: 227). Ekonomik Sosyal Kültürel Haklar Komitesi ise, Genel Yorum 4 ile; doğal afet geçirmiş ya da geçirme riski taşıyan bölgelerde yaşayan kişilerin konut hakkına erişimi sırasında “ayrıcalıklı muamele” görebileceğini belirtmiştir (Kale, 2013: 25). Nitelikli konutu içine alan konut hakkının, geçici ya da kalıcı fark etmeksizin afet sonrası konutları kapsadığı, üzerinde büyük oranda ortaklaşmış bir söylemdir (Gould, 2008: 204).

Türkiye’de doğal afet öncesinde alınacak tedbirler ve afet sonrası uygulamalar, 7269 Sayılı Kanun ile düzenlenmiştir. Kanun kapsamında bu konuda yetkili kabul edilen kurum ise Bayındırlık ve İskan Bakanlığı olmuştur. Bakanlığın ismi Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı şeklinde 29 Ekim 2021 itibari ile

değiştirilmiştir. Kanun'un 12. Ek Maddesi ile, Bakanlığın “kanun kapsamında hak sahibi ailelere” vermek üzere Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na konut yaptırabileceği ya da yapılmış konutları satın alabileceği belirtilmiştir. Bu madde, 2012 yılında yürürlüğe girmiş olan 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında TOKİ'ye verilen yetkilerle bir arada değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Bu kanun kapsamında TOKİ, “merkezi idare yetkilisi” olarak risk altında değerlendirilen alanların konut süreçlerine direkt katılma yetkisine erişmiştir (Erçetin, 2022: 1528-1529).

7269 Sayılı Kanun, afet sonrası konut planlarının yürütülmesine ilişkin hükümleri ile nitelikli konut hakkının; konfor, kalite, hukuki güvence gibi birçok özellik sağlayamaması nedeni ile eksik görünmektedir. Buna ek olarak; gerek bu Kanun gerek ise 6306 Sayılı Kanun ile TOKİ, afet bölgelerinde tekel güç haline getirilmiştir (Bahçeci, 2018: 143-147). Bu tehlikenin azaltılması için söz konusu bölgelerde afet riski ile yaşayan ya da afeti deneyimlemiş kişilerin konut politikalarının oluşumu sürecine katılımı, gerekmektedir.

Gould çalışmasında, afetlerden sonra “toplumun iyileşmesi için konutların iyileştirilmesinin hayati olduğunu” açıklamıştır. Bu doğrultuda afet sonrası konut politikası, insan haklarının birçok unsuru ile birlikte değerlendirilmelidir (Gould, 2008: 171). Öte yandan 7269 Sayılı Kanun içerisinde gözlemlenen afet sonrası planlamalar, büyük oranda geçici barınma temellidir. Kanun'un 13. Madde 'd' bendi uyarınca: “Afete uğrayanların veya uğraması muhtemel olanların bulundukları yerlerde veya başka yerlerde geçici olarak barınmalarını sağlamak üzere, baraka ve konutlar inşa edilebilir, ettirilebilir, kiralanabilir veya satın alınabilir.” İlgili maddenin devamında; geçici konutlarda oturma süresinin ve geçici barınma için yapılacak maddi yardımın miktarının Çevre Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı¹⁸ tarafından kararlaştırılacağı

¹⁸ Kanunda, isim değişikliği öncesi hali ile İmar ve İskan Bakanlığı olarak yer almaktadır.

belirtilmiştir. Bu durum, konut hakkının sağlanmasında öncelikli olan, konutu afetler nedeni ile zarar görmüş kişilerin nitelikli konuta ulaşmasını kolaylaştıran bir hüküm olmamasının yanı sıra, çeşitli riskler de barındırmaktadır. Afet sonrasında nitelikli konuta ulaşmak, konut hakkının bir bileşenidir ve belirli bir standarda oturtulmaması, geçici ve bilinmez bir süre ile anlaşılması; uygulamada çeşitli sorunlara yol açabilecektir.

2.2.2.3. 5393 Sayılı Belediye Kanunu

Yerellik ilkesi; kamu hizmetlerinin, halka en yakın yönetim kademeleri aracılığı ile sağlanmasını ifade eder (Mengi, 2021). Bu ilke kapsamında yerel yönetimler, konut hakkının yerine getirilmesinde önemli bir konum teşkil etmektedir. Buna rağmen 5393 Sayılı Kanun ile belediyelerin konut yetkileri büyük oranda serbest bırakılmıştır.

Belediye Kanunu’nda yer alan bir diğer konut düzenlemesi ise 14. madde kapsamındadır. Hüküm belediyenin görevlerini: “İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel altyapı ...konut... hizmetlerini yapar ya da yaptırır” şeklinde belirtmektedir. İlgili madde ile konut yapımı belediyenin görev ve sorumluluğu olarak aktarılmaktadır. Öte yandan konutun niteliğine ya da öznesine yönelik herhangi bir açıklama bulunmamaktadır.

Belediye Kanunu ‘arsa ve konut üretimi’ başlıklı 69. maddesinde ise belediyelerin konut ya da toplu konut yapma, bunları satma veya kiralama yetkisi olduğu belirtilmektedir. İlgili hükümler içerisinde, belediyenin yetkisi; takdiri nitelikte bir yetki olarak yer almıştır. Bu doğrultuda belediyenin toplu konut yapma yükümlülüğü değil yalnızca yetkisi bulunmaktadır.

Son olarak, Kanun’un 73. maddesini incelemek gereklidir. Buna göre belediyelere, “kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri” yapma yetkisi tanınmıştır. Hükümün içeriği birçok boyuttan tartışmalıdır. Öncelikle, kentsel rant alanlarına proje gözü ile bakılarak

nitelikli konut hakkının geri plana atılması riskini taşımaktadır. Bu risk aynı zamanda kentin farklı parçalara bölünüp birbirinden bağımsız projeler ile doldurularak kentsel dokunun kaybı riskini de beraberinde getirebilecektir. İkinci olarak ise; son yıllarda TOKİ'nin yetkilerinin gitgide artırılması ile kentsel dönüşüm konusunda bir yetki sorunu gözlemlenmektedir. Toplu Konut Kanunu 4. madde üzerinde, 2008 yılında yapılan değişiklik sonrasında gelinen son durum; belediyelerin imar yetkilerinin kısıtlanması ve yerine TOKİ'nin konulmasıdır (Engincan, 2016). TOKİ'nin yetki genişliği sorununun bir uzantısı olarak konut politikalarında merkezileşme eğilimi görülmektedir. Uygulamada, yasal güvencenin desteği de alınarak imar ve plan yapma yetkileri büyük oranda el değiştirmiştir. Bu değişiklikler ile hem TOKİ hem de merkezi yönetimin diğer araçlarına büyük ölçüde yetki aktarılmıştır (Keleş, 2020: 50-51). Yerellik ilkesine aykırı bu durum, toplu konut politikalarını da doğrudan etkilemektedir. Oysa konut hakkı, kentin geri kalanı ile doğalında bağlantılıdır. Bu doğrultuda merkezileşen konut politikası, aynı zamanda kentliden uzaklaşmaya da işaret edebilecektir.

2.2.2.4. 2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu

Toplu konut, bir ülke için önemli bir konut politikası aracı olmasının yanı sıra bu araştırmanın örneklemini de oluşturmaktadır. Toplu Konut Kanunu, Gözden Geçirilmiş Avrupa Şartı gibi uluslararası belgelerde de bahsi geçen sosyal konutların oluşturulması için bir araç sağlamıştır. Kanun'un amaç kısmında, “konut ihtiyacının karşılanması” ibaresine yer verilmiştir. Kanun'un kaynakların kullanım amacını içeren 2. Maddesi:

“Araştırma, turizm alt yapıları, konut alt yapıları, okul, karakol, ibadethane, sağlık tesisleri, spor tesisleri, postane, çocuk parkları, benzeri tesisler ve konut sektörü sanayini teşvik için yatırım ve işletme kredisi verilmesi” (2985 Sayılı Kanun, 1984: md.2) ibaresi ile Toplu Konut İdaresi'ne, yalnızca konut üretimi değil aynı zamanda

konut çevresi için de yetki sağlanmıştır. Kanun'un 1. ek maddesi ile ise Toplu Konut İdaresi Başkanlığı kurulmuştur.

Toplu Konut Kanunu değerlendirilirken dikkat çekilmesi gereken bir diğer detay ise Kanun'a yapılan ekleme ve değiştirilen hükümlerdir. Kanun yayımlandığı günden bugüne çeşitli değişikliklere konu olsa dahi, 2003 yılında yapılan değişiklikler dikkat çekmektedir (Bahçeci, 2018: 147-148). 2003 itibari ile, TOKİ'ye kamu arazileri üzerinden arsa temini yetkisi verilmiş ve bu yetkinin sınırları çizilmeyerek "bedelsiz" temin düzenlemesi getirilmiştir. Yine 2003 yılında: "İdareye kaynak sağlanmasını teminen kâr amaçlı projelerle uygulamalar yapmak veya yaptırmak" yetkisi verilen TOKİ, gitgide genişleyen görev ve yetkilere kavuşmuştur (Erçetin, 2022: 1528-1529).

TOKİ'nin yetkileri durmaksızın arttırılırken, 5162 Sayılı Kanun ile Toplu Konut Kanunu tekrar değiştirilmiştir. 2004 yılında düzenlenen bu değişiklik ile "*üç ay içerisinde onaylanmayan plânlar Başkanlık tarafından re'sen yürürlüğe konur*" ibaresi getirilmiştir (Bahçeci, 2018: 144). Bu değişiklik ile belediyelerin imar konusundaki yetkileri daraltılarak TOKİ projeleri karşısında karar alıcı statülerini kaybetmeleri sonucu doğmuştur.

Üzerinde durulması gereken bir önemli düzenleme de 2007 yılında yapılmıştır. Bu düzenleme ile 775 Sayılı Gecekondu Kanunu 5, 8, 13, 16, 19 ve 28 sayılı maddelerinde değişiklik yapılmış ve öncesinde İmar ve İskan Bakanlığı'na haiz tüm yetkiler Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na aktarılmıştır. Yeni yetki dağılımı ile TOKİ, gecekondu alanlarında kapsamlı yetkilere sahip kılınmıştır.

Bu denli görev ve yetki sahibi bir TOKİ söz konusu iken, sosyal konut üretiminin ciddi bir kısmının TOKİ'nin elinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum, yaşanabilir konuta ulaşım yolunda öznelere katılım haklarını sınırlayan bir özellik sergileyebilecektir. Ayrıca, kar amaçlı proje yetkisine sahip TOKİ'nin konutun finansallaştırılması amacına hizmet etme riski de bulunmaktadır. Kentin diğer öznelere

(yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, akademi...) dışarıda bırakan bir sosyal konut tekeli, konut hakkına olduğu kadar kentli haklarına da zarar verme riski taşımaktadır. Öyle ki, TOKİ ve Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü işbirliği ile hazırlanan proje kapsamında üretilen sosyal konutların kent merkezlerinden uzak, büyük bir çoğunluğu balkonsuz ve tek odalı konutlardır (Kunduracı, 2013: 71). Sosyal konutların bu özellikleri, bir yandan konforsuz ve niteliksiz konut yapımına yol açarken bir yandan da alt gelir gruplarına yönelik mekânsal dışlamayı beslemektedir.

Kanun incelendiği zaman, büyük oranda TOKİ işlem ve eylemlerinin amacı, kapsamı ve finansına yönelik maddeler dikkat çekmektedir. Oysa sosyal konutların/ toplu konutların sık sık bir arada değerlendirildiği alt gelir gruplarına ve dezavantajlı hale getirilmiş gruplara dair bir ibare yer almamaktadır. Yaşlı, yoksul, engelli gibi dezavantajlı hale getirilmiş topluluklara yönelik konut üretiminden Toplu Konut İdaresi Başkanlığı web sitesinde ve faaliyet raporlarında (TOKİ, 2011) bahsediliyor olsa da, sosyal konutların kuruluş kanunu olarak anılan 2985 Sayılı Kanun'da konut hakkının eşitliğine dair bir düzenleme bulunmaması bir eksiklik olarak yorumlanabilmektedir (Kale, 2013: 114-115).

Toplu Konut İdaresi'nin yetkisinin ve uygulamalarının kapsamı değerlendirildiği takdirde; konut hakkında eşitliğe vurgu eksikliğinin yanı sıra Kanun'da engelli bireylere, erişilebilirliğe veya evrensel tasarıma hiçbir atıf yapılmaması da dikkat çekicidir. Engelli haklarının yalnızca sosyal politika düzenlemelerinde değil aynı zamanda herhangi bir hizmet üretimi sırasında dikkate alınması, kapsayıcı hizmet üretimi için gereklidir. Bu noktada Toplu Konut Kanunu başta olmak üzere konut hakkını güvence altına alan kanunlar genelinde görüldüğü üzere, engelli hakları ve erişilebilirlik yalnızca özel düzenlemeler ile hukuki güvence altına alınmıştır. Bu durum; Türkiye iç hukuk belgelerinde engelli bireylere yönelik hükümlerin ayrıca değerlendirilmesini gerekli kılmıştır.

2.3. Türkiye İç Hukukunda Engellilik

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesi, ayrımcılık yasağının anayasal dayanağını oluşturmaktadır. Aynı madde, 2010 yılında yapılan ekleme ile engelli kişiler için alınacak önlemlerin ayrımcılık sayılmayacağını belirterek pozitif ayrımcılığa vurgu yapmaktadır. Eşitliği sağlama hedefli bu önlemler, Anayasa'nın geri kalan maddelerinde kendini göstermektedir. Bu önlemlerden biri, "Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler" başlığı altında 61. maddede yer almaktadır. Maddeye göre; *"Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır."* Hüküm ile, uluslararası anlaşmalardan doğan devletin sorumluluğu teyit edilebilmektedir. Öte yandan, gerek ayrımcılık yasağı gerek ise devletin 'koruyucu' tedbirleri; pratikte yeterli görünmemektedir. Pratiğe dair yapılan katılımcı görüşmeleri ile daha net görünür hale gelen toplumsal ayrımcılık ve sosyal haklara erişme talebinde yaşanan zorluklar, hukuki zeminin güçlendirilmesi ve politikalar ile desteklenmesi aracılığı ile karşılık bulabilecektir.

Anayasa'nın bu bölüm özelinde dikkate alınması gereken bir diğer maddesi; usulüne uygun yürürlüğe giren uluslararası anlaşmaların kanun hükmünde olduğunu belirten 90. maddedir. Bu doğrultuda BM Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme, kanun hükmünde sayılmaktadır. Aynı madde gereği EHS'nin diğer kanunlar ile çatışması durumunda Sözleşme hükümleri esas sayılacaktır.

Çalışmanın bu kısmında ele alınacak kanun ve düzenlemeler; araştırmanın doğası gereği kentsel ulaşım, erişilebilirlik ve yaşanabilir konut sahibi olma hakkının gereklilikleri ile sınırlı tutulacaktır. Bu sınırlama aynı zamanda, erişilebilirlik ve erişilebilir konut hakkı ile evrensel tasarım ilkelerinin kabulüne ilişkin düzenleme eksikliğini görünür hale getirmektedir.

2.3.1. 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun

Engelliler Hakkında Kanun, koruduğu haklara ek olarak tarihi bakımından da incelenmesi gereken bir kanundur. 2005 yılında ilk olarak Özürlüler Hakkında Kanun adı ile yayımlanmıştır. Kanunun ilk halinde tıbbi modelin yansımaları açıkça görülebilmektedir (Gül, 2015: 51). Kanun'un tanımlar kısmında yer alan özürlülük tanımı:

“Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi” (Özürlüler Hakkında Kanun, 2005) şeklinde tanımlanmıştır.

Tanımda açıkça görülebileceği üzere kişi; toplumsal ilişkiler ve mekânsal düzenlemelerden bağışık şekilde ‘yetersiz ve ihtiyaç sahibi’ görülmektedir. Sosyal modelin etkisi görülmeyen bu tanımda engelli bireylerin ihtiyaçları “bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek” ile sınırlı tutulmuştur. Hak temelli yaklaşımın eksikliğine rağmen bu kanun, engelli haklarına yönelik kapsamlı bir düzenleme getiren ilk kanun olması yönü ile değerlidir (Gül, 2015: 54-55).

Özürlüler Hakkında Kanun'un mevcut olduğu 2009 yılında, Türkiye’de BM Engellilerin Haklarına Dair Sözleşme yürürlüğe girmiştir. Sözleşme’nin etkileri, kanun üzerinde hissedilmiş ve kanunda pek çok önemli değişikliğe gidilmiştir. Yapılan temel değişikliklerden biri, 2013 yılında 6462 Sayılı Kanun ile pek çok düzenlemede yer alan “özürlü, çürük, sakat” ibarelerinin¹⁹ engelli kelimesi ile değiştirilmesi olmuştur. Bu doğrultuda kanunun adı, Engelliler Hakkında Kanun olarak değiştirilmiştir. Kanun

¹⁹“Köy Kanunu”, “Askerlik Kanunu”, “Pasaport Kanunu” metinlerinde yer alan ibareler değişmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. 6462 Sayılı Kanun, 2013

metinlerinde yapılan kavramsal değişikliğin Anayasa metnine yansımaması²⁰ ise dikkat çekicidir.

Engelliler Hakkında Kanun, 2013 değişikliğinden sonra kayda değer bir kapsam elde etmiştir. Engelliliğin tanımı değişmemek ile birlikte, kanunun geri kalanı hak temelli bir yaklaşıma yaklaşmış görünmektedir (Gl, 2015: 55-56). Erişilebilirliği ilkelerine ekleyen Kanun, genel esaslar kısmında engelli bireyler, aileleri ve ilgili sivil toplum kuruluşlarının katılımını da temel almaktadır. Erişilebilirliğin düzenlendiği 7. madde, “*Yapılı çevrede engellilerin erişebilirliğinin sağlanması için planlama, tasarım, inşaat, imalat, ruhsatlandırma ve denetleme süreçlerinde erişilebilirlik standartlarına uygunluk sağlanır*“ hükmünü içermektedir. Erişilebilirliğin sağlanması sürecine denetim aşamasının da katılmış olması, var olan ve sağlamcı bir tasarım ile üretilmiş olan yapılı çevreye müdahale yetkisini de doğurmaktadır.

Erişilebilirlik başlıklı 7. maddenin bir diğer olumlu yönü hem özel hem de kamuya ait toplu taşıma araçlarının erişilebilir olmasının “zorunlu” kılınmasıdır. Bu sayede toplu taşıma araçlarının erişilebilirliği takdiri nitelikte bir yetki olmaktan çıkıp zorunluluk haline gelmiştir. Buna rağmen uygulamada toplu taşıma araçlarının erişilebilir olmadığı açıkça görülmektedir (ağlar, 2012: 562-563). Bu noktada kanunun uygulanması sürecinde merkezi idare kadar yerel yönetimler de hamle yapabilecektir. 2018 yılında Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin düzenlediği “EGO şoförlerine engelli yolcu eğitimi”²¹ dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Söz konusu eğitimin içeriği ‘yardım sever, sosyal sorumlu’ yaklaşımı ile sağlamcı bir eğilim sergilese dahi, 2021 yılında işaret dili gibi gerekli derslerin eğitime dahil edilmesi²² umut verici görünmektedir. Bu gibi eğitimler ile engelli bireylerin toplu taşıma araçlarından eşit bir

²⁰ Bkz: Anayasa 10, 50, 61,104. maddeleri

²¹ <https://www.ankara.bel.tr/haberler/ego-soforlerine-engelli-yolcu-egitimi-11839> Erişim tarihi: 08.09.2022

²² <https://www.ego.gov.tr/tr/haber/5652/buyuksehirden-toplu-ulasim-araclarini-kullanan-soforlere-isaret-dili-egitimi> 08.09.2022

şekilde yararlanması ve bu doğrultuda kentsel aktivitelerin sınırlandırılmasının önüne geçilmesi hedeflenmelidir.

2.3.2. Diğer İlgili Kanunlar

4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, engelli bireyleri “istisnalar” kısmında saymış ve vergi muafiyetlerini düzenlemiştir (4760 Sayılı Kanun, 2002: md.7). Aynı şekilde engelli bireyler 197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu istisnalar bölümünde sayılmıştır (197 Sayılı Kanun, 1963: md.4). İlgili muafiyetler engelli bireylerin ulaşım ve erişilebilirlik haklarını sağlama yolunda kolaylaştırıcı görünse dahi her iki kanun için de belirlenmiş olan %90 ve üzeri engel oranı tartışmalı görünmektedir.

6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu 3. Maddesi ile ayrımcılık yasağı kapsamında yer alan özellikleri saymıştır ve bu özellikler arasında engellilik yer almaktadır. “Ayrımcılık yasağının kapsamı” başlıklı 5. Maddede ise; *“Eğitim ve öğretim, yargı, kolluk, sağlık, ulaşım, iletişim...konaklama, kültür, turizm ve benzeri hizmetleri sunan kamu kurum ve kuruluşları...ve özel hukuk tüzel kişileri”* tarafından sunulan hizmetler sırasında; bu hizmetlerden yararlanmak isteyen ya da hali hazırda yararlanan kişilere ayrımcılık yapılamayacağını içermektedir (Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, 2016: md.5/1). Aynı maddenin devamında; *“Bu hüküm kamuya açık hizmetlerin sunulduğu alanlar ve binalara erişimi de kapsar”* ibaresi yer almaktadır (Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, 2016: md.5/1). Bu düzenleme ile, erişilebilirlik hakkının önüne geçilmesi, ayrımcılık kapsamında değerlendirilerek yasaklanmıştır. Yasak kapsamında sayılan hizmetler; konaklama, ulaşım ve diğer hizmetlere erişim bağlamında geniş bir yorum içermektedir. Bu doğrultuda söz konusu düzenlemenin, hak temelli bir yaklaşım çerçevesinde yapıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Değerlendirilmesi gerekli görünen bir diğer düzenleme ise 5393 Sayılı Belediye Kanunu'dur. Kanunun 14. maddesinde, sunulan hizmetler sırasında engelli bireylerin “durumuna uygun yöntemler” kullanılacağına dair hüküm yer almaktadır. Belediyenin giderleri başlıklı 60. madde ise “engellilere yapılacak sosyal hizmet ve yardımları” içermektedir. Konut hizmeti belediyenin görevlerini içeren 14. maddede yer alırken toplu taşıma hizmeti sunmak da belediyenin yetkileri başlıklı 15. maddede düzenlenmiştir. Bu doğrultuda sunacağı hizmetleri ‘engellilerin durumuna uygun’, başka bir deyiş ile erişilebilir yöntemler ile düzenlemesi gereken belediyeler; konut ve toplu taşıma hizmetleri sırasında erişilebilirlik ve evrensel tasarım ilkelerini baz alarak hamle yapmalıdır. Bu noktada kamu hizmetini kentlilere en yakın birim olarak ulaştıran yerel yönetimler, engelli bireylerin kentli haklarının güvence altına alınması için kilit bir rol sahibidir.

Araştırma ile doğrudan bağlantılı bir başka düzenleme, 634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu'na 2005 yılında yapılan değişiklik ile eklenmiştir. Kanun'un 42. maddesine göre; ortak alanlarda yapılacak değişiklikler, engelli bireyler için “*yaşamı için zorunluluk göstermesi*” durumunda işletilecek bir takım bürokratik mekanizmaları ele almıştır. Bu düzenleme, kuruluşu itibari ile hali hazırda erişilebilir olması gereken ortak alanların engelli kişinin talebi üzerine incelenmesine işaret etmektedir. Olması gereken erişilebilir konut ve konut çevresini göz ardı eden bu durum aynı zamanda iyileştirme için karmaşık bir bürokratik süreç işletilmesini ön görmektedir.

Son olarak 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu konu bakımından dikkate değerdir. Kanun'un amaç kısmında (1.Madde) sosyal hizmet götürülecek kişi ve topluluklar arasında engelli bireyler sayılmaktadır. Kanun'un 4. maddesinde ise “*sosyal hizmetlere ilişkin genel esaslar*” düzenlenmiştir. Bu kapsamda sosyal hizmetlerin düzenlenmesi ve ulaştırılması sırasında katılım ilkesinin etkin olacağı belirtilmektedir (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983: md.4/a). Engelli bireylere yönelik hizmet üretirken engelli bireylerin,

ailelerinin ve engelli hak örgütlerinin görüşlerini değerlendirmeye katmak; hak temelli bir yaklaşımın ön koşuludur. Katılım ilkesine 4. Madde'nin 2011 yılında eklenen ek fıkrasının 'f' bendinde tekrar yer verilmiş ve: *“Engellilere ilişkin plan ve programlar ile ekonomik ve sosyal statülerini etkileyen tüm kararların alınması sırasında engellilerin katılımlarının sağlanması”* ibaresi ile engelli katılımının altı çizilmiştir.

Sosyal Hizmetler Kanunu 4. Madde ek fıkrasının bir diğer önemli katkısı ise 'b' bendi ile ele alınan erişilebilirlik düzenlemesi olmuştur. Bu düzenleme; *“Bilgi, hizmet ve fiziksel çevre koşullarının engelliler için ulaşılabilir hâle getirilmesi”* (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983: md.4, Ek Fıkra 'b') esasını getirmiş ve erişilebilirliği yalnızca fiziksel boyutu ile ele almayarak geniş bir yorum sunmuştur. Bu düzenleme sayesinde - Sosyal Hizmetler Kanunu'nun içerdiği geniş hizmet yetkisi dikkate alındığı durumda- sosyal hizmetlere katılım ile yetkilendirilmiş veya görevlendirilmiş bütün kurumların erişilebilirlik ilkesi kapsamında hareket etmesi doğrultusunda bir yasal zemin inşa edilmiştir. Aynı maddenin 'd' bendi, engelli bireylerin kültürel ve sosyal alanlara *“tam katılımının sağlanması”*nı öngörmektedir. Tam katılımın sağlanması, kentsel ulaşımın geliştirilmesi ve toplu taşımada erişilebilirliğin sağlanması ile mümkün olacaktır.

2.3.3. Engelli Bireylere Yönelik Bakımevleri Hakkında Yönetmelik ve Genelgeler

Son 16 yıl içerisinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından engelli bireyler için özel bakımevlerine dair çok sayıda yönetmelik ve genelge çıkarılmıştır. “Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği” (2006) “Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti Ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik” (2006), “02 sayılı Özel Bakım Merkezleri Hakkında Genelge” (2013), “07 sayılı Engellilerin Evde Bakımına Destek İçin Verilen Sosyal Yardımlar Hakkında Genelge” (2014), “Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği” (2019) engelli bireyler için kurulan bakımevlerine

dair düzenlemeler arasında yer almaktadır. Bu düzenlemeler sosyal hizmet kapsamında olumlu değerlendirilebilecek olsa dahi, engelli hareketinde önemli bir yeri olan bağımsız yaşam felsefesine aykırılık oluşturmaktadır.

Bu çalışma ile, engelli bireylerin yaşanabilir standartta konuta erişim hakkı ele alınmaktadır. Bakımevleri ise gerek kuruluş gerek işleyiş bakımından baz alınan hak temelli yaklaşım çerçevesinde oldukça tartışmalıdır. Bakımevleri ile işletilen destek sistem, tıbbi modelin doğasına uygun rehabilitasyon ve tecrit şeklinde yürütülmektedir. Öte yandan sosyal model ve hak temelli yaklaşım, engelli bireylerin de diğer bireyler gibi kiminle, nerede ve ne koşulda yaşayacağını seçme hakkı bulunur. Engelli bakımevlerinde ise odalar tek kişilik olabileceği gibi 5 yatak ve üstüne kadar değişebilmektedir (Elibol ve Kılıçer, 2019: 124).

Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği'nin 51. maddesi, 'engellinin izne ayrılması' başlığını taşımaktadır. Bu maddeye göre, *“talep etmesi halinde engelli birey, yıl içinde toplam 30 güne kadar izin alabilir.”* (Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği, 2016). Söz konusu düzenleme; ABD, İngiltere, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde son yıllarda gitgide yaygın hale gelen ve engelli bireylerin toplumsal hayata eşit katılımını hedefleyen Bağımsız Yaşam Merkezlerinin (Ünal ve Gençöz, 2018) aksine bir tecrit mantığı barındırmaktadır.

2.3.4. Türkiye’de Engellilik Politikaları ve Diğer Hukuki Düzenlemeler

1950 ve 1960’lar, Türkiye’de engelli hakları için bir araya gelen derneklerin kuruluşuna ve bu sayede engelli bireylerin sorunlarının dile getirilmesine tanıklık etmiştir. 1970’lerin başında engellilik ilk defa bir kategori olarak sosyal politika mevzuatının konusu haline gelmiştir (Yılmaz, 2020: 73). 1971 tarihli İş Kanunu ile zorunlu engelli istihdamı mecburi tutulmuştur (Uludağ Güler, 2017: 63). Söz konusu düzenleme, engelli bireylere yönelik politika üretimi için kırılma noktası olarak ele

alınabilecektir. İzleyen yıllarda; ‘özürlü aylığı’ gibi düzenlemeler ile politika üretim süreci devam etmiştir. Bu kısımda yalnızca araştırma ile doğrudan bağlantısı olan erişilebilirlik, konut politikaları ve kent içi ulaşım politikaları ele alınacaktır.

2011 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan toplu taşımaya ilişkin genelge kapsamında; kent içi toplu taşıma yapan otobüslere biniş ve iniş sırasında fiziksel erişilebilirlik unsurlarının sağlanması, otobüs içinde sesli betimleme ve görsel bilgilendirme gibi sistemlerin gerçekleştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır (Toplu Taşıma Hizmetleri Hakkında İçişleri Bakanlığı Genelgesi, 2011: md.3). 2019 yılında toplu taşıma sırasında erişilebilirliğin uygulanması ve bu doğrultuda gerçekleştirilen faaliyetlerin gözlemlenerek politika önerileri ile sonuçlanması amacı ile oluşturulan Erişilebilir Ulaşım Hizmetleri Çalışma Grubu’nun işleyişine dair yönetmelik çıkarılmıştır. Yönetmelikte; çalışma grubunun süresinin, Ulaştırma ve Altyapı Bakanı’nın kararı ile belirleneceği yer almaktadır (Erişilebilir Ulaşım Hizmetleri Çalışma Grubunun Teşkili, Görevleri, Çalışma Usul Ve Esasları Hakkında Yönetmelik, 2019: md.4/2). Son olarak, Bakanlık tarafından 2021- 2025 yıllarını kapsayacak şekilde Erişilebilir Ulaşım Stratejisi ve Eylem Planı oluşturulmuştur. Plan’a göre; erişilebilirliğe ilişkin mevzuat güçlendirilecek ve mevzuata uygunluk denetimi sıkılaştırılacaktır.

Engelli bireylere yönelik politikaların bir diğer önemli öznesi ise Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’dır. Bakanlığın hem erişilebilirlik hem de kent içi hareketliliğe ilişkin düzenlemeleri bulunmaktadır. Bu noktada 2013 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı²³ tarafından çıkarılan Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği dikkate değerdir. İzleme ve denetim mekanizmaları, bakanlığın kentlerde yer alan il müdürlükleri ve valilikler ile bir arada kurulacak komisyonlar aracılığı ile düzenlenmiştir. Denetleme kapsamına ise “*umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçları*” dahil edilmiştir (Erişilebilirlik İzleme ve

²³ 21 Nisan 2021 itibari ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı şeklinde değiştirilmiştir.

Denetleme Yönetmeliği, 2013: md.1, md.5). Bakanlık, 2020 yılında Erişilebilirlik Değerlendirme Modülü (ERDEM) oluşturarak erişilebilirlik değerlendirmesine toplumun da katılmasına fırsat sağlamıştır.²⁴ Online ulaşılabilen ERDEM platformunda bireyler, binalara yönelik evet/ hayır sorularını cevaplayabilmekte ve sonucunda erişilebilirlik raporları oluşturulmaktadır.

2014 yılında ise Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nca çıkarılan bir diğer yönetmelik kapsamında %40 ve üzeri engel oranı bulunan kişiler için ücretsiz kent içi ulaşım düzenlenmiştir (Ücretsiz Veya İndirimli Seyahat Kartları Yönetmeliği, 2014: md.4/e). Ekonomik erişilebilirliği genişleten bu hamle, toplu taşıma araçlarının fiziksel olarak erişilebilir hale gelmesi ile tamamlanacaktır. Aksi takdirde, belirli ulaşım türleri ve belirli araçlar ile sınırlı kalacak kent içi ulaşım; ayrıştırıcı bir hal alabilecektir.

Araştırma kapsamında yer edinen temel düzenlemelerden biri ise Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından belirlenen Özürlüler Ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gerekleri belgesidir. TSE tarafından oluşturulan ve TS 9111 olarak da bilinen bina ulaşılabilirlik standartları, 2011 yılında güncellenerek yeni standartlar belirlenmiştir. TSE söz konusu standartların kapsamını “*tüm binalar*” olarak belirlemiş ve genel tasarım ilkelerinin esas alınacağını belirtmiştir (TS 9111, 2011: 1-3). Engelliler Hakkında Kanun, güvence altına aldığı erişilebilirlik standartları ile söz konusu 2011 tarihli TS 9111 standartlarını kast etmektedir (Engelliler Hakkında Kanun, 2005: md. 3/g). Bu şekilde, kapsamlı ve erişilebilir bir düzenlemenin yasal dayanak sahibi olduğu görülmektedir. Buna ek olarak, İmar Kanunu yaşanabilir bir çevre için TSE standartlarını ‘zorunluluk’ olarak düzenlemiştir (İmar Kanunu, 1985: Ek Madde-1).

²⁴ <https://erdem.aile.gov.tr/Account/Login?ReturnUrl=%2f> Erişim tarihi: 17.10.2022

TSE standartları; bina içi, bina girişı ve binanın yakın girişini de standart kapsamına alarak erişilebilir konut yorumunu genişletici bir avantaj sağlamıştır. Standart tarafından belirlenen temel konular arasında:

“Ana girişe yakın otopark yeri,

Girişe bağlanan ulaşılabilir bir yol

Katlarda basamaksız ve engelsiz, düzayak yürüme alanı

Dışarıdaki kullanımlar için düzayak giriş ve çıkışlar

Kaymayı önleyici (ıslak/kuru), sürtünme katsayısı yüksek malzeme ile döşenmiş yürüyüş yüzeyleri,

Islanması muhtemel yerlerin yüzey kaplamasının sürtünme katsayısı yüksek malzeme ile döşenmesi

Kontrol düğmeleri ve anahtarlarının uygun yükseklikte, konumda, renkte olması ve rahat kullanımı,

İki veya daha fazla duyu yoluyla (hissedilebilir, işitsel ve görsel) iletişim sağlayabilecek önemli bilgilendirme” (TS 9111 Standartları, 2011:3-4) gibi erişilebilir ve yaşanabilir konut unsurlarının temel özellikleri yer almaktadır.

Türkiye’de evrensel tasarım ilkelerinin benimsenmesi ve yaygınlaşması sürecinde TSE önemli bir rol oynamaktadır. Engelli hakları ve erişilebilirliğin konu alındığı birden fazla Türk Standardı bulunmaktadır. Bu standartların belirlendiği kimi belgeler kapsamlı bir şekilde düzenlenmiştir ve düzenleme sırasında engelli haklarının geliştiği ülke uygulamalarından yararlanılmıştır. Nitekim TS 9111 kaynakları arasında Accessibility Guidelines for Buildings and Facilities (ADA), European Concept for Accessibility ve City of Toronto Accessibility Design Guideline gibi uluslararası alanda kabul gören tasarım ilke ve standartları yer almaktadır (TS 9111, 2011).

Tablo 2 ile gösterilen ilgili standartların geniş kapsamlı düzenlemelerine rağmen, Türkiye’de uygulanabilirlikleri açısından kimi sorunlara rastlanabilmektedir. İlk olarak,

İmar Kanunu ve Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği; TS standartları ve erişilebilirlik ilkelerini zorunlu tutan hükümler içerse dahi imara yönelik kimi hükümler bu standart ve ilkelerle çelişmektedir (Mankan, 2019: 68). Bu durum, hukuki bir çelişki yaratmanın yanı sıra otoritelere; kendi çıkar ve avantajları doğrultusunda yönetmelik takibi yapma fırsatı sağlamaktadır. İkinci durum ise; konut ve konut çevresinin yapım sürecinde bu yönetmelik ve hükümlerin tamamen görmezden gelindiği örnekler bulunmasıdır (bkz. Özyılmaz, 2022). Son olarak; Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği ile düzenlenen önemli hükümlerin büyük bir çoğunluğu, değiştirilebilecek veya görmezden gelinme yolu açık hükümlerdir (Karadağ, 2020: 23-24). Bu doğrultuda evrensel tasarım ilkelerini Türkiye özelinde uygulamaya açma sürecinde kullanılan araçlardan biri olan Türk Standartları, yönetmelik ve kanunlar ile kesin bir güvenceye kavuşturularak uygulamada desteklenmelidir.

TABLO-2: Evrensel Tasarım İlkelerine Dair Türk Standartları

TS Numarası	Kabul Edildiği Yıl	Konusu
TS 9111	2011	Binalarda erişilebilirlik gereklilikleri
TS 12460	1998	Kent içi yollar ve raylı sistem araçlarının tasarımı
TS 12576	1999	Kent içi yol, meydan, durak, sokak ve cadde tasarımı
TS 13536	2012	Hissedilebilir yüzey kullanımı
TS 23600	2012	Trafik ışıkları, sesli komut ve hissedilebilir yüzey

İlgili TS belgeleri dikkate alınarak araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3. BÖLÜM

ALTINDAĞ TOKİ KONUTLARINDA ENGELLİ BİREYLERİN YAŞANABİLİR KONUTA ERİŞİMİ

Ulaşılan verilerin aktarılacağı bu bölüm; üç başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak araştırmanın yöntemi açıklanacaktır. Sonra ise veriler, konut ve konut çevresine dair olmak üzere iki başlık altında aktarılacaktır. Başlıklar, yaşanabilir konut unsurlarını değerlendirecek ve katılımcı görüşmeleri öncesinde araştırmacı tarafından ön görülememiş olan kent içi ulaşım başlığını içerecektir. Bu şekilde Altındağ Gültepe Mahallesi TOKİ konutlarında yaşayan engelli bireylerin yaşanabilir konuta erişiminin test edilmesi sırasında kapsamlı bir değerlendirme yapılması, eksiksiz bir cevap verilmesi hedeflenmiştir.

3.1. Yöntem

Araştırma, yarı yapılandırılmış sorular ve nitel araştırma yöntemi ile yürütülmüştür. Veriye, yarı-yapılandırılmış sorular ile yapılacak derinlemesine görüşmeler aracı ile ulaşılması kararlaştırılmıştır. Nitel araştırma yönteminin seçiliş nedenleri arasında; araştırmanın konusunu yalnızca bir mahallenin oluşturması ve bu mahallede yer alan toplu konutlarda yaşayan görüşme yapılabilecek engelli bireylerin sayısının azlığı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra, araştırma sırasında söz; konunun öznesi olan kişilere bırakılmıştır. Bu nedenle görüşmeler, katı bir çerçeve ile çizilen sorular aracılığı ile değil, esnek ve öznenin yönlendirmesine açık şekilde hazırlanmıştır. Son olarak, bireylerin ‘evleri’ ile ilgili duygu ve düşüncelerini merak eden bu araştırma ile, bireylerin ‘özgün ve bireysel’ deneyimlerini derinlemesine anlamak için nitel araştırma uygun görülmüştür (Roulstone, 1998: 118-119). Literatür taraması ile oluşturulan

soruların hazırlanışında; BM ESKHK yaşanabilir konut standardı yorumunda yer alan başlıklardan yola çıkılmıştır. Yapılan 2 pilot görüşme sonrasında katılımcıların önerileri ve araştırmacının çıkarımları ekseninde bazı sorular çıkarılmış bazıları ise değiştirilmiştir. Görüşme soruları üzerinde yapılan bu düzenleme, nitel araştırmanın bu araştırma özelindeki zorunluluğunu tekrar su yüzüne çıkarmıştır. Yalnızca literatür taraması ile ulaşılamayan, söz konusu konutta yaşamadan tahmin edilemeyen fakat araştırmanın özüne dokunan pek çok unsur katılımcı görüşmeleri sayesinde öğrenilmiştir.

Araştırma yönteminin yarı-yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler ile yürütülmesinin bir diğer önemli nedenini; engelli hakları literatüründe ve engelli aktivist çevrelerinde karşılaşılan çarpıcı bir slogan oluşturmaktadır: “Nothing about us without us.” Türkçe’ye, “Biz olmadan, bizim için asla”, şeklinde çevrilebilecek (Ardahanlıoğlu, 2022: 5) slogan; “bize dair hiçbir şey bizsiz olamaz” olarak anlaşılabilir. Bu noktada söz konusu motto politika kararları özelinde anlaşılma eğilimi gösterse de, engellilik çalışmaları için bir temel oluşturabileceği ortadadır. Charlton araştırmasında bu önermeyi, engellileri ilgilendiren bütün süreçlerde dikkate alınacak bir temel çıkış noktası olarak sunmuştur (Charlton, 1998). Yaşanabilir ve eşit bir konut için yola çıkan bu çalışmada, Charlton’ın sistemleştirmesi kabul edilerek en doğru ve etik yöntemin öznelere ile görüşmek olduğu kararlaştırılmıştır.

Katılımcılara; çeşitli dernekler ve muhtarlık aracılığı ile ulaşılmış, katılımcı sayısının artırılmasında kartopu yöntemi kullanılmıştır. Görüşmelerden önce katılımcılara çalışma ile ilgili detaylı bilgi verilerek aydınlatılmış onam formu detaylı bir şekilde açıklandıktan sonra imzalatılmıştır. Görme engelli bireyler ile yapılan görüşmeler öncesinde, bireyin kendi tercih ettiği ve güvendiği gören bir kişiye form okutulmuştur. Katılımcılara, tercihleri doğrultusunda araştırmadan, veriler anonimleştirilmeden önce, herhangi bir anda çekilebilecekleri ve rahatsızlık duydukları soruları

cevaplamayabilecekleri belirtilmiştir. Katılımcıların tümü yalnızca araştırmacının dinleyebileceği bilgisi ışığında ses kaydı alınmasına onay vermiştir. Görüşmeler sonrasında ses kayıtları ve görüşme sırasında tutulan notlar ayrıştırılarak ilgili konu başlıkları altında toplanmıştır.

Oliver çalışmasında, engellilik üzerine yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun engelli bireylerin gerçekliğinden kopuk olduğunu ve teori yüklü çalışmalar ile engelli bireylerin ‘sömürülmüş’ hissettiğini belirtmiştir (Oliver, 1990: 9). Görüşmeler boyunca bağlı kalınmaya çalışılan etik duruş, araştırmacı tarafından Oliver’ın bu çıkarımını akılda tutmak ve engelliliği bir mağduriyet olarak algılamaktan kaçınmak şeklinde kendisini göstermiştir. Araştırma soruları sırasında tarafsızlık esas alınarak görüşmeyi katılımcının yönlendirmesi hedeflenmiştir. Bir ‘mağdur’ görmek ve göstermekten uzak bu tavır, görüşmelerden edinilen verilerin çalışmaya aktarılması sırasında da devam etmiştir. Bu nedenle katılımcıların beyanları çalışmaya, yorum eklenmeden doğrudan aktarılmıştır. Böylece Williams’ın yöntemine dair deyimi ile “*olduğu gibi anlatmak*” amaçlanmıştır (Williams, 1998: 234).

Altındağ Belediyesi verilerine göre, TOKİ konutlarının bulunduğu alan olan Gültepe Mahallesi’nin nüfusu 22.768’dir. Bu nüfusun yüzde kaçının TOKİ konutlarında ikamet ettiği bilgisine belediye verileri ve TÜİK verileri aracılığı ile ulaşılamamıştır. Bu noktada Zingat Emlak sitesinin verileri ve site yönetiminden edinilen bilgiler esas alınarak; 1. Etap Mevlana Sitesi’nde 784, Gültepe TOKİ 2. Etap konutlarında ise 664²⁵ daire bulunduğu kabul edilmiştir. Araştırmanın evrenini Altındağ Gültepe TOKİ 1. Ve 2. Etap konutları; örneklemini 6’sı görme, 6’sı fiziksel engelli olmak üzere 12 kişi oluşturmuştur. Araştırmanın tek bir engel türüne indirgenmemesinin nedeni, bölgede yer alan konutların erişilebilirliğine dair kapsamlı veri edinme çabasıdır.

²⁵ <https://www.zingat.com/site/ankara-altindag-gultepe-toki-konutlari-2-etap-353800b#:~:text=YORUM%20YAP-.Ankara%20Alt%C4%B1nda%C4%9F%20G%C3%BCltepe%20TOK%C4%B0%20Konutlar%C4%B1%2022..21%20blok%20olarak%20in%C5%9Fa%20edilmi%C5%9Ftir>. Erişim tarihi: 17.11.2022

TABLO-3: Katılımcı Listesi

Katılımcı	Cinsiyet	Engel Durumu	Hanede İkamet Eden Kişi	Çalışma Durumu
K1	Erkek	Görme Engeli	3	Emekli
K2	Erkek	Fiziksel Engel	5	Çalışıyor
K3	Kadın	Fiziksel Engel	2	Emekli
K4	Erkek	Görme Engeli	4	Çalışıyor
K5	Erkek	Fiziksel Engel	4	Çalışıyor
K6	Kadın	Fiziksel Engel	4	Çalışmıyor
K7	Erkek	Görme Engeli	2	Çalışıyor
K8	Kadın	Görme Engeli	3	Çalışmıyor
K9	Erkek	Fiziksel Engel	4	Okuyor
K10	Kadın	Görme Engeli	3	Çalışıyor
K11	Erkek	Fiziksel Engel	5	Çalışmıyor
K12	Kadın	Görme Engeli	6	Okuyor

Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcıların anonimliğini riske atmamak adına engel oranı, nedeni, meslek ve yaş gibi bilgilere doğrudan yer verilmemiştir.

3.2. Konuta Dair Bulgular

Araştırmanın giriş kısmından bu ana dek konutun anlamı çokça tekrarlanmıştır. Fakat bu tekrarlar büyük oranda teorik zeminde ilerlemiştir. Bu başlık ile araştırma, somutlaşarak anlamı derinleşmiştir. Katılımcılar; ‘evleri’ ile ilgili anılarını, anılarını ve yaşanmışlıklarını aktarmıştır. Görüşme soruları, Birinci Bölüm ile detaylı bir şekilde aktarılmış olan yaşanabilir konut unsurlarını ayrı ayrı başlık olarak belirleyerek oluşturulmuştur. Konutun fiziksel sınırları içerisinde kalan soru ve cevaplar bu başlık içerisinde aktarılacaktır.

3.2.1. Konutun Oturmaya Elverişliliği

Oturulabilir ve elverişli konut, “başını sokacak bir çatın olması” ile insanlık onuruna yakışır bir konut arasındaki farkı belirlemektedir. Isınma, yeterli güneş ışığı, rutubetten uzaklık gibi özelliklerden yoksun bir konutun yaşanabilir konut kavramı içerisinde kabul edilmesi mümkün olmayacaktır.

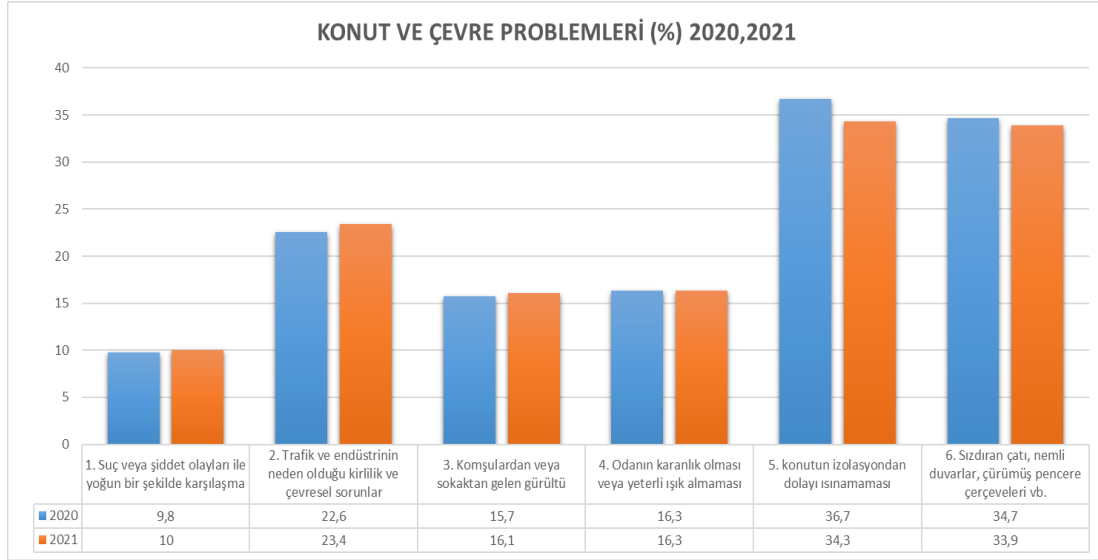
TÜİK, bir önceki yılı referansla yayınladığı “Gelir ve yaşam koşulları araştırması” 2021 raporunda²⁶; en sık karşılaşılan konut sorunlarına dair veriyi derlemiştir. Araştırma doğrultusunda katılımcıların %34,3’ü, “konutun izolasyonundan dolayı ısınamama” sorununu deneyimlemiştir. “Kurumsal olmayan nüfusun” %33,9’u ise, “sızdıran çatı, nemli duvarlar, çürümüş pencere çerçeveleri vb.” sorunu yaşadığını belirtmiştir. En yaygın şekilde belirtilen bu iki konu başlığı dışında; evin ışık almaması, mahallede suç tehlikesi, dışarıdan gelen gürültü, çevre sorunları ve trafik bulunmaktadır. Bu sorunların Türkiye genelinde yaşanma sıklığının daha net anlaşılması amacı ile Grafik-1 oluşturulmuştur.

TÜİK araştırması sonucu konut sorunları ile ilgili elde edilen veriler, yaşamaya elverişli konutun yoksunluğuna doğrudan dikkat çeker niteliktedir. Oturmaya

²⁶ <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2021-45581#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%20y%C4%B1ll%C4%B1k%20ortalama%20hanehalk%C4%B1,76%20bin%20733%20TL%20oldu.&text=T%C3%BCrkiye'de%20y%C4%B1ll%C4%B1k%20ortalama%20e%C5%9Fde%C4%9Fer,bin%20400%20TL'ye%20y%C3%BCkseldi>. Erişim tarihi: 17.10.2022

elverişlilik kavramının önemli bir kısmını oluşturan pek çok unsura (yeterli ışık, ısınma için yalıtım, nem ve küf gibi sorunlardan bağımsık ortam...) ulaşamayan kişilerin oranı oldukça fazladır.

Grafik 1- Türkiye’de Konut ve Çevre Problemleri

Türkiye İstatistik Kurumu (2021) verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Katılımcı görüşmelerinden elde edilen verilerin, TÜİK raporu ile benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. İlk olarak; katılımcılar ısınma sorunları olduğunu fakat bu sorunun nedeninin yalıtım değil gaz ve elektrik masraflarından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Ek olarak, ısınma sorununu konutun bulunduğu cephenin etkilediği ifade edilmiştir.

Katılımcıların tamamı; yaşadığı binanın yalıtımlı olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların yaşadıkları konut bölgesinin her ikisinde de (1. Etap ve 2. Etap) merkezi sistem bulunmaktadır. Fakat sistem, pay ölçerler ile işlemektedir ve her daire kaloriferin ısıtma derecesini kendi belirlemektedir. Katılımcılar arasında yer alan 3 kişi (K3, K4 ve K10); masrafı düşünmeden gerektiği kadar kalorifer kullandıklarını belirtmiştir. Büyük bir çoğunluğu oluşturan diğer 9 kişi ise, elektrik ve gaz fiyatlarının önlenemez bir artışta olduğunu ve bu nedenle kaloriferleri serbest bir şekilde yakmadıklarını söylemiştir.

“...Geçen yıl çocuklar üşütür diye korkup yine yakıyorduk gece gündüz. Bu kış onlar da alıştı neyse” (K11)

“...En üst kat, e bir de Kuzey’e bakıyor, ne yapsam da doğru düzgün ısınmaz. Salonu kapadık o yüzden bir tek mutfakta oturuyoruz.” (K8)

Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (8 kişi), evin yeterli bir şekilde güneş aldığını belirtmiştir. Bu çoğunluğun tamamı Güney ya da Doğu cephede konutu bulunan kişilerden oluşmaktadır. Kuzey cephede oturan 4 kişi ise kısıtlı saatlerde güneş aldığını söylemiştir. Söz konusu 4 kişiden 2’si (K8 ve K11) Kuzey’e bakan konutların daha ucuz olması sebebi ile bu konutları tercih ettiğini belirtmiştir.

Araştırmanın evrenini oluşturan konutlar arasında 20 yıldan daha eski dönemde inşa edilmiş olan bulunmamaktadır. ‘Yeni bina’ kapsamında değerlendirilemese de konutların mahallenin geri kalanına göre genç olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılar, evlerini depreme dayanıklı olarak kabul etmektedir. Diğer doğal afet ihtimalleri veya kaza riski için ise katılımcıların hiçbiri güvende hissetmemektedir. Sel, yangın gibi durumlarda rahatlıkla/ yalnız başına evden çıkmasının zor olduğunu düşünen katılımcılar, konutun sunduğu yangın/ tahliye merdiveninin kullanım açısından zor olduğunu belirtmiştir. Yangın merdivenine ulaşım yolunda ve merdivende hissedilebilir yüzey bulunmamaktadır. Görme engelli bireyler için acil durumlarda apartmandan çıkış tehlikeli olabilmektedir. Tekerlekli sandalye kullanan kişiler için ise yeterli alan bulunmamaktadır. Bu durum, konutu tehlikeli hale getirmektedir.

Oturmaya elverişli konutun önemli özelliklerinden biri, yeterli alan ve genişlik sahibi olmasıdır. Katılımcıların yarısı evlerinin kendilerine yetecek genişlikte olmadığını söylerken 4 kişi (K6, K8, K10, K12) mutfağın küçük olduğunu belirtmiştir. Bu noktada, mutfağın dar olduğunu evin kalanından bağımsız bir şekilde belirten katılımcıların tamamı kadındır. Ev işinin kadının görevi ve sorumluluğu olduğu

algısının yoğun şekilde görüldüğü bir dönem ve coğrafyada ortaya çıkan bu sonuç, şaşırtıcı olmasa dahi düşündürücüdür.

Konutun oturulabilir olmasını olumsuz etkileyen bir diğer özellik, kapı genişliği olarak gözlemlenmiştir. Ortopedik engelli katılımcılar ile yapılan görüşmeler sırasında, araç kullanan kişilerin kapı genişliğinden memnun olmadığı ortaya çıkmıştır.

“Yatağa bağlıyken evin içinde gezmek mümkün olmuyor tabi. Keşke yatak kapıya sığsa da salona gitmek için babamın yardımını beklemesem.” (K11) Aynı diyalogun devamında, salona bitişik oda ile salon arasındaki duvarın bir kısmını yıktırmayı düşündüğünü belirten katılımcı, ev sahibinin sorun çıkarması nedeni ile bu çözümün mümkün olmadığını dile getirmiştir.

“Şu sandalyeyi (akülü sandalye) ilk gönderdiklerinde kilom fazla diye geniş bir şey göndermişler. Hiçbir kapıdan geçemedim koridorda durup bekliyordum öyle. Hemen aradım gelin bunu değiştirin çabuk diye. Bazı evlerde oluyor ya böyle geniş yüksek kapılar, onlardan olsa keşke dedim.” (K3)

Araştırılan konutların tamamında balkon bulunmaktadır. Mutfak için belirtilen yetersiz alan sorunu balkonlar için de geçerli görünmektedir. Fiziksel engelli katılımcıların tamamı balkonun yeterli genişlikte olmadığını söyleyerek tek balkonun yetersiz olduğunu da belirtmişlerdir. Tekerlekli sandalye kullanan kişiler için konutların mevcut balkonları, sosyal aktivitelere kişi kotası getirmektedir.

“Ben yalnızken çıkıp oturabiliyorum. Annemle birlikte de balkonda kahve içiyoruz ama 3 kişiysek olmaz. Bazen tekerlekli sandalyeyle gelen misafirlerim oluyor. O zaman zaten balkon iptal.” (K3)

“Balkonu kapadık maalesef. Malum zemin kattayız bir güvenlik endişesi oluyor. Zaten masa atsan zar zor oturacak büyüklükte. Şimdi kiler olarak kullanıyoruz.” (K1)

Katılımcıların tamamı balkonun, kendileri için önemli ve gerekli olduğundan bahsetmiştir. Buna rağmen güvenlik kaygısı, zemin katta bulunan balkonun temizliği

endişesi ya da hali hazırda kullanılacak yeterli alan olmadığı için balkonlarını kapatmak zorunda kaldığını dile getiren katılımcılar olmuştur. Böylece, “Balkonunuz var mı?” sorusuna evet ya da hayır cevabı almanın; yaşanabilir konutun test edilmesi için yeterli olmadığı tekrar ortaya çıkmıştır. Araştırmaya konu edinilen yaşanabilir konut hakkı, birbirinden farklı bileşenlerin bir araya getirdiği bir bütündür. Herhangi bir parçanın eksik anlaşılması, konut hakkının basite indirgenmesi ve minimum ihtiyaca karşılık verecek biçimde anlaşılması riskini doğuracaktır.

3.2.2. Konutun Erişilebilirlik Durumu

Güvenlik, güvenilirlik, huzur gibi duygular ile anılan evin erişilebilir olmaması; mekanla kurulan ilişkinin doğrudan zedelenmesine yol açar. Engelli bireylerin yaşadıkları konutu erişilebilir kılmak amacı ile aldıkları önlemler ise herkes için eşit ve yaşanabilir konut hakkının ihlalidir. Konutlar, daha üretim aşamasında erişilebilir tasarlanarak engelli bireyi maddi ve manevi yükten korumalıdır. Araştırma evrenini oluşturan konut yapılanması, konut içi erişilebilirlik açısından eksik görünmektedir.

“Pencere kollarına tekerlekli sandalyeden yetişemem, gerçi açmak için bir şeylerle ittiriyorum ama kapatmak için başkası gerek.” (K6) Imrie, çalışmasında tıpatıp aynı durumdan bahsederek katılımcısının *“Belli ki penceremi açmaya ihtiyacım olmadığı varsayılmış”* sözünü aktarmıştır (Imrie, 2004: 750). Bu aktarım, teoride ‘detay’ görülen konut içi düzenlemelerin insan hayatına etkisinin ciddiyetini belirtmekte oldukça değerlidir. Kişinin istediği zaman havalandıramadığı bir evin ne seviyede yaşanabilir olduğu tartışmalıdır.

“Mesela arkadaşlar soruyor nasıl ampul değiştiriyorsun, bu yaşta oğluma değiştirtiyorum demeye çekiniyorum. Ben istiyorum bizim çocuklar gitsin okusun evlensin ama onlar da gidince ampul değiştirmeye tamirci çağıracağız herhalde.” (K11)

Erişilemez görünen bir diğer konut düzenlemesi ise mutfak ve tuvalet donatıları özelinde ortaya çıkmaktadır. Tekerlekli sandalye kullanıcısı katılımcılar (K2,K6,K9), tuvalet ve duşun birbirine yakınlığından ve lavabonun yüksekliğinden şikayetçi olduklarını belirtmiştir. Katılımcıların bir kısmı, mutfağı yenileterek mutfak dolaplarının yüksekliğini değiştirdiklerini belirtmiştir.

“....Avrupa’da var bunlar. Ayarlanabilir raflar dolaplar yapıyorlar evlere. Herhalde çok pahalıdır ama en azından insanlar rahat rahat çayını kahvesini demliyordur.” (K9)

“Başka evlere bakınca yine en uygun TOKİ ama çok eksiklikler var yeterli değil. Önceden eşim yapıyordu bulaşık yerleştiremiyordum rafa. O ölünce değiştirdim kendime uygun yaptım.” (K3)

Şekil-2; K3 tarafından bahsedilen, tekrar yaptırdığı mutfak donatılarının görüntüsüdür. Konut üretimi ve dizaynı sırasında evrensel tasarım ilkelerinin kabulü, kişilerin gündelik pratiklerini gerçekleştirebileceği bir konutta yaşamasının en temel gerekliliklerinden biridir. Bu doğrultuda standart sağlam beden için üretilen TOKİ konutları, erişilebilirlik düzenlemelerini kişinin sorumluluğu olarak bırakmıştır. Bu doğrultuda dikkat çeken düzenlemelerden ikisi Şekil-1 ve Şekil-2’de yer almaktadır.

Şekil-1: Katılımcının evin giriş kapısına eklediği elektronik kapı gözü

Şekil-2: Katılımcı tarafından mutfak dolabının altına eklenen ayarlanabilir dolap ayağı

K3, görüşmenin konut içi erişilebilirlik kısmında mutfak dolabı, ampul değiştirme gibi unsurların kolaylıkla tahmin edilebildiğini fakat dışarıdan fark edilmeyen, buna rağmen gündelik yaşamı etkileyen kimi konut sorunları deneyimlediğini belirtmiştir. Bu doğrultuda evin giriş kapısında yer alan kapı gözü, bu sorunlardan biridir. Normal olarak kabul edilen standart bir boy için tasarlanan kapılara, aynı standartta yerleştirilen diafonlar eşlik etmektedir.

Örneklerde yer alan düzenlemeler, eksik konut politikaları nedeni ile kişiye bırakılmasına rağmen; konut ile kira ilişkisi kuran engelli bireylerin ev sahibi tarafından engellenmesi riski de mevcuttur. Bu noktada erişilebilir konut unsuru, hukuki güvence ve ödenebilirlik unsurları ile bir arada değerlendirilmesi gereken bir boyut kazanmaktadır.

“Ne penceresi önceki evimde ışık düğmesine bile yetişemiyordum yine buna da şükür.”(K2)

Katılımcı, yaşadığı konutta ışık düğmelerinin eski evine oranla daha alçakta olduğunu ve bu düzenlemeden oldukça hoşnut olduğunu belirtmiştir. Söz konusu düzenleme, araştırmanın evrenini oluşturan 2 TOKİ sitesinden (etaptan) yalnızca biri için geçerlidir. Diğer konut bölgesinde ise ışık düğmeleri yerden yaklaşık 1 metre 50 cm yüksekte ölçülmüştür.

Araştırmanın başında temel alınan erişilebilirlik unsurlarından biri de asansördür. Araştırılan TOKİ konutlarında yer alan binaların tümünde asansör bulunmaktadır. Bu doğrultuda konut ile apartman arasındaki alanın erişilebilir olduğu yanılgısına düşülmemelidir. İlk olarak katılımcıların biri dışında tamamı, apartman içinde bulunan iki asansörden birinin sesli bildirim özelliği olduğunu, bu sayede rahatlıkla asansör kullanabildiklerini belirtmiştir. Fakat iki katılımcı tarafından kendilerinin kullandığı asansörün sıklıkla arızalandığı belirtilmiştir.

“Madem iyi bir şey yapıyorsun iki asansöre de koysana ses. Diğer asansör geliyor gidiyor elli kere bekliyorum benimki gelecek. Ne var ikisini farklı yapıyorsun.”
(K7)

Katılımcılardan birinin yaşadığı binada bulunan asansörde ise sesli bildirim bulunmamaktadır. Bu durum, TOKİ konutlarının standardı konusunda şüphe yaratmaktadır. Katılımcı, taşındığı günden bu yana yöneticiye asansör sorununu belirttiğini fakat site yönetiminden bir karşılık alamadığını belirtmiştir.

Asansör konusunda gözlemlenen bir diğer sorun ise apartmanlarda jeneratör bulunmamasıdır. Araştırma evreninin dışında kalan binaların büyük bir çoğunluğunda da jeneratör bulunmaması nedeni görünürlüğü zorlaşan bu sorun katılımcılar tarafından en yaygın söz edilen sorunlar arasında yer almıştır. Tekerlekli sandalye kullanıcısı katılımcıların tamamı, elektrik kesintisinin hareketlerini tamamen sınırladığını dile getirmiştir.

“TOKİ’lerde jeneratör yok. Önceden bu apartmanın üçüncü katında yaşıyorduk bu yüzden zemine geçtik. Gezmeye gittik geldik ışıklar yok ne inebiliyorsun ne çıkabiliyorsun arkaya tulumba gibi adam topluyorduk sokaktan. Akülü araba ağır, diğer sandalyeye geçiriyorlardı beni yukarı çıkarıyorlardı.” (K3)

Kişilerin hareketliliğini sınırlayan apartman özelliklerinden biri, kaygan zemindir. Yağışlı günlerde apartmana girip çıkılması ya da apartmanın yeni silinmiş olması, yerlerin ıslak kalması sonucunu doğurabilmektedir. Bu durum, hem görme engelli hem de ortopedik engelli katılımcılar tarafından belirtilerek sık sık düşme tehlikesi yaşadıkları öğrenilmiştir. Mermer zeminin kaygan hale gelmesi kolaylıkla mümkündür. Bu noktada apartmanın halı ya da merdiven kaplama türleri oldukça ulaşılabilir çözümler olacaktır.

“Apartmanda kayma sorun. Bizim tam kapıdan girişte ben iki defa düştüm. Birinde ayağımı kırdım. Herhalde orayı ters yapmışlar. Tırtıklı yerini kayacak şekilde yukarı doğru yapmışlar halbuki kaymasın diye yan yapmaları lazım.” (K2)

Apartman zemini, ıslak ya da kaygan olmasa dahi merdivenlerde kaza riski bulunmaktadır. Katılımcılardan hiçbirinin yaşadığı binada merdiven başlangıç ve bitişini belirten hissedilebilir yüzey bulunmamaktadır. Zemine uyarıcı olmak üzere hissedilebilir kabartma eklenmesi veya merdiven kenarlarına başlangıç ve bitiş işaret eden kolluklar eklenmesi kolay fakat etkili bir çözüm olacaktır.

Konut içi erişilebilirlik kapsamında değinilmesi gereken son özellik olan rampa, genellikle konut dışı bir unsur olarak akla gelir. Öte yandan, kapılar arası yükselti ve çıkıntı bulunan konutlarda rampa bir zorunluluktur. Tekerlekli sandalye kullanıcısı katılımcıların tamamı, evlerine kendi çabaları ile rampa eklediklerini belirtmiştir. Katılımcıların bir kısmı Şekil-3 ve Şekil-4 ile gösterilen sistemleri satın alarak kapı geçişlerine ekletirken bir kısmı da buna yönelik bütçe ayıramayacaklarını bu nedenle geçişlere mukavva yapıştırmak gibi önlemler aldıklarını dile getirmiştir. Bu durum, erişilebilirlik gibi temel bir insan hakkının üretilen bütün konutlarda dikkate alınmasının önemini hatırlatır niteliktedir.

Şekil-3: Konut içi rampa aracı

Şekil-4: Farklı bir evde konut içi rampa

3.2.3. Konutun Ödenebilirliği

Bu başlık altında, konut ile kira ilişkisi kuran katılımcıların ödenebilirlik yüzdesine (%30 yöntemi) ek olarak kira dışı ihtiyaçların karşılanabilirliği de değerlendirilmektedir. Konutu ev sahibi olarak kullanan katılımcılar için ise satın alma sürecinde ödeme güçlüğü ve kredi ödemelerinin konut dışı harcamalar ile ilişkisi aktarılacaktır. Ödenebilirlik, %30 oranı yöntemi ile incelendiği durumda öznel bir görünüm çizse de bu tez özelinde değerlendirilen sınırlılıklar gereği katılımcıların ödeme gücüne yönelik beyanı esas sayılacaktır. Yaşanabilir konutun diğer nitelikleri ile bir arada incelenecek olan ödenebilirlik unsuru; iş yerine uzaklık, yeşil alana yakınlık gibi konut kalitesi nitelikleri ile bağlantılı şekilde dikkate alınmalıdır (Esruq-Labin, vd., 2014). Katılımcı görüşmelerinden elde edilen verilerin değerlendirilmesi sürecinde; %30 yönteminin yanı sıra, ödeme güçlerine yönelik öznel düşünceleri eklenerek sonuçlar şeffaf ve ayrı bir biçimde aktarılacaktır. Bu şekilde kullanılan ödenebilirlik ölçümü yönteminin sınırlılıklarının olabildiğince aşılması hedeflenmiştir.

Son yıllarda döviz kurunda yaşanan değişimler, ülke dışından Türkiye’de konut alma oranını arttırırken Ankara, yabancıların en çok konut almayı tercih ettiği 4. il olarak kayda geçirilmiştir (Yanar ve Demir, 2022: 298). Ülke dışından artan bu talep, konut fiyatlarının artışında ciddi bir etki göstermiştir. Konutun ödenebilirliği niteliği ile doğrudan bağlantılı görünen bu veriler, talep ekseninde düşünüldüğü zaman konut ile hem satın alma hem de kiralama ilişkisi kuran kişilerin zor duruma düşmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu etkinin bir sonucu olarak konut fiyatlarının artması, kira ücretlerinin artması ile bir arada gerçekleşmektedir.

Knight Frank şirketinin raporuna göre Türkiye, 2022 yılında, bir önceki yıla göre konut fiyatlarının en çok artış gösterdiği ülke olmuştur (Global House Price Index, 2022). Bahsi geçen şirketin araştırmaları sonucu ortaya çıkan bir diğer bulgu ise 2020 yılında İstanbul ve İzmir ile birlikte Ankara’nın; dünya genelinde en yüksek konut fiyat artış oranına sahip olduğudur (Global House Price Index, 2020). Konut krizi olarak

değerlendirilebilecek bu durum, çeşitli araştırmalar bazında Ankara kentinde konut balonlarının bulunduğu sonucu ile değerlendirilmiştir (Korkmaz ve Akay, 2021). Katılımcılar; konut fiyatları nedeni ile söz konusu konut bölgesine “sıkıştıklarını” belirtmiştir. Katılımcıların tamamı farkı düzeylerde olsa dahi kredi, kira, fatura, ulaşım masrafı gibi konuta dair harcamaların kendisini zorladığını ifade etmiştir. Ödenebilirlik unsurunun sağlanamıyor olması, katılımcıların bir kısmı için aileye bağımlılık şeklinde sonuç vermektedir.

Katılımcıların 5’i kira vererek oturmaktadır. 5 kişi satın aldığı konutta 2 kişi ise aile evinde yaşamaktadır. Kirada oturan katılımcıların her biri, yalnızca kişisel gelirleri değerlendirildiği takdirde kira masrafına aylık gelirlerinin %30’undan çok daha fazlasını ödüyor durumdadır. Hane halkı içinde katılımcıdan ayrı olarak geliri bulunan bir başkası olduğu durumdaki katılımcıların konut kirası ise %30 sınırı bağlamında ödenebilir görünmekle birlikte fatura ve konut dışı giderler denkleme alındığı takdirde zorlandıklarını belirtmişlerdir. K5; konut kirası ile aylık geliri arasında yalnızca 800 TL olduğunu dile getirerek hane içerisinde çalışan tek kişi olduğunu söylemiştir.

“Burdan çıksak daha ucuz bir yer bulamayız. Çalıştığım yere ne diyeyim asgari ücret istesem beni çıkarır başkasını bulur. Ama ben başka işi bulamam kolay kolay.”
(K5)

“Artık özel eğitim kurumlarının servisi ücretsiz değil. Kira ve faturadan sonra peynir ekmek almaya anca para kalıyor. Çocuğu okula gönderemiyoruz. Okuyamazsa iş bulamaz, bizim kaderimize mahkum kalır.” (K6)

Kiralık konutlarda oturmayan katılımcılar ise iki temel başlık altında zorluk yaşamaktadır. İlk olarak, satın alma sürecinde aile ve akrabalar ile kurulan borç ilişkisi ikinci olarak ise bankalardan alınan krediler katılımcılar üzerinde ödeme baskısı yaratmaktadır. Satın aldıkları konutlarda yaşayan katılımcılardan iki tanesi aile yardımı

ile peşin ödediklerini belirtmiştir. Geri kalan üç kişi 5 yılı aşkın süredir konut kredisi ödemektedir.

Aile evinde kalan iki katılımcı ve konutu peşin satın alan iki katılımcı dışında katılımcıların tamamı; kredi borcu ya da kira borcu nedeni ile maddi zorluklar yaşadıklarını belirtmiştir.

“Abidinpaşa civarında biraz daha ucuz kiralar var. Ama o yokuşu karda kışta çıkamazsın. Bir de evleri görsen kotta, zemininde parke mermer hiçbir şey yok.” (K8)

Sosyal konut, mantığı gereği kentsel yoksulluğa kamusal bir müdahale gerektirir (Kunduracı, 2013: 54). Güncel olarak gözlemlenebilen projeler ve kentsel rantı artıran hamleler ise, bu mantık ile bağdaşmamaktadır. Katılımcı görüşmelerinin ödenebilirlik boyutu, açık bir şekilde ödenemez konut kiralara eşlik eden ve günden güne fahiş fiyatlara ulaşan faturaların, konut dışı giderlerin ve eğitim, sağlık gibi temel hak ihlallerinin bilgisi ile sonuçlanmıştır. Ödenebilirliğe ilişkin detaylı veriler, katılımcıların takdiri doğrultusunda ve sınırında aktarılmıştır.

“Devletlerin konut sektöründen geri çekilmeleri ve ayrıca konutun bir meta ve finans varlığı olarak kabulü ile bir sosyal hak olan elverişli konut hakkı ihlal edilmektedir.” (Rolnik’ten akt. Uzunçarşılı Baysal, 2012)

Sosyal konut, konutun ödenebilirlik unsurunu doğalında olumlu yönde etkileyen bir sistemdir. Öte yandan; konutun, düşük maliyetli olması ödenebilir olduğu anlamına gelmemektedir. Katılımcı görüşmeleri; kentin ciddi bir kısmına kıyasla daha düşük konut satış fiyatları ve kira ücretleri olan Gültepe Mahallesi’nde yer alan konutların istihdam alanından dışlanan ve dezavantajlı hale getirilen kişiler için ödenebilir olmadığını kanıtlar niteliktedir.

3.2.4. Hukuki Güvencenin Varlığı

Katılımcı görüşmelerinden önce, araştırmacı tarafından hukuki güvencenin varlığı büyük oranda ödenebilirlik unsuru ile ilişkilendirilmiştir. Görüşmeler sırasında ise, bu ilişkilendirmenin eksik olduğu ve birçok farklı etkileyeni olduğu anlaşılmıştır. Bu doğrultuda ödeme ilişkisi kapsamındaki hukuki güvence ve diğer etmenler ayrı ayrı ele alınacaktır.

Konut ile kira ilişkisi kuran katılımcıların büyük bir çoğunluğu, ev sahipleri tarafından her an evden çıkarılabileceklerini, bu durumun önünde herhangi bir hukuki engel olmadığını düşünmektedir. Bu endişenin; kira geciktirme olasılığı, konut üzerinde ev sahibinin takdiri dışında düzenleme yapılmış olması (büyük oranda erişilebilirliği artıracak düzenlemelerden bahsedilmektedir), ev sahibinin evi daha yüksek bir fiyata kiraya vermek istediği düşüncesi olmak üzere üç temel kaynağı olduğu tespit edilmiştir.

Birinci bölümde ayrıntıları aktarılan, kira artış oranına getirilen %25 sınırı; kirada oturan beş katılımcıdan yalnızca ikisi için etkili olmuştur. Diğer üç katılımcıdan biri 5 yıldan uzun süredir aynı evde yaşaması nedeni ile bu avantajdan yararlanma hakkı olmadığını düşünmüştür. Diğer iki kişi ise ev sahibinin “yapacak bir şey yok isterseniz çıkarsınız” benzeri cümleler ile %50 civarında kira artışını dayattığını belirtmiştir.

“Şimdi diyelim dava açtım bu artışa ya da ben kabul etmedim o bana açtı, yıllar sürecek mahkeme masrafı zaman kaybı falan uğraşamazdım.” (K11)

Kira üzerinde gerçekleştirilen, karşılanması zor olan artışlar; hukukun işleyişine yönelik çekince ve güvensizlikler nedeni ile katılımcılara dayatılmaktadır. Araştırmanın özünü oluşturan EKSHK Genel Yorum’u; devletleri, konut kullanıcılarının haklarını güvence altına alacak önlemler ile sorumlu kılmaktadır. Yorum’da aynı zamanda hukuki olarak korunması gereken konut kullanım biçimleri de geniş bir tanım ile ele alınmıştır. Bu kapsamda kira ve mülkiyetin yanı sıra işgal gibi biçimlere de yer verilmiştir (CESCR, 1992). Bu noktada devlet birimleri, konut kullanıcısı kişiler için gereken kolaylaştırıcı araçları sunmakla yükümlüdür.

Satın aldığı konutta yaşayan katılımcıların çoğunluğunun tapu belgesinde ismi yer almaktadır. Yer almayanların ise, oturduğu konutta hukuki güvence altında yaşamadığını düşündüğü ortaya çıkmıştır. Bu durum; boşanma ihtimali ve hak iddia eden akrabalar olmak üzere iki başlıktan kaynaklanmıştır. Bir katılımcının yakın zamanda eşi vefat etmiş ve çocuğu olmadığı için miras hakkının vefat eden kişinin kardeşlerine de geçtiği belirtilmiştir. Katılımcı; söz konusu kişilerin kendini evi satmak için zorladığını ve dava açtıklarını belirtmiş, konutun geleceği hakkında kaygı duyduğunu dile getirmiştir. Katılımcılardan bir diğeri ise, evli olduğu kişi için: *“Çocuklar da dedi tapuyu anneme geçir diye ama ev benim olursa onu boşarım diye korkuyor. Şimdi bir şey yapamam.”* ifadesini kullanmıştır. Bu örnek, konut hakkının nedenli bireysel algılanması gereken bir hak olduğunu gözler önüne sermektedir. Her bir bireyin, bağımsız yaşam ilkeleri doğrultusunda yaşanabilir konuta erişimi, hukuki güvence bakımından sağlanmalıdır. Uluslararası ve ulusal mevzuatın gerektirdiği yükümlülükler çerçevesinde bu hakkın ideal bir biçimde korunması ve gerçekleştirilmesi rolü devletindir.

Konut hakkının sürdürülebilir şekilde gerçekleşmesi adına zaruri bir unsur olan hukuki güvence; birbirinden farklı birçok sebep nedeni ile eksik görülmektedir. Bireysel farklılıklar ve özneler dikkate alınarak yapılacak düzenlemelere ek olarak bütün bir hukukun uygulanmasına ilişkin düzeltmeler yapılması oldukça gereklidir.

3.2.5. Kültürel Yeterliliğin Sağlanması

Kültürel yeterlilik unsurunun doğası gereği, araştırmanın bu kısmının iki farklı kapsamda değerlendirilmesi kararlaştırılmıştır. İlk olarak kişinin sosyal ve kültürel özellikleri bakımından konut yapısının gündelik ihtiyaçları karşılama oranı test edilecektir.

Hecht, Welsch ve diğerleri araştırmaları kapsamında kişisel alanı (*personal space*) “*izinsiz girişlerin rahatsızlığa ve uyarılmaya neden olduğu, kişinin etrafındaki alan*” şeklinde tanımlayarak bu alanın özelliklerinin cinsiyet gibi değişkenler ile biçimlenebileceğini ifade eder (Welsch, vd., 2019: 3). Kişisel alanı konut çalışmaları ile incelemiş olan çalışmalar, sosyo-kültürel özelliklerin konut üretiminde dikkate alınması gerekliliğinin altını çizmiştir (Ozaki, 2002; Elias ve Cook, 2016). Ozaki; araştırmasında kültürü, “*görece organize bir sistemde paylaşılan anlamlar bütünü*” anlamında kabul ederek konut üzerindeki kesin etkisini ele almıştır (Ozaki, 2002: 209). Ozaki’nin kabulü, bu araştırma özelinde engelli bireylerin aile veya arkadaşlar ile dahi olsa paylaştığı konutlarda ‘farklı anlamlara’ ve ‘kişisel alana’ yönelik ihtiyaçlarının gerçekleştirilmesini anlama yolunda önemlidir.

Konut, kişisel alanın ve bireysel değerlerin bütünü ile saygı duyulacağı özel bir mekan olarak değerlendirmeye açık olsa dahi, yalnız yaşamayan insanlar için bu alan tehlikeye açık haldedir. Konunun, psikoloji ve sosyoloji gibi alanlar ile incelenmesi hem bu araştırmanın hem de araştırmacının bilgisinin sınırı dışında kalacaktır. Bu doğrultuda diğer etkileyenler dışarıda bırakılarak somut veri elde etme çabası dahilinde katılımcılara “Kendinize ait bir odanız var mı? Evde kendinizi rahat ve özgür hissediyor musunuz?” sorusu yöneltmiştir.

“*Odaları çocuklar kaptı biz kaldık salonda. Tabi odamız var da çocuklar orda yattıyor. Küçük oğlan da oda istiyor salonu böleyim perdeyle diyorum kabul etmiyor.*”
(K2)

“*Yok bazen salonda yatıyorum yalnız kalmak için bazen ablam kapıyor orayı da. Ev kalabalık ben yurda çıkayım diye de düşündüm ama orda da tek kişilik oda yokmuş.*”
(K12)

Salgın sonrasında değişen konut ve mimari çalışmaları da, kendine ait bir odanın değerini vurgular niteliktedir. Çalışmak, sosyalleşmek, yalnız kalmak gibi ihtiyaçların

kimi konutlarda karşılanmasının mümkün olmayışının görünür hale gelmesi; çözüm arayışını hızlandırmıştır (Güney Yüksel, 2022: 94-96). Mimari, zaman ve kültüre göre değişebilen canlı bir alandır. Bu değişime, yaşanabilir konut hakkının anlaşılması ve her bir birey için eşit derecede talep edilmesi eşlik etmelidir.

Kültürel yeterliliğin bir diğer kapsamı ise konut çevresi ile bağlantılı ortaya çıkmaktadır. Kent, içinde bulundurduğu unsurlar ile bir bütündür ve kentin özellikleri ile konutun özellikleri diyalektik bir ilişki içerisinde. Kentsel dönüşümün yoğun ilgisine maruz kalan Altındağ, bu ilişkinin iki yönünü de gösterebilecek bir alan olmuştur (Özgül ve Güler, 2020). Bir yanı estetik gelişime tabi tutulan Gültepe Mahallesi'nde yeni binalar yükselerek küresel kentin görünümü güçlendirilmiştir. Madalyonun öteki yüzü ise yüksek binalardan ve site güvenlik kapılarından çıkıldığında karşılaşılan kentsel yoksulluktur.

Altındağ'ın, Ankara'nın ilk gecekondulaşan bölgesi olduğu bilinmektedir (Mercan ve Şen, 2020: 603). Eski kent merkezine oldukça yakın olan Altındağ; aynı zamanda müze, hastane, tiyatro gibi yapılara da yakındır. Bu doğrultuda kent kültürü ve tarihi ile bağı yakından gözlemlenebilen mekanın dönüşümünde son yıllarda TOKİ'nin ve soylulaştırma politikalarının ciddi bir etkisi olmuştur.

Türkçe'de “nezihleştirme, seçkinleştirme” gibi çeviriler ile de karşılanan soylulaştırma, eski/ tarihi kentsel mekanlarda bulunan mahalle veya bölgelerin alt sınıf sakinlerinin yerini orta sınıf konut kullanıcılarının alması şeklinde özetlenebilir (Şen, 2005). Soylulaştırma, Özden'in tanımı ile “*alana yeni gelen nüfusu*” tarif etmektedir (Özden, 2008: 174). Soylulaştırmanın; “*tarihi semtlere ağırlık verdiği*” kabulü ile yola çıkan Perouse, sürecin kimi zaman “*biz bize yaşam anlayışı ile sonuçlanabileceğini*” belirtmiştir (Perouse, 2006: 86). Gültepe Mahallesi'nde ise konut piyasasının başat aktörlerinden olan TOKİ tarafından üretilen konutlar, bahsi geçen biz bize yaşam ile bağlantılı şekilde gözlemlenememektedir. Katılımcılar tarafından bir portresi çizilen

mahalle ve komşular, bir arada görünmemektedir. Uzunçarşılı tarafından “*apartman medeniyeti*” olarak tanımlanan kentsel dönüşüm sonrası durum (Uzunçarşılı Baysal, 2012: 3); Gültepe Mahallesi özelinde medeniyetin soğuk ciddiyetini alarak kimi yönleri ile tartışmalı olan fakat katılımcıların bir kısmı tarafından özlemle anılan mahalle kültürünün gözden kaybolduğu bir alan olarak kabul edilebilecektir.

“Arada apartmana, markete falan girip çıkarken rastladığım insanlar var. Bazen kapı tutan yardım eden oluyor ama buradaki apartmanlarda pek olmaz aşure dağıtsın geçmiş olsun gelsin.” (K10)

“Belediyenin kulübünden arkadaşlar var ama ev oturmalarına pek çağırmazlar. Birçok insan tekerlekli sandalyeyle evine girilsin yerler kirlensin istemiyor.” (K3)

Araştırma evrenini oluşturan her iki site içerisinde de ortak sosyalleşme alanları bulunmamaktadır. Çok katlı ve çok binalı TOKİ konutları içerisinde, kişilerin karşılaşma alanları oldukça sınırlıdır. Bu eksiklik, mahalle kültürü üzerinde olduğu kadar bir aradalık ve dayanışma hisleri üzerinde de zedeleyici etki yaratabilecektir. Konut hakkı ihlallerinin dile getirilmesi ve iyileştirici mekanizmaların talep edilmesi bu şekilde zorlaşabilecektir.

“Belediye ana caddeyi tuzluyor. Site yönetimi içerideki sokakları tuzluyor. E benim kapımın önünü tuzlayan yok? Apartmanla sokak arasındaki yeri tuzlamazsan ne yapayım ben sokağa ısınlanayım mı? Yüz kere arıyorum her kış. Aslında sitedeki diğer engellileri tanısam hep birlikte şikayet etsek bir yere belki daha etkili olur bilmiyorum.” (K3)

Soylulaştırılan Altındağ’da TOKİ, eski sakinlerini sınır dışı ettiği Gültepe Mahallesi’ne, yeni sakinlerini aşamalı şekilde yerleştirmiştir. Mahallenin “güvensizliği” sona erdirilmeden kurulan etaplar, alt gelir gruplarına yönelik olma iddiasıyla adeta bir çizim oyunuymuşçasına mekanın ortasına yerleştirilmiştir. Son yıllarda yapılan yeni siteler ise yeni yeni yerleşen söz konusu alt gelir gruplarını konut fiyatlarına yönelik

etkileri ile sindirmeye başlamış ve mahalle kültürü üzerinde görünür etkiler doğurmuştur. Çizilen resim ve katılımcı beyanları; Gültepe'nin 'ne orada ne burada' konumlandığı, eski Ankara'nın yeni etkilere düzensiz politikalar ile kırılan hale getirildiği varsayımını güçlendirmektedir.

“Sokağa bir çıkıyorsun sağında yıkık dökük binalar, oradan geçmek istemiyorsun tabi özellikle akşam vakti. Öbür gün Orkide'nin (sitesinin) önünden geçiyorsun kapıdan çıkanlar sana böcek gibi bakıyor bunlar hala burada mı yaşıyor dercesine. Bazen biri yardım edeyim kaldırımı çıkarayım seni falan diyor sanki hayır kurumuna bağış yapmış gibi gururla. Ben hemen çıkarsan da inemem bacım eksik olma diyorum tabi bir bozuluyor.” (K9)

“Burayı yoksula engelliye yönelik yaptılar sözde, bir ton reklam yaptılar proje için. Biz bir şekilde aldık kredi borç harç ama artık öyle değil. Bir çık bak dışarı yeni sitelere yarisının son model arabası var. Sağ tarafta da insanların yemeye ekmeği yok.” (K1)

3.3. Konut Çevresine Dair Bulgular

Rapaport konutu; konut çevresinden bağımsız anlaşılamayacak, konut sistemini hem fiziksel yönleri hem de komşuluk ilişkileri ile etkileyen bir kavram olarak sunmuştur (Rapaport, 1977). Amerigo ve Aragones ise bu etkiyi daha somut hale getirerek konut çevresinin; konut, semt²⁷ ve komşulardan oluştuğunu kabul etmiştir (Amerigo ve Aragones, 1997: 48-49). Araştırmanın bu kısmına kadar, konut çevresinden ve Altındağ TOKİ çevresinden belirli oranda ve ilgili konu dahilinde bahsedilmiştir. Bu kısımda ise yaşanabilir konut unsurları arasında yer alan mevki ve erişilebilirliğin konut çevresindeki mevcut etkisi değerlendirilecektir. Konut çevresinin değerlendirmeye dahil edilmesi, yaşanabilir bir konut için kaçınılmaz görünmektedir.

²⁷ Araştırmada yer alan 'neighborhood' kavramı; semt, mahalle, çevre gibi anlamlar ile çevrilebilir.

Değerlendirme sırasında; konut hakkına dahil olan konut çevresinin tasarımı ve planlaması üzerinde durulacaktır. Bu doğrultuda belediye ve TOKİ başta olmak üzere kamu tüzel kişilerinin Gültepe Mahallesi'nde konut üretimi ve konut çevresine yönelik politikalarının görünür hale gelmesi amaçlanmaktadır.

“Az sayıda profesyonel tasarımcı, ayrımcı olmayan ve engelli bireylere de hitap edebilen yeni formlar yaratma vizyonuna sahip olmuştur” (Lifchez, 1987: 3). Son olarak, Lifchez tarafından bahsedilen vizyonun; konut hakkının gerçekleştirilmesi sürecinde yetki aşimleri gözlemlense dahi ortak özneler olarak yer alan belediye ve Toplu Konut İdaresi bünyesinde bir tercih değil zorunluluk olarak kabul edilmesi hedeflenmektedir.

3.3.1. Konum Etkeni

Konutun konumu, başlı başına bir konut unsuru olmasının yanında çeşitli etkileyenler nedeni ile diğer yaşanabilir konut standartlarına temas eder. Konum; ödenabilirlik, erişilebilirlik, kültürel yeterlilik ve hizmet altyapısı gibi unsurlar ile karşılıklı etkileşim halindedir. Katılımcılara; “ Erişilebilir şekilde tasarlanmış sosyal konutlar mevcut olsaydı bu konutlarda yaşamayı tercih eder miydiniz? Konumu sizin için fark eder miydi?” sorusu yöneltilmiş ve her birinin erişilebilir konutta yaşamayı tercih edeceği fakat konumun bu cevabı etkileyebileceği ortaya çıkmıştır. Katılımcıların tamamı Pursaklar, Çubuk gibi merkeze uzak yerlerde yapılacak erişilebilir sosyal konutlarda yaşamayı tercih etmeyeceklerini belirtmiştir. Alınan cevaplar, konumun önemini teyit eder niteliktedir.

“Konum ev için en önemli şey. Evin içini bir şekilde ezberlersin asıl sorun dışarı çıktığında ne olacak.” (K4)

Görme engelli katılımcılar, çok sayıda yere hafıza ve ezber yolu ile gittiklerini ve konut çevresinin kolay anlaşılabilir olmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Bir

katılımcı örnek olarak, evden markete giderken karşıdan karşıya geçme gereği olmamasını tercih ettiğini dile getirmiştir. Bir diğer katılımcı ise çocuğunun gitmek istediği liseye konum nedeni ile birçok aktarma gerektiğini, kendisi de görme engelli olan çocuğunun bu yolda zorlanacağını bildiklerini ve bu yüzden eğitim kalitesi daha düşük bir liseye kayıt yaptırdıklarını belirtmiştir.

“Tek yolu Bahçeli’ye taşınmaktı. Biliyorsundur oradaki kiralari, mümkün değil. Metro hattına yakın yaşamak istedik Kurtuluş civarında da ev baktık ama taşınma masrafı, yeni bir yere alışma falan gözümüzde büyüdü.” (K8)

Tekerlekli sandalye kullanıcısı katılımcıların tamamının ise; kente uzaklık fark etmeksizin metro hattında yer alan bir semte taşınmayı tercih edeceği bilgisi edinilmiştir. Görüşmelerin bu bölümünde katılımcıların konumunu avantajlı olarak gördükleri yerlerin tamamı raylı sistem yakınında bulunmaktadır. (Kurtuluş, Emek, Eryaman, Koru gibi semtler katılımcıların çoğunluğu tarafından dile getirilen yerler olmuştur.) Bu seçimin detayları, kent içi ulaşım kısmında aktarılacak olan raylı sistem etkisidir.

“Eryaman’da bile yaşasam Kızılay’daki işime daha erken giderim. Açıp baksan Altındağ Kızılay’a daha yakın. Ama öyle olmuyor işte. Buraya yatırım yok. Denetim yok. Otobüs bir gelir bir gelmez. Dolmuş desen kafasına göre.” (K7)

Katılımcılardan ikisi ise, konum fark etmeksizin Çankaya Belediyesi sınırlarında yaşamayı tercih edeceklerini çünkü engellilere yönelik bilincin refah seviyesi yüksek yerlerde daha yüksek olduğunu belirterek Belediye hizmetlerinin de daha geniş olduğunu düşündüklerini dile getirmiştir. Belediye sınırlarına yönelik katılımcılar tarafından yapılan yaygın bir yorum da, ihtiyaç duydukları hizmetler için Altındağ Belediyesi yerine Ankara Büyükşehir Belediyesi’ni tercih etmeleri olmuştur. 4 Katılımcı; rampa, sarı şerit, esnaf şikayeti ya da ulaşım gibi sorunları şikayet etmek veya bir hizmet talep etmek için doğrudan Büyükşehir Belediyesi ile iletişime

geçtiklerini belirtmiştir. Altındağ Belediyesi'nin engelli bireylere yönelik hizmetlerini yetersiz ya da sorunlu bulduklarını belirten bu katılımcılar, konutlarının konumu ile ilgili değiştirmek isteyecekleri ilk özelliğin Altındağ Belediyesi sınırlarından farklı bir yerde yaşamak olacağını ifade etmişlerdir.

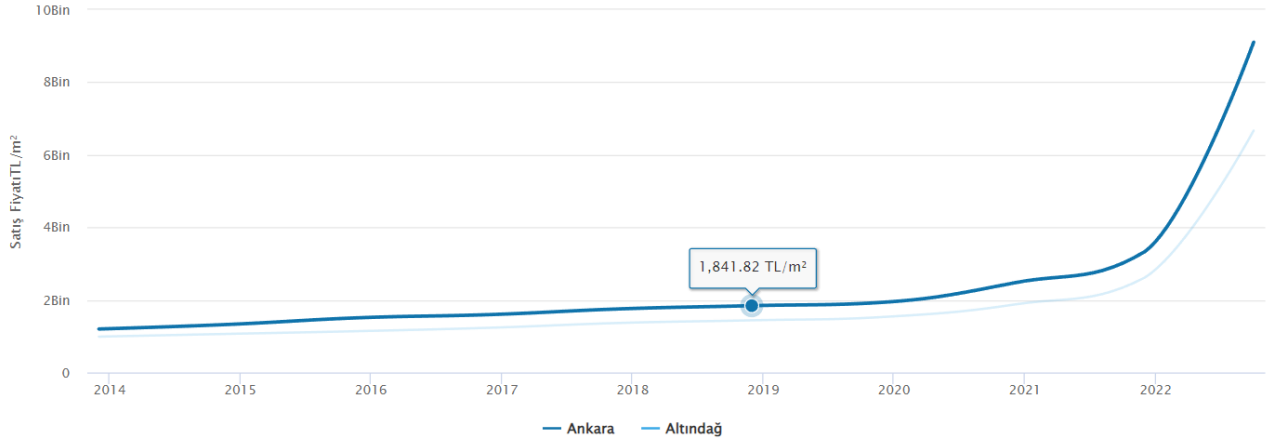
“Muhtarlığa girişte rampa yoktu. Mahallede rampasız bir yer görsem hemen Büyükşehir'e çekip resmini atıyorum. Çevre mahallelerde de yapıyorum bunu. Genelde gelip rampa yapıyorlar böyle. Bazı yerlerde zor ama bu kaldırımları çekip attım gelip yapmadılar daha.”(K2)

Konum aynı zamanda konut fiyatı üzerinde ciddi bir belirleyen olarak görülmektedir. Literatürde, konut fiyatlarının belirlenmesine yönelik birçok çalışma sonucunda fiyatı en çok etkileyen unsurlar arasında konum yer almıştır. Üçdoğru İzmir'de (Üçdoğru, 2001), Baldemir Muğla'da (Baldemir, vd., 2007), Cingöz İstanbul'da (Cingöz, 2011), Gül ve Yayar Mersin'de (Gül ve Yayar, 2014), Afşar ise Eskişehir'de (Afşar, vd., 2017) konut fiyatı belirleyeni üzerine çalışma yürütmüştür. 5 farklı kent üzerinde yapılan bu değerlendirmelerin tamamında konumun, konut fiyatı üzerinde ciddi bir etkisi bulunduğu gözlemlenmiştir. Ankara'da bu etki Kimi mahalleler için negatifken kimileri için ise pozitifdir. Altındağ; Bahçelievler, Kurtuluş, Esat, Ayrancı gibi semtlere kıyasla düşük konut kiralalarının bulunduğu bir bölgedir.²⁸ Öte yandan Altındağ'da da son iki yıl içerisinde ciddi bir fiyat artışı gözlemlenmiştir. Gitgide yükselen fiyat artışı, TOKİ konutları üzerinde de etkisini göstererek ödenebilirlik unsurunu zedelerken mahalleye yatırım yapılmasına yönelik bir etki gözlemlenmemiştir. Bu doğrultuda konum avantajı artmazken diğer unsurlara dair pozitif bir etki gerçekleşmemektedir.

Grafik-2: Altındağ Konut Fiyatları Artış Grafiği

²⁸ Emlak siteleri üzerinden yapılan değerlendirme, istisnalar bulundurabildiği gibi büyük oranda bu sonucu göstermektedir.

Altındağ - Satış Fiyatları Trendi

Grafik, Zingat Emlak Platformu’ndan alınmıştır.²⁹

Gültepe Mahallesi ve TOKİ bölgesinin konuma dair bir diğer dezavantajı ise güvenlik kaygısı üzerinde şekillenmektedir. Altındağ’da, yükselen illegal faaliyetler kimi araştırmacılar tarafından değerlendirilmiş ve suç oranları incelenmiştir (akt. Mercan ve Şen, 2020: 620). Bölgenin ekonomik eşitsizlik ve fırsat eşitsizliği gibi nedenler ile kriminalize edildiği güçlü bir argüman olsa dahi, bu araştırma özelinde yalnızca katılımcıların güvenlik hissi değerlendirilecektir.

“Zaten akşam 9’dan sonra dışarı çıksan sokakta 5 kişiyle belki denk gelirsin. Karşıdaki yıkıntı var ya, orada içenler olur anca. Oradan da geçmem tabi. Bu yüzden akşam 8’i geçirdiysem bir arkadaşım da kalırım. Kalamıyorsam da babam alır beni duraktan.” (K12)

“Ben 20 yıldır alışığım gidecek yol bulurum ama çocukları hayatta salmam akşam. Yazın sitenin içerisinde parka inelim diyorlar. Ona da belli bir saate kadar tamam ne olur ne olmaz.” (K6)

3.3.2. Konut Çevresi Erişilebilirlik Değerlendirmesi

TS standartları; konut çevresini yakından ilgilendiren kaldırım, rampa ve yollar üzerinde detaylı düzenleme bulundurmaktadır. Araştırma konusu TOKİ bölgesinde bu

²⁹ Daha fazla detay için bkz: <https://www.zingat.com/altindag-bolge-raporu>

düzenlemelerin nadiren karşılandığı gözlemlenmiştir. Somut ölçümlere dayanan kaldırım eğimi, kot farkı ve kaldırım genişliği; Gültepe Mahallesi'nin büyük bir kısmında uygulanmamıştır. İlgili standartlar; kaldırım kesitinde eğimin %2'den az olmasını ve kot farkı ile ayrıldığı yola minimum 150x150 genişliğinde rampalar ile bağlanmasını gerektirir. Ek olarak, TS standartlarına göre; görme engelli bireylerin erişimini sağlama amacı ile yaya yolu, araç yolu ile hissedilebilir yüzey veya korkuluk yapılarak ayrılmalıdır.

Araştırma konusu TOKİ etaplarında, etapların etrafını saran sokak ve caddelerde, etaplar ile pazar, eczane gibi hizmetler arasında bulunan yollarda yapılan gözlem sonucu; kaldırım yüksekliği TS standartlarının oldukça üzerindedir. Tekerlekli sandalye kullanıcısı katılımcıların tamamı, kaldırım kullanmaktan kaçındıklarını belirtmiştir. Kaldırımlarda nadiren de olsa rastlanan rampaların eğimi TS standartlarına uymamaktadır. Bu doğrultuda katılımcılar, yalnız başlarına ulaşım sağlarken kaldırımdan nadiren yararlanabilmektedir. Bu durum, araç yolu olan bütün sokaklarda güvenlik tehlikesi yaratmaktadır.

“Yunus Market’e giderken bak oralar çok kötü. Akülü arabayla çıkamazsın imkansız. Diğer sandalyeyle kendini ittire ittire bazen, hızlı gireceksin rampaya yavaş girerken çıkamazsın.” (K2)

“Kaldırım genişliği yeterli de kaldırıma çıkmak sıkıntı. Burada hiçbirimiz kaldırım kullanmıyoruz. Yüksek kaldırıma çık in mümkün değil.” (K3)

“Apartman çıkışındaki rampaya bak oradan araba (akülü araba) bir kaysa bahçeye uçarsın. Oraya bir demir dedim kenara yapmıyor site. Kendi imkanın varsa yaptırabilirsin.” (K5)

“Kaldırımdan gidemem yanından gidiyorum, resmen ölümle savaşıyorsun. Arabalar korna çalıyor kaldırıma çık diye bağırın var nasıl çıkarsın düşünmüyor tabi.” (K6)

Kaldırımlar, yaya ulaşımında serbest mobilite sağlanmasının temel araçlarından biridir. Kapsayıcı olmayan kaldırım düzenlemeleri, tüm bireyler için tehlike barındırmaktadır. Bu kapsayıcılığın önündeki en büyük engeller ise kaldırım işgalleri, kaldırımın yapısındaki bozulmalar ve ağaç, elektrik direği gibi unsurlardır. Kaldırımlarda bulunan sarı şeritlerin ağaç, büfe, çukur gibi engeller ile kesintiye uğraması Ankara kentinde yabancı olunan bir durum değildir (Pelit ve Polat, 2021).

Şekil-5: Mahallede bir sarı şerit kesintisi

Şekil-6: Mahallenin farklı bir sokağında sarı şerit kesintisi

Sarı şeritlerin bu tarz engeller içermesi, görme engelli bireylerin yaya ulaşım güvenliğini riske atmaktadır. Yalnızca sarı şeritler değil, aynı zamanda kaldırımın tamamında karşılaşılan engeller, tekerlekli sandalye kullanıcılarının da ulaşımını imkansız hale getirmektedir. Yaya ulaşımı için hem bir ihtiyaç hem de zorunluluk olan kaldırımlar, konut çevresi erişilebilirliğini büyük oranda zedeleyerek kaldırım kullanıcılarını riske atmakta, kaldırımdan dışlanan kişileri ise kaza riski altına sokmaktadır.

“Ağaç çıkıyor ağaç kesilmiş çukuru çıkıyor. Kaldırımla diyalogum yok benim. Araba (akülü araç) takılır orada zaten seni pat atar.” (K2)

“Yaya geçidi pek yok burada. Kırmızı ışıktaki karambole durunca geçiyorsun. Şimdi yeni bir çizgiler koydular şu TOKİ’ye girerken yeni oldu onlar.” (K1)

Temel erişilebilirlik değerlendirmeleri içerisinde yer alan kaldırımın kesintilerine sarı şerit kaplamasının kesintileri de eşlik etmektedir. Su ile teması sonucunda kayganlaşan sarı şerit kaplaması, son bir yılda Ankara Büyükşehir Belediyesi ve Çankaya Belediyesi tarafından yapılan çalışmalar ile kaldırılmaya başlanmıştır. Yıllardır ciddi tartışmalara yol açan ve kullanışsız bu şerit kaplamaların kaldırılması bir kazanç olarak görülse de kaldırılan kolaylaştırıcı aracın yerine yenileri getirilmediği sürece olumlu bir sonuç ile karşılaşılamayacaktır. Altındağ semtinde kimi bölgelerde sarı şeritler kesilirken kimilerinde aşınmıştır, birçok yerde ise hiç bulunmamaktadır. Gültepe Mahallesi ve çevresinin, bordür taşı ya da benzeri kaymaz, hissedilebilir bir yüzey ile kabartma yola ihtiyacı bulunmaktadır. Bu şekilde mahallede yaşayan görme engelli bireyler, erişilebilirlik hakkı ve bu doğrultuda konut hakkından yararlanabilir hale getirilmelidir.

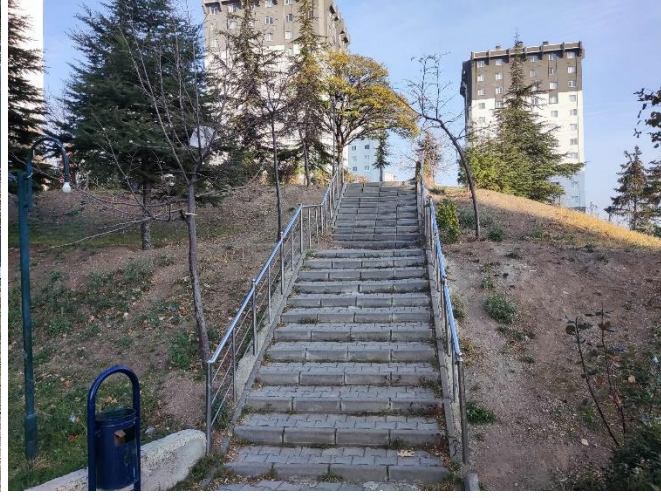
“Baston seni bir yere kadar götürür, ezbere gidersin. Ama hissedilebilir yüzey şart. Bir tek sokaklar için de değil, kamu binalarında, sinemada, okulda her yerde olmalı. Tabi bu önceden yaptıkları buz pateni gibi olanlar değil.” (K10)

Sarı şerit, rampa gibi erişilebilirlik özelliklerinin dikkate değer bir boyutu daha bulunmaktadır. Kentin tamamında sıkça bulunması gereken bu özelliklerin yokluğu, engeli oluşturan politikanın ta kendisidir. Bu yokluk, doğrudan yaya ulaşımının kısıtlanması anlamına gelmektedir. Her birey, her nereye gidiyor olursa olsun tercih ettiği yolu kullanabilmelidir. Sağlamcı bir ideoloji eşliğinde oluşturulan erişilebilirlik unsurları, engelli bireylerin haklarını kısıtlamaya ve hareketlerini engellemeye devam edecektir. Kaldırım ve yollara yerleştirilen hissedilebilir yüzeylerin ve rampaların mevcudiyeti ve dağılımı da bu engelleme kapsamında yer almaktadır. Gültepe Mahallesi’nde katılımcılar tarafından en sık kullanmaları gerektiği söylenen sokak ve rotaların çoğunluğunda ne hissedilebilir yüzey ne de rampa bulunmaktadır. Bu

unsurların, belirli ve yakın sıklıklarda düzenlenmeyiş hali, engelli kişiye belirli bir yolu dayatmak ile sonuçlanmaktadır.

Şekil-7: Apartman arka girişi

Şekil-8: Site içi sokak geçişi

Katılımcıların kimi zaman yolunu uzatan kimi zaman ise tercih ettiği yolu imkansız hale getiren bu politika, katılımcıların konut ile kurduğu ilişkiyi de doğrudan etkilemektedir. Bir katılımcı, zorlanacağını bildiği için bazen ne kadar istese dahi pazara gitmediğini ve bu yüzden market alışverişinin daha masraflı hale geldiğini belirtmiştir. Bir diğer katılımcı ise içinde yaşadığı sitede hissedilebilir yüzey bulunmaması nedeni ile eve giriş çıkışlarında yolunun yaklaşık 10 dakika uzadığını dile getirmiştir.

“Eşim yaptı buralara rampa. Her yerde yok. Arabaya bindiğim yere yaptı apartmanın önüne yaptı. Yönetim uygun değil dedi görüntüyü bozuyor rampa dediler. Çamaşır asınca bozulmuyor görüntü. Kapıdan gelirken çıktığın rampayı eşim yaptı. Çimentoyu falan aldı, burada başka bir engellinin kapısına da yaptı hatta.” (K3)

“Kaldırımında belli yerlerde rampa var. şuradan şöyle uzatıyorum yolu (Yaklaşık 50 metre). Rampa var da yol uzuyor çöpün oradan giderken var mesela ama kapı önüne yapmamışlar.” (K11)

Hissedilebilir yüzey, sarı şerit ya da kılavuz yolu olarak bilinen kaplamaların var olduğu yerlerde de sorunlar ile karşılaşılabildiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Aynı ihtimalin rampalar için de geçerli olduğu belirtilmiştir. Katılımcılar, birçok

rampanın genişliğinin kendi tekerlekli sandalye ya da akülü aracı özelinde yeterli olmadığını belirtmiştir. Katılımcılar, gün içerisinde izleyecekleri rota doğrultusunda araç seçmek zorunda kaldıklarını dile getirerek daha önce gitmediği yerler için ise erişilebilirliklerine yönelik endişe duyarak yola çıktıklarını dile getirmiştir.

“Kaba taslak, yaptım oldu zihniyeti var. Bu kılavuz yollar tamamıyla bitik. Tam baston çizgisi olarak yapılmamış. Baston bunlara tam olarak oturmuyor.” (K4)

Sarı şerit ve rampa gibi özelliklere dair son olarak altı çizilmesi gereken konu; bu unsurların yalnızca yapılmasının yeterli olmadığıdır. Şeridin kayganlığı, rampanın yüksekliği ve eğimi gibi veriler ile katılımcıların dile getirdiği spesifik şikayetler bu gözlemi güçlendirmektedir. Gereken ise, kentin düzenlenmesi sürecinde kent hakkının da önemli bir bileşeni olan katılım hakkının kullanılabilir hale gelmesidir. Engelli bireyler, kendilerini doğrudan etkileyen konularda karar alıcı hale gelmelidir. Aksi takdirde, her ne kadar “engelli dostu” niyeti ile proje ve politikalar üretilse dahi öznelere dışlandığı üretim süreçleri başarısız olmaya mahkum kalacaktır.

3.3.2.1. Sosyal ve Kültürel Etkinliklere Erişim

Yaşanabilir konut hakkı doğrultusunda her bir bireyin sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayabilecek konum ve erişilebilirlik yeterliliğine sahip bir konutta yaşama hakkı bulunur. Araştırma konusu olan Gültepe Mahallesi’nde, katılımcıların ihtiyaç duyduğu ya da talep ettiği kültürel hizmetlerin büyük bir kısmına ulaşamadığı tespit edilmiştir. Katılımcıların büyük bir kısmı, sosyal aktiviteler için ilçe değiştirmek zorunda olduklarını belirtmiştir. Bu değişiklik; en yakın mesafede Cebeci’ye, çoğunlukta ise Kızılay’a gitme yolu ile gerçekleşmektedir.

Katılımcıların, bulunduğu konut çevresinde sosyal ve kültürel etkinliklere erişememesi sonucunun iki temel neden doğrultusunda yaşandığı gözlemlenmiştir. İlk olarak, Gültepe çevresi ve Altındağ ilçesinde kısıtlı sosyalleşme imkanları bulunduğu

belirtilmiştir. Katılımcılar; sosyal ve kültürel aktivite kısıtlılığında söz ederken sık sık sinema, kafe, restoran gibi mekanları dile getirmiştir. Katılımcıların bir kısmı ise kütüphane, sergi gibi alanların yakında olmasını istediklerini ifade etmiştir. İkinci olarak ise, var olan mekanların fiziksel erişilebilirliğe uygun olmadığı aktarılmıştır. Hali hazırda kısıtlı imkanların olduğu bir mahallede, aynı ilçe içerisinde gidebilecekleri mekanların çoğunlukla erişilebilir olmadığı belirtilmiştir.

“Yok sosyalleşme yok burada. Bir kahve içecek yer bulamazsın. Bir kere benzinliğe gittik kahve almak için.” (K9)

“Yaşadığım yerde sesli betimleme filmler oynatan bir sinema olsun isterdim. Gerçi artık gidecek para bulamazsın.” (K12)

Gültepe Mahallesi’ne yaklaşık 4 kilometre uzaklıkta Altındağ Belediyesi’nin yüzme havuzu ve sosyal tesisleri bulunmaktadır. Katılımcılar, söz konusu tesisten bahsederken tesisin gelişmiş ve güzel bir yer olmasına rağmen kayma riski, yardım almadan mekan içi düzenlemede zorlanmaları gibi nedenler ile tesisten yararlanamadıklarını ifade etmişlerdir.

“Belediyenin hanımlar lokalinde geziler oluyor mesela ama beni hiçbir yere götürmediler. Sana bakamayız orada diyorlar. Neyime bakacaklarsa.” (K3)

“Altındağ Belediyesi engelli için sıfır. Yaz rica ediyorum bunu.” (K9)

“Hamamı süper buranın SPA, sauna bile var ama engelli için uygun değil. Islandığı için araba kayıyor. En azından içeride yardımcı olacak biri lazım yeri yapamıyorlarsa da.” (K6)

Bu bölüm, fiziksel erişilebilirlik ile yakından ilgili olsa dahi; kültürel erişilebilirliğe dair veri elde etmek mümkündür. Buna göre; müze, sinema gibi alanların tek bir duyuya hitap eder şekilde düzenlenmesi, engelli bireyleri dışlayıcı özellik sergilemektedir. Aynı durum, spor ve rekreasyon alanları için de geçerlidir. Son olarak, çalışma kapsamında çocuklar ile görüşme yapılmamıştır. Buna rağmen, incelenen TOKİ etaplarının

içerisinde veya çevresinde yer alan parkların engelli çocukları dışlayıcı bir tasarıma sahip olduğunun altını çizmek önemlidir.

3.3.2.2. Kamu Hizmetlerine ve Temel İhtiyaçlara Erişim

Altındağ ilçesi, teoride, konumu itibari ile kamu hizmetlerine ulaşım açısından avantajlı semtlerden biridir. Kent merkezine harita üzerinde yakınlığı ve devlet hastanelerine yakınlığı bilinen bir ilçedir. Gültepe Mahallesi'ne ortalama 4 kilometre uzaklıkta Ankara Eğitim ve Araştırma Hastanesi, ortalama 2.5 kilometre uzaklıkta Ulucanlar Göz Hastanesi ve ortalama 2 kilometre uzaklıkta 75. Yıl Ağız ve Diş Hastanesi bulunmaktadır. Büyükşehir standartlarına göre yakın olduğu düşünülecek bu mesafeler, engelli bireylerin erişimine yönelik düzenleme eksiklikleri göz önünde bulundurulduğu takdirde daha uzun mesafelere dönüşebilmektedir.

Hastaneler ile ilgili gözlemlenen durum; eczane, fırın, pazar, market gibi ihtiyaç alanları için de geçerli görünmüştür. Gültepe Mahallesi'ne en yakın eczane, katılımcılar tarafından yaklaşık 10-15 dakika şeklinde tanımlanmıştır. Mahalle ile eczane arasındaki yolun erişilebilir olmaması nedeni ile katılımcıların bir kısmına ilaçları, eczacı tarafından getirilmektedir. Bir etapta yaşayan katılımcılara en yakın market ise bina girişinde, merdivenlerin üzerinde kalmaktadır. Markete giriş ve çıkışlar sırasında zorlanıldığı belirtilmiştir.

3.3.2.3. Kent İçi Ulaşım

Kent içi ulaşım, konut çevresinin başlıkları arasında yer almakla birlikte araştırma öncesinde ön görülemeyen düzeyde sorunlar barındırdığı tespit edilmiştir. Gerek konutun konumu gerek ise erişilebilirliği açısından kent içi ulaşım araçları temel bir önem taşımaktadır. Yaya ulaşımı boyutu erişilebilirlik başlığında değerlendirilmiştir. Toplu taşıma araçlarının bir başlık olarak belirlenmesi ise, katılımcı görüşmelerinden

sonra ciddi bir zorunluluk haline gelmiştir. Katılımcı deneyimleri, toplu taşıma sürecinde karşılaşılan engellerin yaygın bir durum olduğunu ortaya koymuştur. Tekerlekli sandalye kullanıcısı katılımcıların tamamı, dolmuşa binme olasılıkları olmadığını ifade etmiştir. Görme engelli katılımcıların tamamı ise, yalnız seyahat ettikleri durumda dolmuşun hiçbir zaman durmadığını, bu nedenle son tercih olarak dolmuş beklediklerini dile getirmiştir.

Katılımcıların tamamı, toplu taşıma için ilk tercihlerinin metro ve raylı sistem olduğunu belirtmiştir. Kent merkezine sıklıkla gitmeleri gereken 9 katılımcı arasında tekerlekli sandalye kullanan 3 kişi bulunmaktadır. Bu üç kişi arasında yer alan iki katılımcı; her gün Dikimevi'ne kadar tekerlekli sandalye ya da akülü araç ile gittiklerini, kent merkezine Ankaray ile ulaştıklarını belirtmiştir. Diğer katılımcıların tamamı Ankaray'ı tercih edeceğini ama çoğu zaman üşendikleri için ya da zaman kıtlığı nedeni ile otobüs beklediklerini dile getirmiştir.

“Toplu taşıma başlı başına bela. Metro engellinin hayatını kurtardı ama yakın değil işte. Eşim hayattayken hep metro kullanıyordum beni Dikimevi'nden alıyordu. Ama otobüs çok kötü. Mavi otobüsler kapıyı açmıyor. Bozuk diyor, dolu diyor. Geçen hafta 1.5 saat duracak otobüs bekledim.” (K3)

Otobüsler ile ilgili tekrar eden şikayetler iki başlık altında yoğunlaşmaktadır. Öncelikle, hem EGO hem de özel halk otobüslerinin açılabilir rampa sistemi bulunmaktadır. Buna rağmen bazı otobüslerde bu sistem otomatik olmadığı için şoför inip açmak durumundadır. Bazılarında ise otomatik sistem olmasına rağmen takılma ve durma sorunları yaşandığı belirtilmiştir. İkinci olarak, şoförlerin tekerlekli sandalye kullanıcısı yolcuları durakta gördüğü zaman durmama eğilimi olduğu ifade edilmiştir. Tekerlekli sandalye kullanıcısı katılımcıların tamamı; şoförün durmaması halinin nadiren değil sık sık görülen bir durum olduğunu dile getirmiştir. Bu davranışın kronik bir hale gelmesi oldukça endişe vericidir.

“Özellikle özel halk otobüsleri almıyor engellileri. Ben bunların plakasını çektim, şoförler odasını aradım, belediyeye yazdım ama yok. Kaldırımda 3 saat bekledik eşim rahatsızdı. Sonra ambulans çağırdık.” (K5)

“Toplu taşıma yok ki. Kırmızı otobüsler iyi yine, halktan biri açıyor rampasını kare gibi bir şey var basıyorsun açılıyor. Bazen açılmıyor takılıyor 10 dakika bekliyorsun otobüsün içindekiler huysuzlanıyor. Ama onlar az geçiyor, maviler durmaz zaten.” (K3)

“Mavi otobüsler aslında çok güzel asansörlü sistemi var ama şoförü durmuyor işte. Hastaneye gidiyorduk 3.5 saat otobüs bekledik. Ambulans aradık en sonunda.” (K6)

Otobüs ile yapılan seyahat sırasında bu tür sorunların Ankara kentine özgü olmadığı bilinmektedir.³⁰ Nitekim, küresel ölçekte yapılan çalışmalarda da toplu taşıma sırasında yaşanan otobüs şoförleri ile ilgili sorunların engelli bireylerin ulaşım hakkına verdiği zarar incelenmiştir (Stjernborg, 2019).

Kent içi ulaşımın işler hale gelmesi, toplu taşıma araçlarına yönelik yaptırım ve denetim gerektirmektedir. Ulaşımın düzenlenmesi ve ulaşım politikası belirleme sürecinde, birbirinden farklı fiziksel özelliklere sahip bireyler dikkate alınmalı ve karar alma mekanizmasına katılım hakkı ön planda tutulmalıdır. Bu doğrultuda merkezi yönetimin ve yerel yönetim birimlerinin yetkileri dahilinde kalan ulaşım araçlarında erişilebilirlik denetimini artırmaları zorunlu görünmektedir. Planlanması gereken cezai yaptırımın ise belirli bir standart haline gelerek yaygınlaşması önemlidir.

³⁰ İstanbul kentinden bir örnek için bkz: <https://onedio.com/haber/engelli-yolcuyla-binerken-sana-yardim-etmek-zorunda-deglim-diyen-iETT-soforunun-isine-son-verildi-749970>

SONUÇ

Araştırmanın, araştırma evrenine ilişkin hipotezleri gözlem, literatür taraması ve en önemlisi katılımcı görüşmeleri sonucunda doğrulanmıştır. Söz konusu TOKİ konutlarının kültürel yeterlilik standardı dışında kalan, kentsel doku ile bağdaşmayan yapılanmalar oluşturduğu gözlemlenmiştir. Konutların ‘sağlam, ortalama’ bedene uygun; erişilebilirlik standartlarından yoksun olduğu ve engelli bireylerin konut hakkının ihlal edildiği tespit edilmiştir. Konut çevresinin engeller ile doldurulduğu ve gündelik yaşam pratiklerinin zorlaştırıldığı anlaşılmıştır.

Araştırma boyunca dinlenen katılımcıların tamamı, mevcut şikayetlerinin dinlenmesi ve iletilmesi talebi ile yaklaşmıştır. Görüşme sürelerini bir yük olarak görmediklerini belirten katılımcılar, cevaplarının kamu özneleri tarafından duyulmasını ve çözülmesini istediklerini ifade etmiştir. Bu doğrultuda sonuç kısmında, edinilen bulguların vurgulanması, araştırmacı için etik bir sorumluluk haline gelmiştir.

Katılımcıların tamamı, görüşmeler sırasında henüz konut çevresine yönelik sorular başlamadan önce konut çevresini yorumları arasına katmıştır. Yaşadıkları konutu konut çevresi ve kent ile bir arada değerlendiren katılımcılar, konum ve ulaşım boyutu üzerinde durmuştur. Yaşanabilir konut hakkının kapsamını genişleten bu yaklaşım ile, konut hakkının kent hakkı perspektifi ile organik bağı vurgulanmıştır.

Konut politikası ve sosyal adalet arasında sarsılmaz bir bağ bulunmaktadır. Devlet; sosyal adaletin garantörü ve konut politikalarını belirleme yetkisi sahibi bir özne olarak engelli bireyler için sosyal adaleti ve bu doğrultuda yaşanabilir konutu sağlamakla yükümlüdür. Hakların gerçekleştirilmesi sürecinde devletin organik bir rolü bulunur. Bu rol Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’nde; yerine getirme, saygı duyma ve koruma rolleri olmak üzere üç biçimde tanınmıştır. ESKHK yorumunu temel alan bu araştırma için, bu rollerin kabulü oldukça doğaldır. Maastricht İlkeleri

doğrultusunda devletin bu rol ve sorumlulukların herhangi birini uygulamaması, hak ihlali anlamına gelmektedir. Devletin sorumlulukları bu araştırma özelinde yalnızca konut ve engelli haklarının incelenmesi nedeni ile değil, aynı zamanda incelenen evrenin Toplu Konut İdaresi tekelinde bulunması ile de önem kazanmaktadır. Araştırmada devlet sorumluluğu ile kastedilen ise yalnızca devlet tüzel kişiliği değil, buna ek olarak yer yönünden yerinden yönetimler başta olmak üzere bütün kamu tüzel kişiliklerinin sorumluluklarıdır. Söz konusu idareler ve birimlerin konut üretimi sürecinde anayasa, uluslararası anlaşma ve kanunlardan kaynaklı sorumluluklarını gözeterek bireylerin konut hakkının sağlanmasına yönelik önlemler alması gereklidir. Konut hakkına yer veren belgeler kısmında aktarılan bu sorumluluklar; araştırmanın, devletin yaşanabilir konut hakkına ulaşmada sorumlu bir aktör olduğu hipotezini doğrulamıştır. Görüşmeler sonucunda, konut planlaması, üretimi ve konut çevresinin düzenlenmesi sürecinde hem haklara saygı gösterilmesi ve hakların korunması hem de hakların yerine getirilmesi sorumluluklarının yerine getirilmediği anlaşılmıştır.

Bulguların derlenmesi ve aktarılması sürecinde yaşanabilir konut unsurları ayrı başlıklar altında değerlendirilmesine rağmen bu unsurların birbirleri ile karşılıklı ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmiştir. Gültepe Mahallesi'nde yer alan Etap 1 ve Etap 2 konutları içerisinde katılımcıların ikamet ettiği binalar en fazla 15 yıllık binalardır. Bu doğrultuda konutun ısı yalıtımı, elektrik ve internet gibi altyapı sistemlerine sahip olduğu belirtilmiştir. Öte yandan ödenebilirlik unsurunun karşılanamıyor olması, katılımcıların fatura gibi konut giderlerine ayırdığı bütçenin azalmasına ve altyapı hizmetlerinden yararlanmanın zorlaşmasına etki etmektedir. Konut içi ve konut dışı giderlerin yükselmesi, kültürel yeterliliğin sağlanması ve sosyal kültürel etkinliklere erişim sağlanmasını da güçleştirmektedir. Bu erişim, Gültepe Mahallesi ve çevresinde kısıtlı sosyal imkanlar sunulması, sunulan hizmetlerin fiziksel erişilebilirlik yönünden eksik olması nedenleri ile de zorlaşmaktadır. Araştırma evreni,

konum unsuru bakımından kent merkezlerine yakın değerlendirilse dahi yaya ulaşımında fiziksel erişilebilirliğin ve kent içi ulaşımında kapsayıcılığın eksikliği nedeni ile konum bir dezavantaja dönüşmüştür. Görüşmeler sonucu elde edilen bulgular araştırmanın, araştırma evrenine dair hipotezlerini doğrulamıştır. Buna ek olarak, katılımcılara yaşanabilir konut unsurları hakkında özet bilgi verilmiş ve sonrasında “Sizce yaşadığınız konut bu standartlara uygun mu?” sorusu yöneltilmiştir. Görüşme sırasında en sık eksikliği üzerine dikkat çekilen unsur erişilebilirlik ve ödenebilirlik olmuştur. Katılımcıların tamamı farklı unsurlar üzerine farklı vurgular yapmasına rağmen konutlarının yaşanabilir konut standardını karşılamadığını düşündüklerini belirtmiştir.

Konut hakkının sağlanması sürecinde devletin izleyebileceği yollar açıklansa dahi, konut krizinin ya da konut hakkı ihlallerinin çözümü için devleti sahneye çağırarak tartışmalı olabilecektir. Fakat gözlemlenen güncel durumda sosyal devlet veya kamu hizmeti yerine gelişmiş ülkelerde bulunan sistemleri adapte etme çabası; değerli olsa dahi toplumsal ekonomik durum ve gelir adaletsizliği nedeni ile nafile bir çaba olarak sonuçlanma riski ile karşı karşıyadır. Somutlaştırmak gerekirse sosyal konut yerine önerilebilecek, serbest piyasa kuralları içerisinde kurulacak bağımsız yaşam merkezleri; toplumsal ve ekonomik yapı göz önünde bulundurulduğu takdirde yalnızca üst sınıfa mensup engelli bireylere hitap eden bir çözüm olacaktır. Bu doğrultuda gelir adaletsizliğinin giderilmesi, istihdam koşullarının geliştirilmesi gibi iyileştirme adımları için tekrar devlet sorumluluğuna dönmek gerekecektir. Diğer ihtimalde ise kurulacak merkezlerin alt gelir grupları tarafından ulaşılabilirliğini sağlama amacı ile devlet düzenlemeleri bir çözüm olarak sunulabilir. Fakat her iki ihtimalde de devlet eli ve kapsayıcı kamu hizmeti ile çözüme ulaşmak mümkün görünmektedir.

Küresel çapta yaşanan konut krizi, bu krizle başa çıkma yolunda adım atan merkezi otorite ve yerel yönetimleri izleme imkanı sağlar. Barselona, Berlin gibi son yıllarda

konut krizi ile en çok gündeme gelen kentlerde yapılan düzenlemelerin etki analizinin yapılması ve Türkiye için uygulanabilirliklerinin değerlendirilmesi politika üreticilerin atabileceği adımlardan biridir. Çeşitli örneklerin takip edilerek raporlanması, Türkiye ve Ankara özelinde mevcut koşullara adapte edilmesi mümkündür. Bu noktada Türkiye’de konut politikalarının bir eksiğine dikkat çekmekte fayda vardır. Nitel araştırma ile yapılan konut çalışmaları sırasında açık veriye ulaşma fırsatı, araştırmacı için ve araştırmanın etkisi için önemlidir. Öte yandan Türkiye’de konut verileri spesifik konut bölgeleri dışında ulaşılması zor bulunmuştur. Farklı araştırmacılar tarafından yürütülen araştırmaların sonuçları ne kadar değerli olsa da, özellikle toplu konut bölgelerinde ve kentsel dönüşüm alanlarında hızlı bir değişim görülebilmektedir. Bu doğrultuda açık veri, konut çalışmaları için önemli bir kaynak sağlayacaktır.

Son olarak, yaşanabilir ve erişilebilir konut hakkının tek öznesi devlet değildir. Gelecekteki konut üretiminin standartlara uygunluğunu sağlamak adına sorumluluk alabilecek birçok alan bulunmaktadır. Kapsayıcı tasarımın bir vizyon değil gereklilik olarak sunulduğu eğitim programları, erişilebilirliği bir maddi yük değil zorunluluk olarak kabul eden kamu politikaları, engellilik çalışmalarının multidisipliner alanlarda kabulü, sosyal politika üretim sürecinde yaşanabilir konut standartlarının benimsenmesi ve tüm bu süreçte işleyecek etkili denetim mekanizmaları; eşit, sürdürülebilir ve yaşanabilir bir gelecek hayalini besleyen unsurlar olacaktır.

KAYNAKÇA

- Afacan, Y., (2015), “Yaşanabilir Kentsel Mekanlar İçin Erişilebilirliğin Önemi: Çukurambar Kentsel Dönüşüm Örneği”, **Dosya**, 36(3), s.20-27.
- Afşar, A., Yılmazel, Ö. ve Yılmazel, S., (2017), “Konut Fiyatlarını Etkileyen Faktörlerin Hedonik Model İle Belirlenmesi: Eskişehir Örneği”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (37), s.195-205.
- Agamben G., (2013), **Kutsal İnsan: Egemen İktidar Ve Çıplak Hayat** (Çev. Türkmen, İ.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Akçalı, Ş., (2015), **Görme Engellilere Yönelik Tasarlanan Mekanların Erişilebilirlik Standartları Kapsamında İrdelenmesi: Görme Engelli Kütüphaneleri**, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Amérigo, M. ve Aragones, J. I., (1997), “A Theoretical And Methodological Approach To The Study Of Residential Satisfaction”, **Journal Of Environmental Psychology**, 17(1), s.47-57.
- Akalın, M., (2018), “Kiralık Sosyal Konutlar: Türkiye’de Barınma Sorununun Çözümü İçin Yeni Bir Yöntem”, **ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 9(1), s.88-121.
- Alemdar, E., (2021), “Sakat, Özürlü Ve Engelli Kavramları: Tarifleri Ve Farkları”, **Zemin: Edebiyat Dil Ve Kültür Araştırmaları**, (2), s.28-49.
- Algan, B., (2007), **Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Hakların Korunması**, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alkan Meşhur, H. F. ve Tekin, M., (2018), “Evrensel Tasarım Yaklaşımının Şehir Planlama Disiplini Bakış Açısı İle Değerlendirilmesi”, **Online Journal Of Art And Design**, 6(5), s.94-111.
- Alonso, F., (2002), “The Benefits Of Building Barrier-Free: A Contingent Valuation Of Accessibility As An Attribute Of Housing”, **International Journal Of Housing Policy**, 2(1), s.25-44.

- Andersen, H. S., (2002), “Excluded Places: The Interaction Between Segregation, Urban Decay And Deprived Neighbourhoods”, **Housing, Theory And Society**, 19(3-4), s.153-169
- Andrade, I. ve Dorneles, V., (2012), “Accessibility For All: Going From Theory To Practice”, **Work**, 41(Supplement 1), s.3840-3846.
- Ardahanlıoğlu, B., (2022), **Türkiye’de Engelli Hakları Aktivizmi: Engelli Aktivistler Üzerine Nitel Bir Çalışma**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Bachelard, G., (2018), **Mekânın Poetikası**, (Çev. Tümertekin, A.), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Bahçeci, H. İ., (2018), “Toki’nin Kent Mekânının Kullanımına İlişkin Kamusal Yetkilerinin Yerel Demokrasi Kavramı Çerçevesinde İncelenmesi”, **Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi**, 1(1), s.135-150.
- Baldemir, E., Kesbiç. C. Y. ve İnci, M., (2007), “Emlak Piyasasında Hedonik Talep Parametrelerinin Tahminlenmesi (Muğla Örneği)”, **İnönü Üniversitesi Sekizinci Türkiye Ekonometri Ve İstatistik Kongresi**, <https://docplayer.biz.tr/7196332-Emlak-piyasasinda-hedonik-talep-parametlerinin-tahminlenmesi-mugla-ornegi.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2022).
- Perouse, J. F., (2006), ”2. Bölüm’e Giriş”, **İstanbul’da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri** (Der. Behar ve İslam), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bekar, İ., (2021), “Kütüphane İç Mekânlarının Evrensel Tasarım İlkeleri Bağlamında Değerlendirilmesi: Karadeniz Teknik Üniversitesi Faik Ahmet Barutçu Kütüphanesi”, **Journal Of Architectural Sciences And Applications**, 6(1), S. 178-194.
- Bengtsson, B., (2001), “Housing As A Social Right: Implications For Welfare State Theory”, **Scandinavian Political Studies**, 24(4), 255-275.
- Berkün, S., (2016), “Avrupa Kentsel Şartı’nın Kentlerdeki Özürlü Ve Sosyo-Ekonomik Bakımdan Engellilere Yönelik İlkeleri Ve Bursa Kentinde Kamu Kurum Ve

Kuruluşlarının Erişilebilirliği”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(1), s.61-72.

Biermann, S., Van Ryneveld, M. ve Venter, C. J., (2004), “Low-Cost Housing Location İn South African Cities: Empirical Findings On Costs And Benefits”, **23th Southern African Transport Conference (Satc)**, s.563-574.

Boyacı, E., (2021), **Cinsiyeti Yeniden Düşünmek: Türkiye’de Queer Feminizmin Olanaklılığı**, Ankara, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Bozlağan, R., (2004), “Birleşmiş Milletler Uygulamaları Ve Yerel Yönetimler”, **Öneri Dergisi**, 6(22), s.229-235.

Bramley, G., (1994), “An Affordability Crisis İn British Housing: Dimensions, Causes And Policy İmpact”, **Housing Studies**, 9(1), 103-124.

Burcu, E., (2015), “Türkiye’de Yeni Bir Alan: Engellilik Sosyolojisi Ve Gelişimi”, **Journal Of Sociological Studies/Sosyoloji Konferansları**, 52(2), s.319-341.

Charlton, J. I., (1998), **Nothing About Us Without Us : Disability Oppression And Empowerment**, University Of California Press.

Cingöz, A. R. A., (2011), **Hedonik Talep Teorisi Çerçevesinde Bir Fiyatlandırma Örneği**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Clifton, S., (2020), “Hierarchies Of Power: Disability Theories And Models And Their İmplications For Violence Against, And Abuse, Neglect, And Exploitation Of, People With Disability”, **Royal Commission Reports**, <https://disability.royalcommission.gov.au/system/files> (Erişim Tarihi: 07.11.2022).

Copeland, E. (2014), **Promoting Universal Design İn Public Buildings: An Action Research Study Of Community Participation**, Doctoral Dissertation, Auckland University Of Technology.

Creamer, D. B., (2012), “Disability Theology”, **Religion Compass**, 6(7), 339-346.

- Croce, L., Di Cosimo, F. ve Lombardi, M., (2017), “A Short History Of Disability In Italy”, **In The Routledge History Of Disability**, Routledge, s.70-93.
- Çağlar, S., (2012), “Engellilerin Erişilebilirlik Hakkı Ve Türkiye’de Erişilebilirlikleri”, **AÜHFD**, 61(2), 541-598.
- Çarkçı, Ş., (2011), **Engellilerin Mesleki Eğitimi Ve İstihdamı**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- Çepehan, İ. Z. ve Güller, E., (2020), “Evrensel Tasarım Kapsamında Herkes İçin Erişilebilir Tasarım”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Erişilebilirlik Özel Sayısı, s.383-410.
- Cervero, R., (2005), “Accessible Cities and Regions: A Framework for Sustainable Transport and Urbanism in the 21st Century”, **California Digital Library**, <https://escholarship.org/content/qt27g2q0cx/qt27g2q0cx.pdf> (Erişim Tarihi: 05.09.2022).
- Çetin, B. I., (2017), “Sanayi Devrimi’nden 21. Yüzyıla Batı Dünyasında Engellilik”, **Sgd-Sosyal Güvenlik Dergisi**, 7(1), s.91-122.
- Çitil, M. ve Üçüncü, M. K., (2018), “Türkiye’de Engelli Hakları Ve Engelliler Hukuku’nun Durumu”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, (35), s.233-278.
- Danford, G. (2001), “Principles Of Universal Design”, **Universal Design New York**, New York: New York City Mayor’s Office For People With Disabilities, s.19-24.
- Deffner, A., Psatha, E., Bogiantzidis, N., Mantas, N., Vlachaki, E. ve Ntaflouka, P., (2015), “Accessibility To Culture And Heritage: Designing For All”, https://www.academia.edu/14191796/ACCESSIBILITY_TO_CULTURE_AND_HERITAGE_DESIGNING_FOR_ALL (Erişim Tarihi: 06.11.2022)
- Devlieger, P. J., (2005), “Generating A Cultural Model Of Disability”, **19th Congress Of The European Federation Of Associations Of Teachers Of The Deaf (Feapda)**, s.14-16.
- Dikici, A. E., (2014), “Saltanat Sembolü Olarak ‘Farklı’ Bedenler: Osmanlı Sarayında Cüceler Ve Dilsizler”, **Toplumsal Tarih**, 16(25), s.16-25.

- Doğan, Ç., (2008), “Engelliler: Postmodern Kapitalizmin Sakatları”, **Birikim Dergisi**, (229), <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-229-mayis-2008/2411/engelliler-postmodern-kapitalizmin-sakatlari/3739> (Erişim Tarihi: 05.10.2022)
- Dostol, S. ve Güller, E., (2021), “Alışveriş Merkezlerindeki Tasarımın Görme Engelliler İçin Uygunluğu: İzmir Ege Perla Alışveriş Merkezi Örneği”, **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, 21(1), s.68-84.
- Elibol, F. ve Kılıçer, T., (2019), “Türkiye’de Yatılı Engelli Bakım Merkezlerinde Hizmet Kalitesinin Ölçülmesi”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 19(43), s.109-148.
- Emekçi, Ş., (2021), “Yaşam Döngüsü Maliyet Analizi Yoluyla Enerji Maliyeti Yükünün Belirlenmesi: Toplu Konutlar Üzerine Bir Araştırma”, **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Aeüsbed)**, 7(3), s.850-861.
- Engincan, P., (2016), “Toki: Dünü, Bugünü”, **Alt Üst Dergisi**, https://www.researchgate.net/publication/309637776_TOKI_DUNU_BUGUNU_1 (Erişim Tarihi: 18.09.2022).
- Erçetin, C., (2022) “Konut Sorununa Geçmişten Bir Bakış: Yerel Yönetimler Ve Konut Sunumu”, **İdealkent**, 13(37), s.1410-1429.
- Erkılıç, M., (2017), “Developments İn Disability İssues During The Late Ottoman Period Of Turkish History From 1876 To 1909”, **In The Routledge History Of Disability**, Routledge, s.56-69.
- Ertan Akkoyunlu, K., (2008), “Kent Hakkı Üzerine Düşünceler”, **Amme İdaresi Dergisi**, 41(4), s.125-141.
- Erten, Ş. ve Aktel, M., (2020), “Engellilerin Erişebilirlik Hakkı: Engelsiz Kent Yaklaşımı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 11(28), s.898-912.
- Esruq-Labin, A. M. J., Che-Ani, A. I., Tawil, N. M., Mohd Nawi, M. N. ve Mydin, O, (2014), “Criteria For Affordable Housing Performance Measurement: A Review”, **In E3s Web**

Of Conferences (Vol. 3), Edp Sciences,
https://repo.uum.edu.my/id/eprint/12148/1/e3sconf_etsdc2014_01003.pdf (Erişim
Tarihi: 03.09.2022).

Fierro, K. P., Fullerton, T. M. ve Donjuan-Callejo, K. E., (2009), “Housing Attribute Preferences In A Northern Mexico Metropolitan Economy”, **Atlantic Economic Journal**, 37(2), s.159-172.

Foucault, M., (2007), **The History Of Sexuality** (Çev. Robert Hurley), London: Penguin Books.

Franz, J., Adkins, B., Petriwskyj, A., Bitner, G., Ward, M. ve Rolfe, A., (2014), “**Person-Centred Approaches To Private Housing For People With Disability: İmpediments, Difficulties And Opportunities**”, Final Raport: The Disability Policy And Research Working Group.

Garland Thomson, R., (2011), “Sakatlığın Dahil Edilmesi, Feminist Kuramın Dönüştürölmesi”, **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak** (Ed. Bezmez, D., Yardımcı, S., ve Şentürk, Y., İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s.521-548.

Geurs, K. T. ve Van Wee, B., (2004), “Accessibility Evaluation Of Land-Use And Transport Strategies: Review And Research Directions”, **Journal Of Transport Geography**, (12), s.127–140

Goodley, D., (2016), “**Disability Studies: An İnterdisciplinary İntroduction**”, Sage.

Gould, C. W., (2008), “The Right To Housing Recovery After Natural Disasters”, **Harv. Hum. Rts. J.**, (22), s.169-204.

Gözler, K., (2010), **Türk Anayasa Hukuku Dersleri** (10.Baskı), Bursa: Ekin Yayıncılık.

Gül, İ. I., (2015), “Engelliliğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadelede Hukukun Rolü”, **Engellilik Ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler Ve Örnek Dersler**, İstanbul: Karekök Eğitim Basım Yayım, s.45-61.

- Gül, İ. I., (2015), “Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi”, **Engellilik Ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler Ve Örnek Dersler**, İstanbul: Karekök Eğitim Basım Yayım, s.31-45.
- Güler, M. ve Özgül, C. G., (2020), “Kentsel Dönüşümde Kat Karşılığı İnşaat Sözleşmeleri Modeli: Altındağ Belediyesi Örneği”, **Memleket Siyaset Yönetim**, 15(34), s.283-308.
- Gülhan, G., Ceylan, H. ve Oral, Y., (2013), “Ulaşım Talebinin Belirlenmesinde Erişebilirlik Ve Arazi Kullanım Modellerinden Yararlanılması”, **10. Ulaştırma Kongresi**, İzmir, (26), s.47-55.
- Güney Yüksel, F. C., (2022), “Pandemi İle Değişen Konut İç Mekanını Yeniden Düşünmek”, **Online Journal Of Art And Design**, 10(2), s.88-101.
- Greene, M. ve De Dios Ortúzar, J., (2002), “Willingness To Pay For Social Housing Attributes: A Case Study From Chile”, **International Planning Studies**, 7(1), s.55-87.
- Hacıhasanoğlu, I., (2003), “Evrensel Tasarım”, **Tasarım+ Kuram**, 2(3), s.93-101.
- Halidi, G., (2017), “Üç Öjeni Distopyası: Kızıl Nehirler, Cesur Yeni Dünya, Gattaca* Three Eugenic Dystopia: The Crimson Rivers, Brave New World, Gattaca”, **Türkiye Biyoetik Dergisi**, 4(3), s.111-117.
- Hamdar, A., (2019), “Between Representation And Reality: Disabled Bodies İn Arabic Literature”, **International Journal Of Middle East Studies**, 51(1), s.127-130.
- Harvey, D., (2003), “The Right To The City”, **International Journal Of Urban And Regional Research**, 4(27), s.939-941.
- Hecht, H., Welsch, R., Viehoff, J. ve Longo, M. R., (2019), “The Shape Of Personal Space”, **Acta Psychologica**, (193) , s.113-122.
- Holston, J., (2001), “**Urban Citizenship And Globalization**”, University Of California Dijital Library, İçinde: Global City-Regions: Trends, Theory, Policy (Ed. Allen J. Scott), s.325-348.

- Imrie, R., (2004), “Disability, Embodiment And The Meaning Of The Home”, **Housing Studies**, 19(5), s.745-763.
- Iwarsson, S. ve Ståhl, A., (2003), “Accessibility, Usability And Universal Design—Positioning And Definition Of Concepts Describing Person-Environment Relationships”, **Disability And Rehabilitation**, 25(2), s.57-66.
- İnce, N., Kanlı, İ. B. ve Eryiğit, B. H., (2017), “İnsan Hakkı Olarak Konut Hakkı”, **Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi**, 3(2), s.21-36.
- Kaboğlu, İ., (1996) “Yerleşme Ve Konut Hakkı: Temel Özgürlük Sosyal Hak Birleşmesi”, **İnsan Hakları Yıllığı**, 17(1), s.149-169.
- Kalağan, G., (2021), “Türkiye’de Kentsel Haklar: Sosyal Devlet Bağlamında Konut Hakkı Üzerine Bir İnceleme”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 8(1), s.85-106.
- Kale, F., (2013), **Uluslararası Ve Ulusal Boyutlarıyla Konut Hakkı**, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Kaplan, H. ve Ulvi, H., (2009), “Engellilerin Kaldırım Ve Yaya Geçitlerinde Karşılaştıkları Kaza Riskleri: Konya Kent Merkezleri Örnekleme”, **Öz-Veri Dergisi**, TC Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, 6(2), s.1453-1512.
- Karadağ, H., (2020), “Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği, Kentleşme Ve Erişilebilirlik”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, Erişilebilirlik Özel Sayısı (1), s.11-30.
- Keleş, R., (2020), “Yerel Demokrasiyi Merkezîyetçilik Virüsünden Arındırmak”, **Kent Ve Çevre Araştırmaları Dergisi**, 2(1), s.45-58.
- Kılıç, M., (2020), “Konut Hakkının Sosyopolitiği: Sosyal Haklar Sistematiği Açısından Bir Çözümleme”, **Anayasa Yargısı**, 37(2), s.67-112.
- Korkmaz, Ö. ve Akay, E. Ç., (2021), “Türkiye’de Konut Balonları Var Mı Yok Mu? Are There Any Housing Bubbles In Turkey?”, *International Conference On Eurasian Economies*, s.279-286.

- Koch, I. E., (2005), “Dichotomies, Trichotomies Or Waves Of Duties?”, **Human Rights Law Review**, 5(1), s.81-103.
- Koç, C. ve Kejanlı, T., (2020), “Toplu Konut İdaresi (Toki) Uygulamalarının Sosyoekonomik Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Örneği”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 19(75), s.1475-1494.
- Kunduracı, N. F., (2013), “Dünyada Ve Türkiye’de Sosyal Konut Uygulamaları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, 22(3), s.53-77.
- Kuran, H., (2015), “Şehir Hakkı Kitap İncelemesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 71(2), S.653-655.
- Lawson, A. ve Beckett, A. E., (2021), “The Social And Human Rights Models Of Disability: Towards A Complementarity Thesis”, **The International Journal Of Human Rights**, 25(2), s.348-379,
- Leijten, I. ve De Bel, K., (2020), “Facing Financialization İn The Housing Sector: A Human Right To Adequate Housing For All”, **Netherlands Quarterly Of Human Rights**, 38(2), s.94-114.
- Lifchez, R., (1987), **Rethinking Architecture Design Students And Physically Disabled People**, Londra: University Of California Press.
- Madden, D. ve Marcuse, P., (2016), **In Defense Of Housing, The Politics Of Crisis**, London: Verso Books.
- Maffini, A. L. ve Maraschin, C., (2018), “Urban Segregation And Socio-Spatial Interactions: A Configurational Approach”, **Urban Science**, 2(3), s.55-67.
- Mankan, M., (2019), **Erişilebilirlik Kavramı ve Erişilebilirliğin Mevzuatlar Açısından Değerlendirilmesi**, Eskişehir: Eskişehir Teknik Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Mamatoğlu, N. ve Kaya, O., (2018), “Engellilik Tarihinde Erişilebilirlik: İlkeler Ve Yöntemler”, **Türkiye Klinikleri Psychology-Special Topics**, 3(1), s.53-64.

- Marchigiani, E., (2020), “An Accessible City is a Healthy and People-Centred Smart City”, **International Journal of Urban Planning and Smart Cities**, 1(2), s.59-79.
- Mazman, İ. ve Göver, İ. H., (2018), “Dil Ve Söylem Kavramları Üzerinden Sosyolojik Bir Analiz: Levi-Strauss Ve Foucault”, **Ekonomi, İdari ve Sosyal Bilimler Araştırmaları** (Ed. Unvan, Y. A., İnan, R.), s.473-487.
- Meen, G., (2018), “How Should Housing Affordability Be Measured”, **Uk Collaborative Centre For Housing Evidence**, http://housingevidence.ac.uk/wp-content/uploads/2018/10/R2018_02_01_How_to_measure_affordability_v2.pdf (Erişim Tarihi: 01.10.2022).
- Mengi, A., (2021), “Kent ve Hukuk Bağlamında Kent Yönetiminde Karmaşa”, **Karmaşık Sorunlar Ve Kent** (Ed.: Ersavaş Kavanoz, S., Uzun, A. ve Şengün, H.), s.87-111.
- Mercan, B. A. ve Şen, M., (2020), “Advanced Marginality And Criminalization: The Case Of Altındağ”, **Turkish Studies**, 22(4), s.603-625.
- Mermer, Ü. A., (2020), **Devlet Hastaneleri Poliklinikleri Ve Yakın Çevrelerinin Görme Engelli Bireyler İçin Erişilebilirlik, Ulaşılabilirlik Ve Kullanılabilirlik Kapsamında İncelenmesi (Gaziantep Örneği)**, Hasan Kalyoncu Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Meşe, İ., (2014), “Engelliliği Açıklayan Sosyal Model Nedir?” **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, (33), s.79-92.
- Morrow, R., (2002), **Building And Sustaining A Learning Environment For Inclusive Design: A Framework For Teaching Inclusive Design Within Built Environment Courses In The UK**, Belfast: Centre For Education In The Built Environment.
- Mulliner, E. ve Maliene, V., (2011), “Criteria For Sustainable Housing Affordability”, <https://researchonline.ljmu.ac.uk/id/eprint/469/1/CRITERIA%20FOR%20SUSTAINABLE%20HOUSING%20AFFORDABILITY.pdf> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

- Nazlı, A., (2012), “Öteki Beden: Bir Ötekilik Biçimi Olarak Engelli Beden Ve Engellilik”, **Sosyoloji Dergisi**, (27), s.15-32.
- Oliver, M., (1990), **The Politics Of Disablement**, London: Macmillan.
- Ozaki, R., (2002), “Housing As A Reflection Of Culture: Privatised Living And Privacy In England And Japan”, **Housing Studies**, 17(2), s.209-227.
- Önver, M. Ş., (2018), **Sakatlık Ve Kentsel Mekân**, London: Ijopec Publication.
- Özbek, D. A. ve Eke, A. S. M., (2022), “Pandemi İle Evde Yaşam: Covid-19 Süreci Ve Sonrası İçin Konut Tasarım Stratejileri”, **Megaron**, 17(2), s.371–388.
- Özden, P., (2008), **Kentsel Yenileme**, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Özgökçeler, S. ve Alper, Y., (2010), “Özürlüler Kanunu'nun Sosyal Model Açısından Değerlendirilmesi*/An Assessment Of The Turkish Disability Act In View Of Social Model”, **Business And Economics Research Journal**, 1(1), s.33-54.
- Özyılmaz, H., (2022), “Toplu Konut Yerleşimlerinin Engelsiz Tasarım Bağlamında Değerlendirilmesi: Diyarbakır Şilbe Örneği”, *Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(1), s.29-68.
- Pelit, E. ve Polat, B., (2021), “Yaya Ulaşımında Erişilebilirlik: Ankara Örneği”, **VI. Kent Araştırmaları Kongresi: Kent İçi Ulaşım**, Kent Araştırmaları Enstitüsü, s.183-192.
- Rapaport, A., (1977), **Human Aspects Of Urban Form**, New York: Pergamar Press.
- Retief, M. ve Letšosa, R., (2018), “Models Of Disability: A Brief Overview”, **Hts Teologiese Studies/Theological Studies**, 74(1), s.1-8.
- Roulstone, A., (1998), “Researching A Disabling Society: The Case Of Employment And New Technology”, İçinde: **Disability Reader: Social Science Perspectives**, A&C Black, s.110-128.
- Russell, H., Privalko, I., McGinnity, F. ve Enright, S., (2021), **Monitoring Adequate Housing In Ireland**, Economic And Social Research Institute.

- Sağsöz, A., Kahraman, M. U., Izadpanah, S., & Şekerci, Y., (2021), “Covid-19 Pandemi Sürecinde Sağlıklı Ve Hasta Bireylerin Konut Deneyimine Dair Bir Karşılaştırma: Antalya Örneği”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, 12(2), 179-193.
- Salmen, J. P., (2011), “Universal Design For Academic Facilities”, **New Directions For Student Services**, (134), 13-20.
- Sandel, M. J., (2017), “**Adalet**”, Oxford University Press on Demand.
- Scalenghe, S., (2014), **Disability In The Ottoman Arab World: 1500–1800**, New York: Cambridge University Press.
- Shakespeare, T. ve Watson, N., (2002), “The Social Model Of Disability: An Outdated Ideology?”, **Research In Social Science And Disability**, (2), s.9-28.
- Siebers, T., (2008), **Disability Theory**, University Of Michigan Press.
- Smith, M. P. ve Mcquarrie, M., (2012), “Remaking Urban Citizenship: Organizations”, **Institutions, And The Right To The City**, New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- Stephen Ezennia I. ve Hoskara S. O. (2019), “Methodological Weaknesses In The Measurement Approaches And Concept Of Housing Affordability Used In Housing Research: A Qualitative Study”, **Plos One**, 14(8), s.e0221246.
- Stiker, H. J., (2019), **A History Of Disability**, University Of Michigan Press.
- Story, M. F., (2001), “Principles Of Universal Design”, **Universal Design Handbook** (Ed. Preiser W. F. E.), The McGraw-Hill Companies, s. 4.3-4.12.
- Stjernborg, V., (2019), “Accessibility For All In Public Transport And The Overlooked (Social) Dimension: A Case Study Of Stockholm”, **Sustainability**, 11(18), s.4902.
- Stone, M. E., (2006), “A Housing Affordability Standard For The UK”, **Housing Studies**, 21(4), s.453-476.

- Sukhwani, V., Napitupulu, H., Jingnan, D., Yamaji, M. ve Shaw, R., (2021), “Enhancing Cultural Adequacy In Post-Disaster Temporary Housing”, **Progress In Disaster Science**, (11), s. 100186.
- Swyngedouw, E., E, U., Heynen, N. ve Kaika, M. (2006), “Urban Political Ecology: Politicizing The Production Of Urban Natures”, İçinde: **In The Nature Of Cities – Urban Political Ecology And The Politics Of Urban Metabolism**, Routledge.
- Şen, B., (2005), “Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, İçinde: **İstanbul’da Kentsel Ayrışma Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar** (Haz: Kurtuluş, H.), İstanbul: Bağlam Yayınları, s.127-160.
- Şişman, Y., (2012), “Özürlülük Alanında Kullanılan Kavramlar Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, 7(28), s.69-85.
- Tatman, R., (2016), “Google’s Speech Recognition Has A Gender Bias”, **Making Noise And Hearing Things**. <https://makingnoiseandhearingthings.com/2016/07/12/Googles-Speech-Recognition-Has-A-Gender-Bias/> (Erişim Tarihi: 10.11.2022).
- Temelová, J. ve Dvořáková, N., (2012), “Residential Satisfaction Of Elderly In The City Centre: The Case Of Revitalizing Neighbourhoods In Prague”, **Cities**, 29(5), s.310-317.
- Terminski, B. (2012), “The Right To Adequate Housing In International Human Rights Law: Polish Transformation Experiences”, **Revista Latinoamericana De Derechos Humanos**, 22(2), s.219-241.
- Turhan, A., (2013), “İnsan Hakkı Kuşakları Arasındaki Tamamlayıcılık İlişkisi”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 4(2), s.357-378.
- Türkmen, A., (2018), **Otel Ortak Alanlarının Engelli Kullanıcılara Yönelik Kurgulanması**, İstanbul: Marmara Üniversitesi(Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Türkyılmaz, E. ve İskender, E., (2018), “Mimari Tasarımda Ulaşılabilirlik Kavramının Tekerlekli Sandalye Kullanıcıları Açısından İrdelenmesi”, **Megaron**, 13(2), s.297-323.

- Uludağ Güler, Ç., (2017), **Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Koruma Önlemleri**, İstanbul Üniversitesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uymaz, B., (2022), “Pandemide Barınma”, **Maliye Çalışmaları Dergisi (Journal Of Public Finance Studies)**, (67), s.139-157.
- Uzunçarşılı Baysal, C., (2012), “Konut Hakkı Olmadan Kent Olur Mu?”, https://Www.Academia.Edu/6835193/Konut_Hakk%C4%B1_Olmadan_Kent_Olur_M_u_Kent_Ve_Hukuk_Seminerleri (Erişim Tarihi: 08.09.2022)
- Uzunçarşılı Baysal, C., (2012), “Kentsel Dönüşüm Söyleminin Gizlediği Gerçekler”, https://www.academia.edu/1835430/Kentsel_D%C3%B6n%C3%BC%C5%9F%C3%B Cm_S%C3%B6yleminin_Gizledi%C4%9Fi_Ger%C3%A7ekler (Erişim Tarihi: 10.11.2022)
- Uzunçarşılı Baysal, C., (2011), “Kent Hakkı Yeniden Hayat Bulurken”, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, 9(36), s.31-55.
- Üçdoğruk, S., (2001), “İzmir İlinde Emlak Fiyatlarına Etki Eden Faktörler - Hedonik Yaklaşım”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.I.B.F Dergisi**, 16(2), s.149-161.
- Ünal, B. ve Gençöz, T., (2018), “Engellilerin Bağımsız Yaşayabilme Ve Topluma Dâhil Olma Hakkı: Ayrışma-Bireyleşme Süreci Ve Psikolojik İyilik Hali”, **Türkiye Klinikleri J Psychol-Special Topics**, 3(1), s.42-52.
- Vaidya, S., (2018), “Disability Across Cultures”, **Disability İn South Asia: Knowledge And Experience**, s.245-61.
- Wang, D. ve Li, S. M., (2006), “Socio-Economic Differentials And Stated Housing Preferences İn Guangzhou, China”, **Habitat International**, 30(2), s.305-326.
- Wheatly, E., (2010), “Crippling The Middle Ages, Medievalizing Disability Theory”, **Stumbling Blocks Before The Blind: Medieval Constructions Of A Disability**, University of Michigan Press, s.1-28.

- Williams, G., (1998), “The Sociology Of Disability: Towards A Materialist Phenomenology”, **The Disability Reader: Social Science Perspectives**, London: Cassell, s.234-244.
- Yanar, R. ve Demir, C. Ş., (2022), “Döviz Kurundaki Değişimlerin Yabancı Konut Talebine Etkileri: Türkiye Örneği”, **İşletme Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, (2), s.295-310.
- Yapıcı, O. Ö., (2022), “Erişilebilir Turizmde Evrensel Tasarım İlkelerinin Samsun Kent Müzesi Örneğinde Değerlendirilmesi”, **Journal Of Recreation And Tourism Research**, 9(2), s.30-51.
- Yardımcı, S., (2015), “Sakatlığın Tarihsel İnşası”, **Engellilik ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler Ve Örnek Dersler**, İstanbul: Karekök Eğitim Basım Yayım, s.7-19.
- Yardımcı, S., (2015), “Sakatlık Ve Siyaset”, **Engellilik Ve Ayrımcılık: Eğitimciler İçin Temel Metinler Ve Örnek Dersler**, İstanbul: Karekök Eğitim Basım Yayım, S. 19-31.
- Yaşar, D. ve Evcil, N., (2011), “Herkes İçin Bir Kent Ve Evrensel Tasarım”, **Herkes İçin Kent, Herkes İçin Planlama, Akillica, Adaletle Yeniden**, (7), s.64-65.
- Yayar, R. Ve Gül, D., (2014), “Mersin Kent Merkezinde Konut Piyasası Fiyatlarının Hedonik Tahmini”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 14(3), S.87-100.
- Yelçe, Z. N., (2020), “Engellilik Tarihi Araştırmalarına Genel Bir Bakış [A General Overview Of Research İn History Of Disability]”, İçinde: Engellilik Tarihi Yazıları, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, s.3-18.
- Yılmaz, E., (2010), “Türkiye’de Kentsel Donusum Politikaları Ve Tokı’nın Onlenemez Yükselisi” (Urban Regeneration Politics İn Turkey And Mhda’s Unstoppable Increase), Retrieved, <https://tr.boell.org/tr/2014/06/16/kentsel-donusum-politikalari-ve-tokinin-onlenemez-yukselisi-demokratiklesme> (Erişim Tarihi: 07.08.2022).
- Yılmaz, V., (2020), “Tarihsel Gelişimi Ve Güncel İkilemleriyle Türkiye’de Engellilik Ve Sosyal Politikalar”, **Dezavantajlı Gruplar Ve Sosyal Politika** (Ed.Betül Arslantaş), Ankara: Nobel Yayınları, s.57-79.

Zarb, G., (1995), “Modelling The Social Model Of Disability”, **Critical Public Health**, 6(2), s.21-29.

Zeng, R., (2013), **Attributes Influencing Home Buyers’ Purchase Decisions: A Quantitative Study Of The Wuhan Residential Housing Market**, Southern Cross University (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

Tüzel Kaynak Ve Kurum Yayınları

“02 sayılı Özel Bakım Merkezleri Hakkında Genelge”, (2013), <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/genelgeler/2013-02-sayili-ozel-bakim-merkezleri-hakkinda-genelge/> (Erişim Tarihi: 07.08.2022)

“07 sayılı Engellilerin Evde Bakımına Destek İçin Verilen Sosyal Yardımlar Hakkında Genelge”, (2014), <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/genelgeler/2014-07-sayili-engellilerin-evde-bakimina-destek-icin-verilen-sosyal-yardimlar-hakkinda-genelge/> (Erişim Tarihi: 11.10.2022)

“Bakıma Muhtaç Engellilerin Tespiti Ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik” (2006), <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/ulusal-mevzuat/yonetmelikler/bakima-muhtac-engellilerin-tespiti-ve-bakim-hizmeti-esaslarinin-belirlenmesine-iliskin-yonetmelik/> (Erişim Tarihi: 27.09.2022).

“Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği” (2006), <https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=10546&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5> (Erişim Tarihi:09.10.2022).

“Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği”, (2019), <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161104-2.htm> (Erişim Tarihi: 25.10.2022)

“General Comment No.4, The Right To Adequate (Art. 11(1) Of The Covenant)” (1992), Sixth Session, <https://www.refworld.org/pdfid/47a7079a1.pdf> (Erişim Tarihi: 06.08.2022).

197 Sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu, (1963), **Resmi Gazete**, Tarih: 18/2/1963

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, (1983), **Resmi Gazete**, Tarih: : 27/5/1983 Sayı : 18059

2985 Sayılı Toplu Konut Kanunu, (1984), **Resmi Gazete**, Tarih: 17/3/1984

3194 Sayılı İmar Kanunu, (1985), **Resmi Gazete**, Tarih :9/5/1985 Sayı: 18749

4760 Sayılı Özel Tüketim Vergisi Kanunu, (2002), **Resmi Gazete**. Tarih : 12/6/2002 Sayı : 24783

5378 Sayılı Engelliler Hakkında Yasa (2005 [2022]), **Resmi Gazete**, Tarih: 07.07.2005 Sayı: 25868

5393 Sayılı Belediye Kanunu, (2005), **Resmi Gazete**, 13/7/2005 Sayı : 25874

6098 Sayılı Borçlar Kanunu, (2011), **Resmi Gazete**, 4/2/2011 Sayı : 27836

634 Sayılı Kat Mülkiyeti Kanunu, (1965), **Resmi Gazete**, Tarih: 2/7/1965 Sayı: 12038.

6701 Sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu, (2016), **Resmi Gazete**, Tarih : 20/4/2016 Sayı : 29690

7269 Sayılı Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara İlişkin Kanun, (1959), **Resmi Gazete**, Tarih : 25/5/1959 Sayı : 10213

Avrupa Kentsel Şartı, (1996), <http://www.migm.gov.tr/kurumlar/migm.gov.tr/AVRUPA-KONSEYI/KentSart-1.pdf> (Erişim Tarihi: 02.08.2022).

Avrupa Sosyal Şartı, (1996), <https://www.anayasa.gov.tr/media/3680/avrupasosyalsarti.pdf> (Erişim Tarihi: 03.09.2022)

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, (2008), **Resmi Gazete**, 14.07.2009, Sayı 27288.

Gelir Ve Yaşam Koşulları Araştırması Raporu, (2021), TÜİK.

Global House Price Index, (2020), Knight Frank.

Istanbul Declaration On Human Settlements, General Assembly Resolutions 51/177 Of 1996, [Http://Www.Unhabitat.Org/Downloads/Docs/2072_61331_İst-Dec.Pdf](http://Www.Unhabitat.Org/Downloads/Docs/2072_61331_İst-Dec.Pdf) (Erişim Tarihi: 07.11.2022)

Maastricht Guidelines on Violations of Economic, (1997), Social and Cultural Rights, <http://www.1.umn.edu/humanrts/instree/Maastrichtguidelines.html> (Erişim Tarihi: 08.09.2022)

TOKİ Kurum Profili, (2011), <https://a.toki.gov.tr/yayinlar> (Erişim Tarihi: 06.09.2022)

Toplu Taşıma Hizmetleri Hakkında İçişleri Bakanlığı Genelgesi, (2011), <http://www.beyazay.org.tr/mevzuat/genelgeler/toplu-tasima-hizmetleri-hakkinda-icisleri-bakanligi-genelgesi/> (Erişim Tarihi: 08.10.2022).

TS 9111 Standartları, (2011), **Özürlüler ve Hareket Kısıtlılığı Bulunan Kişiler İçin Binalarda Ulaşılabilirlik Gerekleri**, Ankara: Türk Standartları Enstitüsü.

Türk Dil Kurumu (2021), **Sakat**, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.10.2022). 170

Türk Dil Kurumu (2021a), **Özürlü**, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

Türk Dil Kurumu (2021c), **Engelli**, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 15.10.2022).

Uluslararası Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, (1966), Birleşmiş Milletler, <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/content/120-ekonomik-sosyal-ve-kulturel-haklara-iliskin-uluslararası-sozlesme/> (Erişim Tarihi: 01.12.2022).

UNECE, (2015), The Geneva UN Charter on Sustainable Housing, <https://unece.org/housing/charter> (Erişim Tarihi: 05.09.2022).

Un-Habitat, Office Of The United Nations High Commissionerfor Human Rights, **The Right To adequate housing**, Factsheet No. 21, Rev.1.

World Health Organization [WHO] (1980), **International Classification of Impairments, Disabilities, and Handicaps**, World Health Organization Geneva. http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/41003/9241541261_eng.pdf;jses

sionid=910E5B483CD86004EDEDE8378753AF5A?sequence=1 (Erişim Tarihi:
18.10.2022).

EK-1

Yarı Yapılandırılmış Görüşme Soruları

A. Kişisel Bilgiler

1. Yaş
2. Medeni Durum
3. Çalışma Durumu (işsiz, öğrenci, emekli...)

Çalışıyorsanız mesleğiniz nedir?

Aylık gelirin ne kadar? (aile/bireysel?)

Sosyal güvenceniz var mı?

Herhangi bir sosyal yardım alıyor musunuz?

4. Engel Türü/ Oranı

Engellilik Türü ve Algısı

Engelinizi ne şekilde tanımlarsınız (kör/görme engelli...)

Doğuştan gelen bir engel mi? Değilse kaç yıldır mevcut?

B. Konut Bilgileri

Kendi evinizde mi yaşıyorsunuz?

Yalnız mı yaşıyorsunuz? Cevabınız hayır ise kimle birlikte yaşıyorsunuz? (aile bireyi, ev arkadaşı...)

Yaşadığınız yerin konut tipi nedir? (apartman, müstakil...)

Yaşadığınız konuttan memnun musunuz? Değilseniz neden?

B.1. Konut Çevresinin Erişilebilirliği

1. Kaldırım

Konut çevrenizde bulunan kaldırımların genişliğini yeterli buluyor musunuz?

Tekerlekli sandalye kullanımı için yeterli eğim mevcut mu?

Görme engelliler için kaldırımlarda hissedilebilir yüzey kullanılıyor mu?

Yağış sonrası kaldırımlarda su birikintisi oluyor mu? Bu durumdan rahatsız oluyor musunuz?

Kaldırım boyunca hareketinizi engelleyecek ağaç, kent mobilyası gibi engeller mevcut mu?

2. Park yeri

Konutunuza yakın yerde kullanabileceğiniz engelli park yeri mevcut mu? Kullanım sırasında bir zorlukla karşılaşılıyor musunuz?

3. Rampa

Konut girişinde ve çevresinde tekerlekli sandalye kullanımına uygun rampalar mevcut mu?

4. Yaya geçidi

Konut çevrenizde hareket serbestliğinizi sağlayacak düzeyde yaya geçitleri bulunuyor mu?

5. Merdiven

Merdivenin başlangıcı ve bitişinde duymasanabilir yüzey mevcut mu?

Merdiven yüksekliği hareketinizi zorlaştırıyor mu?

Merdiven yüzeyi ve tırabzan/korkuluk yüzeyi kaymayı önleyici yapıda mı?

B.2. Yaşanabilir Konut Unsurları

1. Hukuki Güvence

Evin tapusu isminize mi kayıtlı? Değilse barınmanız için hukuki bir güvence mevcut mu? Bu güvence ne kadar süre ile geçerli?

Kiralık bir evde yaşıyorsanız güvenli bir hukuki sözleşme ile korunuyor musunuz? Bu konuda ev sahibi ile bir sorun yaşadınız mı?

2. İmkan, hizmet, malzeme ve altyapı sağlanması

Yaşadığınız konut özelinde gerekli altyapının sağlandığını düşünüyor musunuz?

Elektrik, ısıtma gibi sistemler ile ilgili bir sorunuz var mı/ daha önce oldu mu?

Yaşadığınız konut/bina kaç yıllık? Deprem ve doğal afetlere dayanıklı mı?

3. Bedelin ödenebilirliği

Yaşadığınız konut size ait ise satın alma sürecinde alım gücünüz ile ilgili bir sorun yaşadınız mı?

Konut satın alırken herhangi bir kredi/ sosyal yardımdan faydalandınız mı?

İkamet ettiğiniz konut kira ise kira ücretiniz ne kadar?

Ev kirasını ödenebilir buluyor musunuz?

Daha önce kira ödeme konusunda bir zorluk yaşadınız mı?

Kira bedelinizin ödenebilirliği hakkında bir çekinceniz var mı?

4. Oturmaya elverişlilik

Oturduğunuz konutu yaşamaya elverişli bulunuyor musunuz? Neden?

Evde istek ve ihtiyaçlarınız için yeterli ve kullanışlı alan olduğunu düşünüyor musunuz?

Balkonunuz var mı? Yoksa olsun ister miydiniz?

Eviniz yeterince güneş alıyor mu?

Konutun nem, küf ve mantar gibi sorunları var mı?

Evinizle ilgili memnun olmadığınız fiziksel özellikler mevcut mu? Cevabınız evet ise örnek verebilir misiniz?

5. Erişilebilirlik

Yaşadığınız konutu erişilebilir buluyor musunuz? Cevabınızı detaylandırır mısınız?

Kaçıncı katta yaşıyorsunuz? Yaşadığınız konut/binada asansör var mı?

Bina girişi, merdiven ve asansörler tekerlekli sandalye kullanımına uygun mu?

Konutun boyutu ve tasarımı tekerlekli sandalye kullanımına uygun mu?

Konutu dış çevre ile bağlayan alanlarda (bina girişi, otopark, apartmanın içi, asansör...)

Braille alfabesi, sesli betimleme gibi özellikler mevcut mu?

Konutun içi bağımsız hareketinize uygun mu? Mutfak donatıları uygun mu? Tuvalet ve banyo uygun mu?

Yaşadığınız yeri erişilebilir hale getirmek için atmanız gereken adımlar oldu mu? Bu geliştirmelerin masrafı sizi maddi açıdan zor bir duruma soktu mu?

Erişilebilir şekilde tasarlanmış sosyal konutlar mevcut olsaydı bu konutlarda yaşamayı tercih eder miydiniz? Konumu sizin için fark eder miydi?

6. Mevki

Konutunuzun mevki ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

Toplu taşıma araçlarına yakın mısınız?

Eczane, sağlık ocağı gibi gerekli olabilecek hizmetlere kolay ulaşabiliyor musunuz?

Fırın, manav gibi gerekli olabilecek hizmetlere kolay ulaşabiliyor musunuz?

Yaşadığınız mahalleyi seviyor musunuz? Bu bölge hakkında düşünceleriniz nelerdir?

7. Kültürel yeterlilik unsurları

Kendinize ait bir odanız bulunuyor mu? Evde kendinizi rahat ve özgür hissediyor musunuz?

Yaşadığınız konutun çevresini kültürel olarak yeterli buluyor musunuz? Detaylandırır mısınız?

Tiyatro, sinema ve konser gibi alanlara gitmek size keyif verir mi? Cevabınız evet ise ne kadar sıklıkla katılırsınız?

Yaşadığınız mahallede kültürel aktiviteleri gerçekleştirmek için yeterli alan bulunuyor mu?

Kültürel aktivitelere erişebilmek için nasıl bir yol izliyorsunuz?

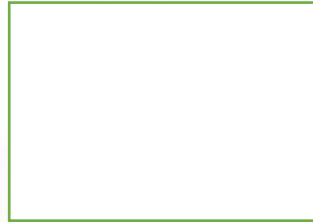
Belirtmek istediğiniz başka bir konu var mı?

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ALT ETİK KURULU
KARAR ÖRNEĞİ**

Karar Tarihi : 07/11/2022
Toplantı Sayısı : 18
Karar Sayısı : 230

230-Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Berfin POLAT'ın "Engelli Bireylerin Konut Hakkına Erişimi: Altındağ TOKİ Konutları Örneği" başlıklı tezi ile ilgili 20.10.2022 tarihli "İnsan Üzerinde Yapılan Klinik Dışı Araştırmalar Başvuru Formu" Etik Kurulumuzca incelendi.

Üniversitemiz Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Berfin POLAT'ın "Engelli Bireylerin Konut Hakkına Erişimi: Altındağ TOKİ Konutları Örneği" başlıklı tezi ile ilgili araştırma protokolüne uyulması ve etik onay tarihinden itibaren geçerli olması koşuluyla uygulanmasının etik açıdan uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Etik Kurulu Başkanı

Engelli Bireylerin Konut Hakkına Erişimi: Altındağ TOKİ Konutları Örneği

ÖZET

Konut hakkı, barınma hakkını da içeren geniş bir tanıma sahiptir. Her bireyin eşit bir şekilde yararlanma hakkı olan konut, temel haklar arasında yer alır. Kişinin, mekan ile kurduğu ilişkilerin belki de en yakını olan konut; gündelik hayat pratiklerine tanıklık eder. Bu doğrultuda yalnızca bir sığınak olarak görülemeyecek kadar geniş bir kapsama sahiptir.

Yaşanabilir konut; bireylerin insan onuruna yakışır şekilde sağlıklı, güvenli huzurlu barınma hakkını sağlamak amacı ile oluşturulan standartlara sahip olan konutu ifade eder. Ödenebilir, erişilebilir, oturmaya elverişli, yeterli altyapı sahibi, hukuki güvenceye sahip, elverişli bir mevkide yer alan ve kültürel yeterlilik unsurlarını karşılayan konut; yaşamaya elverişli konut olarak adlandırılabilir.

Engelli bireylerin yaşanabilir konut hakkının öznesi olmasına rağmen fiziksel farklılıklara tahammülsüz ve sağlamcı bir ideoloji ile üretilen yapılar çevre nedeni ile bu haktan yararlanmaları zorlaştırılmaktadır. Devletin konut hakkının sağlanmasına yönelik en görünür hizmeti olan sosyal konut üretimine dair yetkileri büyük oranda Toplu Konut İdaresi yetkisine bırakılmıştır. Bu doğrultuda TOKİ konutlarının yaşanabilir konut standartlarına uygunluğu araştırılmıştır ve engelli bireylerin için Altındağ ilçesinde yer alan Gültepe Mahallesi TOKİ konutları özelinde yaşanabilir konut hakkının sağlanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırma; 6'sı ortopedik 6'sı görme engelli olmak üzere 12 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. İki farklı engel türü ile yapılacak araştırmanın erişilebilirlik unsuru doğrultusunda daha kapsayıcı bir veri sunacağı kararlaştırılmıştır.

Ödenebilirlik unsuru nedeni ile örnek gösterilen ve çözüm kabul edilen TOKİ konutlarının ödenebilirlik standardı dahil olmak üzere yaşanabilir konut standartlarının ciddi bir kısmına uygun olmadığı saptanmıştır. Konut içi ve konut çevresinin, evrensel

tasarım ilkeleri ve erişilebilirlik standartlarına uygun olmadığı, Gültepe Mahallesi ve kent merkezi arasında bulunan toplu taşıma hatlarının engelli bireyler için kullanışsız olduğu ve konutların konumunu elverişsiz hale getirdiği gözlemlenmiştir. ‘Standart ve sağlam’ bedene yönelik üretilen sosyal konutların çizdiği tablo; konut politikalarında yapılacak iyileştirmelerin, erişilebilirlik standartları üzerinde artırılması gereken denetimlerin, toplu taşıma sürecinde gerçekleştirilmesi gereken eşitliğin önemini görünür hale getirmiştir.

Access of Persons With Disabilities to the Right to Housing: The Case of Altındağ TOKİ Housing

SUMMARY

The right to housing is a broad definition that includes the right to shelter. Housing, which every individual has the right to benefit equally, is among the fundamental rights. The house, which is perhaps the closest of the person's relations with the place; witnesses the practices of daily life. In this direction, it has a wide scope that cannot be seen only as a refuge.

Livable housing; refers to housing that has standards established to ensure the right of individuals to healthy, safe and peaceful housing in a manner befitting human dignity. Housing that is affordable, accessible, habitable, has sufficient infrastructure, has legal security, is located in a favorable location and meets the elements of cultural competence; it can be called habitable housing.

Although disabled individuals are the subjects of the right to livable housing, it is difficult for them to benefit from this right due to the structural environment produced by an ideology that is intolerant of physical differences. The powers of the state for the production of social housing, which is the most visible service for the provision of the right to housing, are largely left to the authority of the Toplu Konut İdaresi. In this direction, the compliance of TOKİ residences with livable housing standards was investigated and it was concluded that the right to livable housing was not provided for disabled individuals in Gültepe Mahallesi TOKİ residences in Altındağ district.

Research was carried out with 12 participants, 6 of whom were orthopedic and 6 of whom were visually impaired. It has been decided that the research to be carried out with two different types of disabilities will provide a more inclusive data in line with the accessibility element.

It was determined that TOKİ houses, which were shown as an example and accepted as a solution due to the element of affordability, did not comply with a significant part

of the livable housing standards, including the affordability standard. It has been observed that the residential interior and the residential environment do not comply with universal design principles and accessibility standards, that the public transportation lines between Gültepe Neighborhood and the city center are useless for disabled individuals and make the location of the houses unfavorable. The picture drawn by the social housing produced for the 'standard and robust' body; has made visible the importance of improvements in housing policies, audits that need to be increased on accessibility standards, and equality that should be realized in the public transportation process.

